

ŠÉFREDAKTOR
ROBERT SCHUSTER
ÚVODNÍKY, KOMENTÁŘE
ZDENĚK ZBOŘIL
ODPOVĚDNÁ REDAKTORKA
MILENA ŠTŘEJKOVÁ
SEKRETÁŘKA REDAKCE
IRENA KREJČOVÁ
GRAFICKÝ NÁVRH PETR TĚŠÍNSKÝ
GRAFICKÁ ÚPRAVA MARIE VORLOVÁ
AUTOR OBÁLKY FILIP SOJKA
DISTRIBUCE DAGMAR ČERVINKOVÁ

REDAKČNÍ RADA:

PŘEDSEDA: OTTO PICK
VOJTĚCH BELLING, MILOŠ CALDA,
PETR DOSTÁL, MARTIN EHL,
JIŘÍ FÁREK, RADEK KHOL,
PETR KRATOCHVÍL, KAI-OLAF LANG,
KRISTINA LARISCHOVÁ,
PETR LEBEDA, PAVEL MÁŠA,
MILOŠ POJAR, PAVEL PŠEJA,
MICHAEL ROMANCOV,
JIŘÍ SCHNEIDER, PAVEL SVOBODA,
IVO ŠLOSARČÍK, JIŘÍ ŠTĚPANOVSKÝ,
FILIP TESAŘ, JOSEF VESELÝ,
TOMÁŠ VESELÝ, ZDENĚK ZBOŘIL

Jednotlivé příspěvky vyjadřují názory autorů, nikoli vydavatele. Nevyžádané rukopisy redakce nevrací.

All rights reserved. Copyright under the International Copyright Convention. No part of this publication may be reproduced, stored in retrieval systems or transmitted in any form or by any means without the prior permission of the International Politics editorial office. Reprints are available upon request. Reprints and permissions: Write to International Politics, Nerudova 3, 118 50 Praha 1.

Redakce a administrace: Nerudova 3, 118 50 Praha 1. Telefon 251 108 107; fax: 251 108 222; e-mailová adresa umvedo@iir.cz.

Objednávky a předplatné přijímá administrace redakce. Vychází měsíčně. Cena výtisku 39,50 Kč. Předplatné na rok činí 380 Kč, ve Slovenské republice 584,40 Sk.

Registrováno MK ČR E 5210

Tiskne Petr Dvořák – Tiskárna, Jeřábová 1302, 263 01 Dobříš.

Rozšiřuje redakce a další distributoři v drobném prodeji. Ve Slovenské republice rozšiřuje L. K. Permanent, s.r.o. P.P.4., 834 14 Bratislava 34, tel.: +421 244 453 711, fax.: +421 244 373 311, e-mail: Herslova@lkpermanent.sk. www.predplatne.cz. Informace o MP a ediční činnosti ÚMV na www.iir.cz

Podávání tlačovin povoleno SsRP Banská Bystrica č. j. OPč-3215/B-96 ze dne 12. 9. 1996.

ISSN 0543-7962

INDEX 46911

OBSAH 1/2006 ROČNÍK XXX

STR.

Světozor	2
Geopolitický odkaz Sovětského svazu / -zz-	3

POSTSOVĚTSKÝ PROSTOR

JAK PUTIN CIVILIZUJE „CHÁNY“ / Pavel Máša, František Šulc	4
ZÁVISLOSTI A NEZÁVISLOSTI OKOLO PODNĚSTŘÍ / Slavomír Horák	6
KLANY A KLAMY UZBEKISTANU / Peter Juza	10
„POZITIVNÍ NEUTRALITA“ POSTSOVĚTSKÉHO TURKMENISTÁNU / Jan Šír	13
GRUZIE V ROCE 2005: DVA ROKY PO „REVOLUCI RŮŽÍ“ / Emil Souleimanov	16
STYDLIVÝ PUTIN V KYJEVU / Dmytro Vydryn	19

VZTAHY A PROBLÉMY

HODNOCENÍ SOUČASNÝCH VZTAHŮ MEZI ČR A SRN / Lukáš Novotný	20
BILATERÁLNÍ DIPLOMACIA A EÚ. KRÍZA BILATERALISMU, ALEBO JEHO NOVÉ PERSPEKTÍVY? / Erik Pajtinka	23
REFORMA OSN SE NEKONÁ? OHLÉDNUTÍ ZA ZÁŘIJOVÝM SUMMITEM OSN / Veronika Bílková, Pavla Kortusová	25

ZEMĚMI SVĚTA

NOVÁ MEZINÁRODNÍ ROLA A ZODPOVEDNOST SLOVENSKA / Peter Weiss	29
NEPOKOJE VE FRANCII NA KONCI ROKU 2005 / Jan Eichler	31

DISKUSE: MÍSTO ČESKA VE SVĚTĚ

ROZHOVOR MEZINÁRODNÍ POLITIKY S MILANEM ŠTĚCHEM	33
---	----

VOLNÁ TRIBUNA

ODKAZ BARONKY KAPITALISMU. BEZ MARGARET THATCHEROVÉ BY DNEŠNÍ EVROPA VYPADALA JINAK / David Klímeš	35
DOČKÁME SE SYSTÉMOVÝCH ZMĚN V ENERGETICE? / Alena Drieschová	37
UDÁLOSTI BEZ PRAVÝCH JMEN / Pavel Sitek	40

RECENZE

SMYSL INTERVENCE / Veronika Bílková	42
DYNASTIE BUSHŮ. VÁLEČNÉ TAŽENÍ PROTI IRÁKU / Michal Borůvka	43

VYJDE V PŘÍŠTÍCH ČÍSLECH MP

Rusko a Evropská unie ► Čečenská válka a ruské sdělovací prostředky? ► Rusko v silovém poli mezi Spojenými státy a Čínou ► Velký třesk na izraelské politické scéně ► Středoafrikácká republika: ztracená existence? ► Genetické zbraně jako nová hrozba ► Kdo po Blairovi: Brown, nebo Cameron?

1. – britský premiér Tony Blair vyzval v Tallinu nové členské státy Evropské unie k přijetí bolestivých obětí v otázce nového rozpočtu EU. Snažil se přesvědčit své protějšky z Estonska, Lotyšska a Litvy o výhodách britského návrhu rozpočtu na léta 2007–2013.

1. – bylo zveřejněno, že počet lidí nakažených AIDS v roce 2005 dosáhl 40,3 milionu osob.

2. – ministři spravedlnosti a vnitra Evropské unie dospěli k dohodě o uchování telekomunikačních dat. Ministři životního prostředí souhlasili s tím, aby se do systému obchodování s povolenkami na emise oxidu uhličitého zapojily také letecké společnosti.

5. – předseda Evropské komise José Barroso odmítl britský návrh rozpočtu jako nepřijatelný.

5. – bylo oznámeno, že Irán se navzdory znepokojení mezinárodního společenství nad svým jaderným programem rozhodl vybudovat druhou jadernou elektrárnu.

5. – bylo zahájeno čtvrté stání procesu se Saddámem Husajnem.

5. – Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě oznámila, že prezidentské volby v Kazachstánu, v nichž s velkou převahou zvítězil dosavadní prezident Nursultan Nazarbajev, neodpovídaly mezinárodním demokratickým standardům.

6. – novým vůdcem britské opoziční Konzervativní strany se stal zastávající „moderní soucitné“ konzervativní politiky a poslanec Dolní sněmovny David Cameron.

6. – americká ministryně zahraničí Condoleezza Riceová v Berlíně uvedla, že Spojené státy dodrží v boji proti teroristům své zákony i mezinárodní závazky. Odmítla tvrzení, že by USA mučily vězně nebo podobné praktiky dovolovaly.

7. – americká ministryně zahraničí Condoleezza Riceová po jednání s ukrajinským prezidentem Viktorem Juščenkem uvedla, že Spojené státy považují Ukrajinu za svého strategického partnera v Evropě a že plně podporují proces politických a hospodářských reforem na Ukrajině.

8. – byla zveřejněna informace, že bývalý chorvatský generál Ante Gotovina, obviněný z válečných zločinů, je zatčen ve Španělsku.

8. – iránský prezident Mahmúd Ahmadínežád vyzval evropské politiky, aby našli pro Židy území

v Evropě. Vyslovil pochybnost o tom, že nacistický režim vyhladil miliony Židů.

9. – polský deník Gazeta Wyborcza s odvoláním na organizaci Human Rights Watch napsal, že Polsko bylo hlavní evropskou základem, kde americká CIA vyslychala nejméně 24 vězňů podezřelých z terorismu.

9. – britský premiér Tony Blair prohlásil, že nepřistoupí na nový rozpočet EU, pokud nebude současně dosaženo dohody o tom, že bude zpracována koncepce zásadní změny rozpočtové politiky Unie.

10. – v Montrealu skončila dvadnáctidenní ekologická konference OSN, aniž by bylo dosaženo zásadního pokroku v boji proti globálnímu oteplování. Nepodařilo se překonat neochotu Spojených států, aby se jako největší znečišťovatel ovzduší skleníkovými plyny připojily k mezinárodní dohodě o snižování emisí.

10. – ve druhém kole regionálních voleb na Slovensku triumfovala levicová opozice. Opoziční kandidáti obsadili všech osm postů předsedů samosprávných krajů. Voleb se účastnilo 11 procent voličů.

11. – v prvním kole prezidentských voleb v Chile získala nejvíce hlasů kandidátka vládní koalice, socialistka Michelle Bacheletová. Druhé kolo se uskuteční v polovině ledna.

13. – švýcarský senátor Dick Marty, pověřený Radou Evropy vyšetřováním informací o údajných tajných věznicích CIA v Evropě, předložil v Paříži příslušnému výboru Rady Evropy zprávu, ve které uvedl, že americká tajná služba zřejmě unášela lidi a ilegálně je přepravovala z jedné země do druhé, kde letadla CIA s vězni údajně přistávala, Nizozemsko, Španělsko, Portugalsko, Švédsko, Dánsko, Norsko, Island, Německo, Kypr, Rumunsko a Irsko.

13. – v Haagu zahájen proces s bývalým vůdcem srbské menšiny v Chorvatsku Milanem Martičem, obžalovaným z válečných zločinů a zločinů proti lidskosti.

14. – Evropský parlament schválil spornou směrnici, která ukládá telekomunikačním operátorům v Unii uchovávat záznamy o telefonním či internetovém spojení po dalších šest až 24 měsíců. Opatření má sloužit k posílení boje proti terorismu.

14. – americký prezident George W. Bush prohlásil, že Spojené státy

zůstanou v Iráku „dokud nebude dosaženo vítězství“. Uznal svou odpovědnost za rozhodnutí jít do války učiněné na základě nesprávných zpravodajských informací.

15.–17. – konal se summit Evropské unie v Bruselu, na kterém se podařilo schválit nový rozpočet společenství na léta 2007–2013. Unie bude nově hospodařit s částkou téměř 862,4 miliardy eur, tedy 1,045 procenta hrubého národního důchodu EU. Díky navýšení dostane desítka nováčků asi 5,3 miliardy eur navíc.

15. – proběhly volby nového, 275členného iráckého parlamentu. Hlasování doprovázelo mnohem menší násilí a větší účast menšinových sunnitů než při volbách do prozatímního parlamentu z ledna letošního roku.

15. – Itálie oznámila, že sníží svůj kontingent v Iráku o dalších 300 vojáků.

19. – Ladislav Nižňanský, obžalovaný z válečných zločinů na Slovensku, byl mnichovským soudem zbaven viny. Podle soudu vyšlo najevo, že vyhlazení dvou slovenských obcí, které ukrývaly partyzány, Nižňanský nenařídil. Předložené důkazy podle soudu nestačily k odsouzení a československé soudní řízení v roce 1962 bylo prý zmanipulováno.

19. – organizace Human Rights Watch uvedla, že USA údajně až do loňského roku provozovaly tajnou věznici v Afghánistánu, v níž mučily vězně, které držely připoutané ke stěnám a nutily je celé dny poslouchat hlasitou hudbu v naprosté tmě.

19. – bylo oznámeno, že prezidentské volby v Bolívii vyhrál levicový kandidát indiánského původu Evo Morales.

19. – byly zveřejněny předběžné výsledky iráckých voleb. V Bagdádu získala nejvíce hlasů šíitská Sjednocená irácká aliance. Na druhém místě skončila sunnitská Strana iráckého sjednocení.

20. – novým vůdcem izraelské konzervativní strany bloku Likud byl zvolen Benjamin Netanjahu.

21. – představitelé Indie a Pákistánu se dohodli na otevření další mírové autobusové linky mezi oběma zeměmi, která od 20. ledna 2006 spojí indický Amritsar s východopákistánským Láhaurem.

21. – vedení francouzských socialistů a komunistů se dohodla na jednání o společném vládním projektu na rok 2007, kdy se konají prezidentské a parlamentní volby.

23. – americký Kongres schválil

prodloužení sporných protiteroristických ustanovení tzv. Vlasteneckého zákona, avšak jen do 3. února, nikoli na neomezenou dobu, jak si přál Bílý dům. Zákon byl přijat po teroristických útocích z 11. září 2001.

23. – nový polský prezident Lech Kaczyński byl uveden do úřadu. V úvodním projevu řekl, že chce svou zemi od základu zreformovat. Za hlavní priority označil boj proti korupci a zločinnosti, ochranu před nezaměstnaností, sanaci zdravotnictví a dosažení rovných příležitostí. Zdůraznil úzké partnerství se Spojenými státy.

26. – ruská vojenská prokuratura zastavila trestní stíhání ukrajinské expremiéřky Julije Tymošenkové, jež byla v Rusku obviněna z úplatkářství.

27. – ukrajinské a bulharské ministerstvo obrany oznámily, že jejich kontingenty opustily Irák.

27. – Nejvyšší soud v Chile odmítl pokus Augusta Pinocheta vyhnout se soudu kvůli odpovědnosti za smrt dalších tří odpůrců jeho někdejší diktatury v rámci operace Colombo.

27. – povstalci z indonéského Aceh oznámili rozpuštění svého vojenského křídla Národní armáda Aceh, ozbrojeného křídla Hnutí za svobodný Aceh.

28. – ruská raketa Sojuz vynesla do kosmodromu Bajkonur do vesmíru testovací družici Giove-A evropského navigačního systému nové generace Galileo. Systém má do roku 2010 pokrýt několika druhy veřejně dostupných navigačních signálů celou zemkouli. Evropa bude ve vesmíru zcela konkurenceschopná.

29. – bylo zveřejněno, že podle komise ruské Stánie dumy byl zásah ruských vojáků a policistů při osvobozování rukojmí ve škole v severoosetském Beslanu poznamenán sérií chyb a nedostatků.

29. – polský prezident Lech Kaczyński schválil prodloužení pobytu polského kontingentu v Iráku o jeden rok.

30. – Ukrajina odmítla návrh ruského prezidenta Vladimira Putina na půjčku ve výši 3,6 miliardy dolarů, která měla zabránit kolapsu ukrajinské ekonomiky po zdražení dodávek ruského zemního plynu na více než čtyřnásobek, jak požaduje od 1. ledna 2006 Rusko.

30. – agentura Reuters oznámila, že Čína zahájila montáž a testování družice, která má být v roce 2007 vypuštěna na oběžnou dráhu

1. – izraelský list Haarec oznámil, že izraelský soud rozhodl o vydání Javkova Mošajlova stíhaného v České republice za útok na majitele kasina Royal v centru Prahy.

2. – britský deník The Guardian napsal, že letadla CIA údajně 15krát přistála v Praze.

6. – německá kancléřka Angela Merkelová v Berlíně potvrdila, že nová německá vláda bude pokračovat v linii minulého spolkového kabinetu, a nepostaví se tak za soukromé restituční nebo od-

škodňovací žaloby sudetských Němců.

18. – bylo oznámeno, že podle nového rozpočtu Evropské unie na léta 2007–2013 by mohl čistý příjem České republiky činit až 93 miliardy korun ročně, což je nejméně třikrát více než dosud. Prostředky z evropských fondů

mají sloužit převážně k rozvoji chudších regionů a na zemědělství.

19. – Česká republika otevřela novy zastupitelský úřad v moldavském Kišiněvě. Z členských států Evropské unie tak bude mít jako jediná přímé diplomatické zastoupení v moldavské metropoli.

Geopolitický odkaz Sovětského svazu

Stále je ještě zajímavé dívat se na mapu *šestiny světa*, která s *rudou sestrou Čínou*, jak ji uznale a výhružně nazýval velký český sinolog, dominovala obavám z šířícího se i zadržovaného komunismu po většinu dvacátého století. Sovětský svaz, který se svou věčně zamrzlou půdou, pustinami, horami a dalšími nepřístupnými regiony, na jedné straně, s jen několika většími městy s počtem obyvatel nad milion, ale za to s nepřehlédnutelnými strategickými oblastmi, zajímavými nejen politiky a vojáky, ale i nově přicházející dobytí nerostného bohatství, se v devadesátých letech proměňoval v novou politickou entitu. Dodnes si nechceme přiznat, že na rozdíl od občanskou válkou postižené Jugoslávie se politicko-geografický prostor SSSR dělil téměř sametově a v hranicích téměř totožných s hranicemi bývalých sovětských republik.

Jestliže hranice, prostor, lid a idea státní jsou konstantami geopolitických zkoumání, pak bychom si měli při pohledu na nový postsovětský prostor uvědomit, že z patnácti bývalých sovětských svazových republik se za součást *Společenství nezávislých států* s důrazem právě na slovo *nezávislý* prohlásilo 12. prosince 1991 hned čtrnáct – částečně pod novými jmény – Litva, Lotyšsko, Estonsko, Bělorusko, Ukrajina a Moldova, Gruzie, Arménie a Ázerbájdžán, Kazachstán, Kyrgyzstán, Turkmenistán, Tádžikistán a Uzbekistán. Ruská sovětská federativní republika se změnila na Ruskou federaci, kterou dnes tvoří přes osmdesát různých politických uspořádání včetně Moskvy.

Jestliže tedy zatím nemáme dobré pojmenování pro politickou transformaci bývalého Sovětského svazu a z nouze hovoříme o postsovětském, tedy posovětském uspořádání, pak by možná stálo za připomenutí, jaké bylo to presovětské. Nejen proto, že carská orlice na státním znaku Ruské federace má dvě hlavy hledící na Západ i k Východu. A toto označení není jen geografické, ale i figurativní, že ruská trikolóra připomíná barvy Velké francouzské revoluce a ruskou *dělnickou Marseillaisu*, ale také proto, že hranice dnešních postsovětských nezávislých států vznikly v minulosti z vůle ruských carů a gruzínského komisaře a také dobytých, kteří táhli na Východ, Západ a na Jih.

Hranice k Rusku připojených zemí a území vymezovaly prostor, na kterém se lidé domlouvali o své kulturní a národní souvazečnosti a svou identitu většinou definovali podle svého vztahu k carské metropoli. Není lepšího příkladu než územní definice Ukrajiny, která v téměř shodné podobě získala nezávislost poprvé ve svých dějinách až v roce 1991. Ale i ostatní země byly kolonizované nejméně nadvakrát, nejprve expanzí moskevského knížectví a později ruského carského státu, podruhé vnitřní kolonizací, za kterou považujeme enormní mobilitu v letech občanské války, industrializace a kolektivizace, represí a druhé světové války včetně masivní evakuace a konečně i rozpouštění souostroví táborů na severu země a pronikání navrátilců do míst s příkázaným pobytem. Později, také již v letech různých táh, to byla ještě rušení *omezení pohybu obyvatelstva*, jehož součástí byla nejen pravidla pro cestování s *vnitřním pasem* (průkazem totožnosti), ale i likvidace systému *uzavřených měst a oblastí*.

Předpokládaným důsledkem všech těchto změn v minulosti byl i žádoucí vznik sovětského lidu, národa organizovaného na principu rad, organizačního principu, který definitivně zlikvidoval obččinu, staroruský feudalismus a další rezidua presovětského samoděržaví.

Dnes jsou jako dědictví presovětského Ruska znovu připomínány nejen Svatá Rus a Třetí Řím, domnělá slovanská demokracie, ale i staré ruské právo, carství a samoděržaví, tatarské jho, moskevský absolutismus a feudalismus, všechny možné druhy nesvobody včetně nevolnictví a také tradiční znevolení pravoslavné církve.

Chceme-li mluvit o tom neaktuálnějším, pak je to jistě odkaz centralismu ruského i sovětského státu, který našel výraz v Moskvě a v Kremlu formulovaném pojetí ruských národních zájmů a posilování *vertikálních struktur*. Frekvence těchto pojmů v oblastech za východní hranicí Evropské unie straší nejen občany EU, ale zejména občany oněch čtrnácti odpadlých sovětských republik, kterým se i geopoliticky formulovaná zmínka o centru a periférii zdají příliš připomínat nedávnou minulost. Jestliže víme, že neznalost je příčinou strachu, a také agresivity, pak obavy, že za všemi těmito nově používanými starými pojmy se skrývá alespoň nejistota ze změny ruské politiky vůči periferním odpadlým, mohou být sice liché, ale pochopitelné.

Soustředíme-li se třeba jen na věci státněsprávní, lze tvrdit, že se stále ještě díváme na všechny politické a ekonomické události v nástupnických státech sovětských republik jako na události, které mají vztah k bývalé metropoli, a to přesto, že její *ekonomická moc*, jak tomuto pojmu rozuměli bývalí plánovači a velitelé ekonomického poručnického systému, je dávno decentralizována, nebo dokonce zanikla.

Ale právě proto jsou geopolitické úvahy při zkoumání nových sítí, které v několika vrstvách pokryly nejen území, ale i politické a ekonomické dění v bývalých sovětských republikách, tak složité. Stále se totiž nedokážeme zbavit strachu před neviditelnou rukou Kremlu, která je připravena uchvátit nejen bývalé sovětské republiky, ale i Evropskou unii a *zítra celý svět*. I oligarchové jako Abramovič, Chodorkovskij, Gusinskij a Berezovskij, byť někteří na útěku, jeden ve vězení a třetí na tribuně fotbalového klubu Chelsea, se nám většinou jeví jako sice nadnárodní boháčci, ale přece jen stále v dosahu příkazů z nějakého dnes jen lépe utajeného centra. Snaha občanů bývalých sovětských republik o větší svobodu a důstojnější život je pak také hodnocena jejich úspěchy dostat se zpod kontroly Kremlu nebo jen blízkého gubernátora, a stavba každého nového energonosiče je považována za rafinovaný trik nově maskovaného mocipána. O to víc nebezpečného, že je neviditelný, ačkoli je neviditelný právě proto, že neexistuje.

Opadlé republiky dnes nezávislého státu, spojené s nedávnou minulostí spíše obavami než konkrétními svazky institucionální povahy, spíše osobními kontakty politiků i podnikatelů, žijí už dost dlouho odděleně, a proto mají své neméně nezávislé roztočivé osudy. Nenechme se mýlit jejich některými shodnými rysy. Oranžová nebo ocelově modrá barva jsou dobře viditelné jen díky náhodnému shluku ještě náhodnějších událostí. Ale existence nástupnických států je mnohem složitější, než dokáže vyjádřit jeden bytý sympatický barevný symbol. A také proto je toto číslo Mezinárodní politiky věnováno osudům lidí a zemí, které se sice se Sovětským svazem rozešly, ale o kterých stále nevíme, zda se rozešly také s jeho rozporuplným odkazem.

-zz-

zboril@iir.cz

Jak Putin civilizuje „cháňy“

Je s podivem, jakou smršť odsuzujících komentářů stačila loni v západním světě vyvolat jediná věta Vladimira Putina přednesená v poselství ruskému parlamentu. „Rozpad Sovětského svazu byl obrovskou geopolitickou katastrofou století,“ řekl ruský prezident a zahraniční kritici hned bili na poplach před jeho „neoimperiálními ambicemi“. Někteří, jako třeba Anders Aslund, politolog přerozený v politického hráče, si chvíli počkali, aby pak konstatovali, že centralizace moci v Rusku kombinovaná s údajným Putinovým úsilím o obnovu sovětské říše je důkazem „typicky fašistické perspektivy“.¹⁾

PAVEL MÁŠA
FRANTIŠEK ŠULC

„Civilizační mise“ ruského národa

Tento výrok byl především úlitbou citům starší generace ruských občanů. Podstatnější byla Putinova teze zaměřená do budoucnosti: „Je nepochybné, že civilizační mise ruského národa na eurasijském kontinentu musí pokračovat.“ Prezident tím dal najevo, že prioritou není „sbírání zemí“, jak se říkalo obdobím územní expanze Moskevské Rusi a jak jeho úsilí mnohdy interpretují komentátoři, ale dominance Ruska v prostoru bývalého Sovětského svazu. V tom se s ním shodnou i ti příslušníci ruské politické a intelektuální elity, kteří jsou jinak v opozici. Hlavní spor vedou o to, co vše má Ruská federace v zájmu obnovení vlivu obětovat.

Bývalá „koloniální“ metropole a někdejší součásti její říše se vzájemně potřebují z řady důvodů. Jedním z nejznámějších je závislost velkých výrobců na subdodavatelích z někdejších svazových republik. „Prezidenti přicházejí a odcházejí, rakety zůstávají,“ zazpíval před novináři o „nadčasovosti“ tohoto problému nejmenovaný kremelský činovník při první Putinově návštěvě na Ukrajině.

Právě obranný sektor je pro postsovětské vůdce dodnes mimořádně důležitý. Silným pojítkem jsou i energetické suroviny. Jejich producenti z kaspické oblasti a Střední Asie zůstanou přes výstavbu nových produktovodů ještě nejméně deset let z větší části odkázáni na tranzit ropy a plynu přes Rusko. A ekonomika Ukrajiny, Běloruska, Moldávie je zas dlouhodo-

bě vázána na dohody s ruskými dodavateli. Neméně podstatný je zejména pro středoasijské státy deficit intelektuálního potenciálu, mimo jiné v technických vědách.

Pokusy překlenout nejcitlivější období budování nových států tím, že tradiční vazby budou odbourávány jen postupně, selhaly. Pobaltské republiky se rozhodly pro rychlou integraci s Evropskou unií. Zbylých dvanáct zemí, které podepsaly dohodu o vzniku Společenství nezávislých států (SNS), se neshodlo, jakým tempem má pokračovat jejich politická a ekonomická emancipace. V některých případech státníky popoháněla „národněobrozenecká“ hnutí. Hlavy těžařských států, jako je Uzbekistán, Turkmenistán a Ázerbájdžán, zas viděly v nezávislé politice prostředek, jak naplnit sny o rychlém zbohatnutí, aniž by se musely s kýmkoliv dělit. I v jejich případě ostatně sehrál svou úlohu „nacionalistický“ motiv – tváří v tvář klanové struktuře společnosti postrádající historický prožitek společné státnosti, hledali bývalí sovětské činovníci nový ideologický tmel. Rusko samo mělo tolik vlastních potíží, že se celkem rádo zřeklo povinnosti starat se ještě o problémy ostatních.

Značka SNS jako etiketa vyprázdňené nádoby

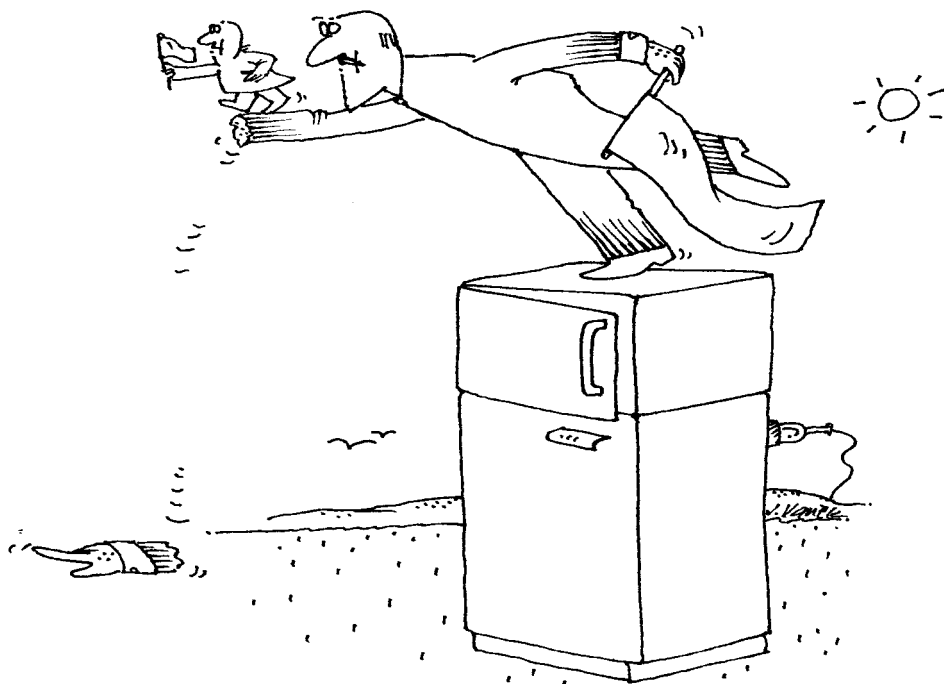
Výsledkem poměrně bouřlivého kvazu je, že značka SNS se stala etiketou na vyprázdňené nádobě. V lepším případě logem diskusního klubu, v němž si státníci – od demokratů až po asijské „cháňy“ – nezávazně vyměňují názory. Pří-

padně se obviňují ze všech možných nectností – jako to často činí představitelé Arménie a Ázerbájdžánu zápasící o Náhorní Karabach. Jedno lze však této klubové pospolitosti přičíst k dobru. Jestliže se někdy o Sovětském svazu mluvilo jako o lednici zmrazující dávné konflikty, pak SNS zůstal alespoň chladicí taškou. Začíná to v ní zasmrádat, ale ještě nedošlo k definitivnímu hnilobnému rozkladu.

Ze střetu ambicí a reálných možností národních vůdců se v postsovětském prostoru zrodil svého druhu historický rekord – postupně zde vzniklo bezmála tolik „integračních“ seskupení, kolik se na něm nachází států. Při jistém zjednodušení platí, že zájem o těsnější vazby je odstupňován podle toho, jaký význam ta která země přičítá bezpečnostním otázkám, momentálnímu ekonomickému zisku a vztahům s Ruskem. Na minimální úrovni se dlouho nacházela poslední jmenovaná integrační pohutka především u uskupení GUUAM (Gruzie, Ukrajina, Uzbekistán, Ázerbájdžán, Moldavsko). Po demokratických „barevných revolucích“ ovšem akcelerovaly emancipační snahy Gruzie a Ukrajiny, zatímco despotičtí vládcí dvou asijských států začínají Moskvu naopak více respektovat.

Protipólem k této skupině je mnoha smluvními papíry podepřený Svazový stát Ruska a Běloruska. O něco volnější vazbu si vybral Kazachstán, který spolu s oběma zmíněnými slovanými státy tvoří jádro Jednotného ekonomického prostoru (JeEP). Formálně a historicky vzato je jeho čtvrtým členem Ukrajina. Její role je ale omezena na víceméně úspěšné pokusy o paralyzování spolupráce ostatních partnerů tím, že ke každému „ano“ přikládá sáhodlouhý seznam různých „ne“. Ukrajinský politolog Michail Pogrebinskij v tomto smyslu výstižně glosoval podpis závěrečných „integračních“ dokumentů při loňském summitu JeEP: „Pokud se někomu zdá, že (ukrajinský prezident) Juščenko podepsal nějakou dohodu, tak je to hluboký omyl.“

K trojčlennému jádru JeEP se v rámci Eurasijského ekonomického společenství (JevrAzES) přimyká Tádžikistán a Kyrgyzstán. Posledně jmenovaná země je ostatně dosud jediným případem, kdy „barevná revoluce“ nemusí nutně vést k roztržce s Ruskem. Podstatným důvodem je silný kyrgyzský pocit bezpečnostního ohrožení. Zafungovala tu tedy podobná úvaha, jaká vloni přivedla odpadlíka z GUUAM, uzbeckého vůd-

ce Islama Karimova, ke kajicné cestě do Moskvy.

Na činnost eurasijského společenství dohlíží jeho generální tajemník a bývalý ruský rozvědčík Grigorij Rapota. Právě on patří k těm ruským činovníkům, kteří nejvíce prosazují štedrost metropole k bývalým satelitům. „Každý stát má zájem, aby na jeho hranicích nevypukly konflikty. Pokud je to pro Rusko důležité, musí se rozhodnout, kolik je za to připraveno platit,“ řekl loni na podzim vládnímu listu Rossijskaja Gazeta.

Ochota Ruska investovat vlastní finance je nejen hlavní podmínkou k vytvoření různých Celních svazů, či Eurasijských bank, ale rovněž předpokladem úspěchu vojenských aliancí. Po dlouhou dobu byla hlavním důvodem spolupráce v rámci Smlouvy kolektivní bezpečnosti (z níž se vyvinula Organizace smlouvy kolektivní bezpečnosti – ODKB) pro řadu států možnost levně nakupovat ruskou vojenskou techniku. Pro středoasijské země ohrožené islámským extremismem se ale postupně stala hlavní pohnutkou jejich snahy o zvýšení akceschopnosti ODKB a Šanghajske organizace pro spolupráci, jejímž členem je i Čína, snaha čelit právě tomuto nebezpečí.

Zakavkazsko v centru pozornosti

To se ostatně týká i samého Ruska. Bez ohledu na rituální rétorické výpady směrem k NATO (naposledy „znepokojená“ reakce na budování základen USA v Bulharsku a Rumunsku) je pozornost ruských politických a vojenských strategií soustředěna na Zakavkazsko, Střední Asii

a kaspickou oblast. Za Borise Jelcina byla ruská politika v tomto regionu málo koncepční, což se ovšem změnilo s nástupem Putina. „Na rozdíl od Jelcina, který preferoval posilování vztahů prostřednictvím SNS, Putin zvolil kombinaci multilaterálního a bilaterálního přístupu specifického pro region,“ soudí například Sally Cummingsová.²⁾

Jelcinovo zaváhání nicméně Rusko nepřišlo až tak draho. „Boj“ o vliv ve Střední Asii sice začal již před 11. zářím 2001, když americký prezident Bill Clinton zahájil „diplomacii ropy a ropovodů.“³⁾ Ve snaze omezit vliv Ruska však nebyl příliš úspěšný. To se změnilo až po 11. září 2001. Jedním z klíčů k vlivu v oblasti se stala vojenská přítomnost. Zůstaly zde četné ruské základny, jejichž síť se Moskva snaží dále optimalizovat. Klíčovou zemí je pro Rusko Kazachstán. Má zde protiraketové silo a radarovou stanici, které jsou součástí ruského systému včasného varování. V Kyrgyzstánu je námořní komunikační středisko a cvičný prostor pro jaderné rakety určené pro ponorky. V roce 2003 tu prezident Putin osobně zahájil provoz další vojenské základny. V Tádžikistánu je zase sledovací stanice, která se stala první svého druhu za hranicemi Ruska od konce studené války.

Často skloňovaná lidská práva nejsou určující pro spolupráci s místními režimy ani z hlediska Washingtonu. Od listopadu 2001 Američané rozmístili patnáct set vojáků v Uzbekistánu, další tři tisíce v Kyrgyzstánu. Výměnou za to zdvojnásobili pomoc Uzbekistánu z 83 milionů dolarů na 162 milionů. A nebyť ložského masakru

ru v Andižanu, který už byl přeci jen příliš nestravitelné sousto i pro Bílý dům, mohla pomoc ještě růst.

Rusové nejsou americkou přítomností nadšeni a vznikají i různé spiklenecké teorie, že se realizuje plán na obklíčení Ruska. Současně si ale většinou uvědomují, že pokud bude přítomnost dočasná, má pozitivní vliv na stabilizaci situace. Jak prohlásil zvláštní Putinův vyslanec pro kaspickou oblast Viktor Kalužnyj: „Když máte doma hosty, tak jsou dvě chvíle, kdy jste šťastní. Jedna je, když přijedou, a druhá, když zase odjedou.“ Známy analytik Dmitrij Trenin k tomu doplňuje, že pro Rusy je významný i čínský aspekt. Vysocí ruští vojenští představitelé podle něj v soukromí poukazují na to, že americké síly rozmístěné ve Střední Asii jsou pojistkou proti čínskému postupu.⁴⁾

Ve skutečnosti Američané Číňanům samým podle všeho zatím příliš nevdají. Střední Asie je pro ně klíčová zejména kvůli surovinovým zdrojům. Věřt také, že jejich silný vliv pomůže, aby se případné nepokoje nepřelily na čínské území, zejména do ujugurské provincie Sin-ťiang. „Ačkoli jsou američtí vojáci v Biškeku, tři sta kilometrů od čínské hranice, Čína se neobává ani tak invaze, jako drahého a dlouhodobého soutěžení o kontrolu nad přírodními zdroji regionu,“ zdůrazňuje Alec Rasizade.⁵⁾ Peking proto v některých případech přepřelá americkou pomoc, aby si zajistil vděčnost místních „chánů“ a mohl se podílet na jejich surovinovém monopolu.

Teprve další vývoj ovšem ukáže, zda neměl více pravdy Ariel Cohen z washingtonské Heritage Foundation. Podle jeho vyjádření v deníku Christian Science Monitor z ložského října Washington pozdě pochopil, že vytvoření šanghajske organizace ohrožuje americké zájmy. Nyní je její postavení takové, že zájem o členství má dokonce už i Indie. Jisté úspěchy „Putinovy doktríny“ při rozvoji spolupráce s postsovětskými státy na jih od hranic Ruska i přes neúspěch v Gruzii konstatuje i důkladná zpráva Aschota Manutscharjana z německé nadace Konrad-Adenauer-Stiftung.⁶⁾

Putin realizuje neoimperiální politiku

Budování různě strukturovaných sfér vlivu nicméně nemá nic společného s údajnými pokusy o obnovu ruského „impéria“. Pokud by se měla Putinova politika charakterizovat pomocí podobného slovníku, pak je spíš „neoimperialistická“. Moskva realizuje politiku, jejíž „paradigma“ při-

blížil Michail Deljagin v časopise Rossija v globalnoj politike.⁷⁾ „V rámci daného paradigmatu je logické nahlížet na přístup k vlastnímu trhu a na své území jako na službu, která předpokládá protislužby. Například takové, jako je poskytnout ruskému kapitálu přednostní práva na získávání různých objektů do vlastnictví a zvláštní status občanů Ruska na území příslušných států. Podobné protislužby se stanou „svého druhu poplatkem za rozvoj““, popsal tyto neoimperialistické principy šéf ruského Institutu problémů globalizace.

Úspěch této politiky závisí především na tom, zda se Putinovi podaří nejen udržet současný mohutný rozvoj ruského hospodářství, ale ještě ho i výrazněji modernizovat. Ilustrativním příkladem, jak ekonomická síla napomáhá ruské politice, je úspěšný tlak Moskvy na ázerbájdžánského prezidenta Ilchama Alijeva, který je na Západě řazen spíše k „proamerickým“ vůdcům. Jeho loňské váhání, zda má tvrdě zasáhnout proti demonstracím opozice, ukončil podle francouzského listu Le Figaro nejen rozhovor se šéfem ruské rozvědky Sergejem Lebeděvem, ale i mladí domácí byznysmeni a politici propojení s Ruskem. Právě oni napomáhají oné „civilizační misi ruského národa“ v Putinově pojetí.

Další vývoj v celém regionu je v každém případě těžké předvídat. Nejspíš ještě dlouho zde bude platit známý ruský vtíp: V čem je rozdíl mezi optimistou, pesimistou a realistou? – Optimista studuje angličtinu, pesimista čínštinu a realista samopal Kalašnikova.

Pavel Máša (1959), komentátor Lidových novin.
pavel.masa@lidovky.cz

František Šulc (1970), vedoucí redaktor přílohy LN Orientace.
frantisek.sulc@lidovky.cz

¹⁾ Le Figaro, 14. 10. 2004.

²⁾ Sally N. Cummings – Happier Bedfellows? Russia and Central Asia under Putin, Asian Affairs (London, England), Volume 32, part 2, s. 142–152, 2001.

³⁾ Lutz Kleveman – Oil and the New „Great Game“, The Nation, February 16, 2004, no 6, s. 11–14.

⁴⁾ Dmitri Trenin – Southern Watch: Russia's Policy in Central Asia, journal of International Affairs, Spring 2003, vol 56, no 2, s. 119–131.

⁵⁾ Alec Rasizade – Entering the Old „Great Game“ in Central Asia, Orbis 47, no 1, Winter 2003, s. 41–58.

⁶⁾ www.kas.de/db_files/dokumente/auslandsinformationen/7_dokument_dok_pdf_4366_1.pdf

⁷⁾ www.globalaffairs.ru/numbers/15/4512.html

Závislosti a nezávislosti okolo Podněstří

SLAVOMÍR HORÁK

Podněsterský konflikt patří spolu s Kosovem, Bosnou a Hercegovinou, Abcházíí či Karabachem k jednom z několika neřešených a těžko řešitelných problémů současné Evropy nebo jejího „blízkého zahraničí“. Snahy o řešení tohoto konfliktu se datují přinejmenším od roku 1993, kdy se pokusily Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě, Rusko a Ukrajina o usmíření jednotlivých stran. Největší aktivitu a konkrétní plány přitom dosud projevovalo Rusko, vždy ovšem s přihlédnutím k vlastním zájmům. V roce 2005 se do rozhovorů mnohem aktivněji vmísila i ukrajinská strana a také Evropská unie či OBSE. Nehledě na větší zapojení všech garantů příměří v roce 2005 je otázkou, zda tento proces povede ke kýženému výsledku, tj. řešení konfliktu.

Z historického hlediska si je třeba uvědomit, že společný stát Předdněsterské Moldávie a Podněstří¹⁾ existoval pouze malou část dějin. Hranice Moldavského knížectví (samostatného nebo vazalského) se vždy rozprostíraly pouze k řece Dněstr. Přestože obě části dnešní uznávané Moldávie se staly součástí Osmanské říše a od roku 1812 přešla oblast za Dněstem k Rusku (Besarábie), Podněstří bylo vždy nejen etnicky a politicky od druhého břehu Dněstru odděleno, ať již se jednalo o oblast Podolí, Krymského chanátu nebo Oděské a Chersonské gubernie.

Po první světové válce Rusko oblast Besarábie opět ztratilo na úkor Rumunska, zatímco v dnešním Podněstří vznikla v roce 1924 Moldavská ASSR v rámci Ukrajinské SSR.²⁾ Jejím cílem bylo „poutat pozornost a sympatie obyvatelstva Besarábie a vytvořit hmatatelné předpoklady pro její budoucí připojení k SSSR“.³⁾ V jednom politickém celku se tak oba břehy Dněstru „sešly“ až v roce 1940, tedy po připojení Besarábie k Sovětskému svazu a vytvoření Moldavské SSR. Tento uměle vytvořený sovětský stát v sobě zahrnoval i autonomní oblast Podněstří.

Rozpad Sovětského svazu a rumunizační tendence nového moldavského vedení (včetně seriózních úvah o spojení s Rumunskem) vyvolaly výrazný odpor na území Podněstří. Za této situace mnozí stráničtí i ekonomičtí představitelé neuznali nezávislost Moldávie a vyhlásili se součástí Sovětského svazu a po jeho rozpadu jako jeho nezávislá republika. V roce 1992 napětí přerostlo v ozbrojený konflikt, který skončil po několika týdnech kontrolou podněsterských ozbrojených

složek, a to za vydatné podpory 14. sovětské, později ruské armády, nad mosty, které spojují oba břehy Dněstru.⁴⁾

Podněsterští velcí hráči

Pozornost k podněsterskému problému nejvíce projevuje Rusko, Ukrajina, ale také OBSE, Rumunsko a v poslední době stále více i Evropská unie. Každá z těchto stran se však v této otázce řídí vlastními, často protichůdnými zájmy.

Soudě podle aktivity při předkládání nejrůznějších plánů na usmíření by se zdálo, že Rusko má největší zájem na ukončení konfliktu. Na jedné straně je Rusko vedeno jedním z hlavních bodů své zahraniční politiky – zachovat si vliv na území východní Evropy. Na druhé straně se ale v průběhu posledních 15 let několikrát ukázalo, že uplatňování tohoto vlivu nenachází vždy v Tiraspolu plnou odezvu a „prezident“ Smirnov již nejednou stanovisko Moskvy zcela ignoroval.

Mezi hlavní akcenty všech plánů předložených Ruskem od konce vojenského konfliktu patřila federalizace moldavského teritoria. Tím by Podněstří dostalo fakticky stejný status jako Moldávie, na což však Moldavané zatím nejsou ochotni přistoupit. Zároveň si všemi těmito plány Rusko hodlá zachovat kontrolu nad oběma stranami.⁵⁾

Neuralgickým bodem v regionu zůstává z pohledu Ruska otázka vojenské základny. V průběhu 90. let dvacátého století sice došlo k výraznému snížení kontingentu, přesto zůstává tato ozbrojená síla jedním z hlavních vojenských garantů podněsterské nezávislosti, stejně jako jednou z nátlakových možností Ruska na Moldávii i na Podněstří.⁶⁾ Podle závě-

rů Istanbulského summitu OBSE mělo Rusko stáhnout svá vojska do konce roku 2002, později byla tato lhůta prodloužena do konce roku 2003. Skutečnost je taková, že Rusko si udržuje svou vojenskou přítomnost dodnes a pod nejrůznějšími záminkami otázku odchodu ruské základny neustále protahuje.

Nedílnou součástí ruského postoje je i otázka ekonomiky. Rusko nadále dodává do Moldávie i do Podněstří plyn a elektřinu za zvýhodněné ceny, což se stalo několikrát terčem kritiky pragmatických zástánců ruských národních zájmů.⁷⁾ Dalším problémem je celková zadluženost Moldávie vůči Rusku, která ke konci roku 2004 vyrostla na více než 1,25 mld. USD. Oba problémy může Rusko v krátkodobé a střednědobé perspektivě vyostřit právě v době, kdy se moldavská strana snaží vystupovat vůči Moskvě jakkoli nelojálně.

Ukrajina zastávala v dobách prezidenta Kučmy stanovisko, které se obvykle blížilo ruské pozici. Ostatně, Ukrajina byla k rozhovorům přijata až po roce 1994, kdy byl proruský Leonid Kučma zvolen prezidentem. Ovšem Kyjev nikdy nebyl schopen uplatňovat jakýkoli vliv na režim v Podněstří. Pro Kyjev zůstává problémem poměrně otevřená hranice mezi Ukrajinou a Podněstřím. Vzájemný obchod na pololegální úrovni navíc upevnil spojení mezi Tiraspolem a administrací v Oděském regionu, s nímž musí Kyjev počítat. Po tzv. „oranžové revoluci“ na sklonku roku 2004 se nový režim Viktora Juščenka pokusil obrátit ukrajinskou zahraniční politiku směrem k Západu, což v otázce Podněstří znamenalo oddělení do té doby do značné míry unifikovaných ruských a ukrajinských postojů ve snaze vymoci si ústupky ze strany Evropské unie. Na druhé straně kvůli vnitřní opozici na Ukrajině, kterou představují některé politicky velmi vlivné osobnosti, jako například bývalý šéf bezpečnostní rady Petr Porošenko, se Juščenkovi nepodařilo přerušit spojení mezi oděskými představiteli a režimem v Tiraspolu. Juščenko se sice pokusil představit svůj plán na usmíření obou stran, ten se však prozatím neukázal efektivnější než všechny předchozí.

OBSE i Evropská unie zastávají spíše monitorovací pozici a dosud nebyla ani jedna strana s to přijít s konkrétním řešením krize v Podněstří. O postoji obou velmi heterogenních organizací tak lze soudit především z reakcí na předchozí ruské plány. Obě organizace se pokusily v 90. letech tlačit především na Rusko v otázce stažení svých vojsk a vývozu

munice. Dokud bylo Rusko tlačeno mezinárodními závazky a jinými povinnostmi, například závazky ze summitu OBSE v Istanbulu, a mělo navíc i zájem na těsnější kooperaci se Západem, bylo možné provádět mnohem efektivnější nátlak na Kreml, a to nejen v otázce Podněstří. Stabilizace situace v Rusku znamená pro tým prezidenta Putina možnost mnohem tvrdší a pragmatičtější politiky, která již není ochotna přistoupit na výraznější ústupek, aniž by byl kompenzován adekvátní náhradou.

V současné době je na stole několik především ruských variant řešení, ke kterým se všechny zúčastněné strany odvolávají. Prozatím se však nepodařilo přijmout žádný z těchto mírových projektů dokonce ani jako základ pro další jednání.

Kyjevský dokument

Tento plán byl po několika konzultacích představen ruskou stranou na kyjevském jednání v červenci 2002. Jeho základem bylo federální uspořádání nového státu. Tímto krokem by však byl Tiraspol uznán za rovnocenného partnera, o což vlastně usiloval po celá 90. léta, a v symbolické rovině by jeho nezávislost posílila. Jakékoliv posílení nezávislosti je však nepřijatelné pro moldavskou stranu, která prosazuje koncept jednotného státu se zvláštním statusem Podněstří. Navíc posílení role Podněstří v rámci eventuální federace bylo v Kišíněvě interpretováno jako posílení ruského zasahování do vnitřních záležitostí Moldávie.

Přes všechny své výhrady Kišíněv i Tiraspol meritorně souhlasily s vytvořením jednotného státu na základě určitého stupně federace, o němž by se mělo jednat dále. V reakci na to navrhl moldavský prezident Voronin režimu v Tiraspolu společnou práci na tvorbě nové moldavské ústavy. Přestože v Tiraspolu přijali tento návrh s velkou odměřeností, byl nakonec přijat jako základ pro další jednání.

Do celého slibně se rozvíjejícího procesu však poměrně neuváženě zasáhla Evropská unie spolu se Spojenými státy, když 28. února 2003 uvalily na podněsterské představitele embargo na udělení víz do EU a USA. V reakci na tento krok podněsterské úřady prohlásily několik vysokých moldavských představitelů za nežádoucí osoby, čímž byl celý mírový proces fakticky zmrazen, či spíše vůbec neměl možnost se rozběhnout.

Odmítnutí plánu se dotklo i rusko-moldavských vztahů. Voroninova zahraniční politika se právě od roku 2002 začala obracet směrem na Západ s ideou, že si

Moldávie poradí i bez Ruska. Vývoj v následujících měsících ukázal křehkou závislost tohoto státu na Rusku. Kreml od tohoto obratu provokuje Voronina některými výroky nebo činy, jež mají závislost potvrdit. Příkladem může být podpora Voroninovy opozice ve volbách v roce 2005, ekonomické sankce či hrozba vysídlení Moldavanů pracujících v Rusku.

Kozakovo memorandum

Přestože Kyjevský dokument se ukázal jako neúspěšný a prezident Voronin přeorientoval svou zahraniční politiku směrem k Západu, jediným aktivním hráčem při jednání o řešení konfliktu zůstalo Rusko. Prezident Voronin v polovině roku 2003 požádal Moskvu o zprostředkovatelskou misi, po níž následovala intenzivní třístranná a tajná kyvadlová diplomacie mezi Ruskem, Podněstřím a Moldavskem pod vedením pověřence prezidenta Putina – Dmitrije Kozaka. Na podzim 2003 se však okolo tohoto návrhu rozvířila široká diskuse. Nejprve podněsterská strana, nespokojená s náplní dokumentu, zajistila jeho únik na veřejnost, později se OBSE pokusila navrhnout alternativní řešení, které však odmítlo Podněstří a nepřijalo je ani Rusko. Nakonec bylo v listopadu ohlášeno tzv. Kozakovo memorandum. K jeho hlavním rysům patřilo politické uspořádání budoucí Moldávie jako asymetrické federace s Podněstřím a Gagauzskem, oproti předchozímu Kyjevskému návrhu bylo konkretizováno zastoupení obou subjektů ve vládě a v navrhované horní komoře parlamentu by zástupci Podněstří měli právo veta téměř na všechny zákony. Přechodná ustanovení fixovala status quo v Podněstří až do roku 2015, což by bránilo případné evropské integraci Moldávie.⁸⁾

Ještě před podpisem ruského memoranda však prezident Voronin konzultoval tento návrh s představiteli západních institucí, především OBSE, které jej upozornily na problematiska místa. S jejich podporou prezident Voronin těsně před podpisem memoranda v Kišíněvě celou ceremonii odvolal.

Juščenkův plán a jeho ruská oprava

Krach Kozakova plánu na několik měsíců zablokoval celý proces rozhovorů. Ke zmrazeným vztahům mezi oběma stranami přibyl v srpnu 2004 i skandál s uzavřením moldavských škol v Podněstří, kde se vyučovalo podle moldavských, resp. rumunských osnov. Podle některých spekulací vyvolal tuto roztržku sám Smirnov, který pomalu ztrácel kontrolu nad klíčovými obchody v Podněstří. Rusko

a Ukrajina však tehdy Smirnova podpořily a moldavský prezident Voronin až do roku 2005 odmítal jakékoli další rozhovory. Krize se přitom dotkla i rusko-moldavských politických vztahů, prozatím bez konkrétnějších důsledků v ekonomické rovině.

Vladimir Voronin začal rovněž prosazovat zapojení nových stran do jednání, zejména Evropské unie a Spojených států, tj. spíše promoldavsky naladěných subjektů. Pro Evropskou unii se však jednalo o první významnější zásah do celého konfliktu, při kterém se projevila jistá nezkušenost Bruselu s celým postsovětským prostorem.

Do rozložení sil při pětistranném vyjednávání výrazně zasáhla „oranžová revoluce“ na Ukrajině. Nové ukrajinské vedení se pokusilo o obchodní blokádu Tiraspolu, která však neuspěla, především z důvodu vnitřního pnutí v samotném ukrajinském vedení. Vladimir Voronin patrně celkem právem obvinil administraci Oděské oblasti ze spolupráce s Tiraspolem a z nátlaku na prezidenta Juščenka. Po návštěvě nového ukrajinského prezidenta v Moskvě byla celá blokáda odvolána.

V květnu 2005 vyhlásila Ukrajina na summitu GUAM (Gruzie, Ukrajina, Ázerbájdžán, Moldávie) vlastní plán na regulaci konfliktu v Podněstří.⁹⁾ Jejím hlavním trumfem se stala jeho demokratizace. Kromě jiného se do rozhodování promítla zřejmě i úspěšná revoluce v Kyjevě. Hlavní částí plánu byla organizace voleb do konce roku 2005 a podpora opozičních sil v regionu. Bylo vcelku logické, že by volby byly zfalšované a na jejich základě by bylo možné vyvolat novou revoluční vlnu. Ovšem tento plán vycházel z mnohem tvrdšího režimu, než jaký panoval na Ukrajině. Opoziční strany v Podněstří navíc nejsou a ani nebyly konsolidované. O podporu opozičních stran se již v roce 2000 pokusila Moskva, avšak jí podporovaná Podněsterská jednota (pobočka Sjednoceného Ruska – Jedinaja Rossija) nebyla tehdy k volbám připuštěna.

K dalším bodům ukrajinského plánu demokratizace patřilo Voroninem již dlouho prosazované zapojení EU a USA, přinejmenším jako pozorovatelů. Podněstří by tak mohlo fakticky přijmout standardy EU pro politickou reformu v rámci tzv. Evropské politiky sousedství, tj. mělo by dojít k „evropeizaci“, nikoliv „moldovizaci“ Podněstří.

Moldavská strana měla vydat také zákon o základech právního statusu Podněs-

terské moldavské republiky v rámci Republiky Moldávie. Podněstří by tak mělo být uznáno jako určitý subjekt a volby by měly mít i svůj legitimizační efekt. Moldavský parlament odhlasoval tento zákon v červnu 2005, přičemž bylo ustanoveno, že Moldávie nebude federalizována a demokratizace bude probíhat pomocí „začlenění Podněstří do Moldávie“ (Ukrajina navrhovala „samostatnou/separátní“ demokratizaci Podněstří). Na druhé straně by měl být garantován majetek lidí z Podněstří, stejně jako dosavadní sociální výhody, zachování pracovních míst v silových orgánech (s výjimkou ministerstva pro státní bezpečnost). Dále byla obnovena možnost pro podněsterské podnikatele získat dokumenty na volný průjezd zboží přes Moldávii, jejichž vydávání bylo po krizi v létě 2004 pozastaveno.

Oba návrhy však narazily na nesouhlasný postoj Podněstří, ale také Ruska, zatímco postoj Ukrajiny k vlastnímu plánu byl spíše zdrženlivý. Evropská unie i OBSE však odmítly jakýkoliv monitoring voleb s odvoláním na jejich potenciální zfalšování. Navíc Evropská unie odmítla některé vstřícné kroky, které od ní Ukrajina s největší pravděpodobností očekávala (například větší zapojení Ukrajiny do Společné bezpečnostní a zahraniční politiky EU).

Nicméně Evropská unie souhlasila s dalším bodem ukrajinského plánu, což je snaha o efektivní kontrolu podněsterské hranice. Od 1. prosince monitoruje hranici mezi Ukrajinou a Podněstřím několik desítek evropských pozorovatelů, přestože ne vždy se jedná o zcela kompetentní pracovníky.

Rusko přijalo protiaktci k ukrajinskému plánu až 26. září 2005 na konzultacích v Oděse, kde byly navrženy určité korekce plánu.¹⁰⁾ Rusko se pokusilo vnést do ukrajinského plánu některé prvky z Kozačova memoranda. Rusové přistoupili na rozšířený formát jednání s pozorovateli USA a EU, což lze považovat za vítězství Ukrajiny. Podle Ruska však mají být vytvořeny dvě samostatné republiky (Moldávie a Podněstří), které by se měly spojit do určité formy federace. Tento krok zcela evidentně směřuje k posílení samostatnosti Podněstří, protože fáze vyjednávání o faktickém statusu nového státu může být uměle protahována. Rusko se pokusilo prosadit své zájmy i přeformulováním statusu vojenské základny v Podněstří. Vojáci z této základny by měli působit v rámci „vojensko-politické garance realizace podněsterského usmíření“, její-

miž členy by měly být Rusko a Ukrajina. OBSE by mělo zde představovat pouze jakýsi konzultační orgán a Evropské unii a Spojeným státům by měla být předána pouze monitorovací role.

Moldavská strana však s tímto plánem příliš nesouhlasila. Ještě v říjnu 2005 Kišiněv opět obvinil Tiraspol z pašování a přechovávání zbraní. Dále zazněl požadavek na stažení jednotek z Podněstří do konce roku 2005 a jejich náhradou za „modré přílby“. Rusko odpovědělo obchodní válkou, která těžce postihuje moldavskou zemědělskou produkci.¹¹⁾ Navíc v důsledku moldavské diplomatické ofenzivy došlo i ke zhoršení vztahů s Podněstřím.

Předpokládalo se, že volby plánované na prosinec zřejmě skončí fraškou s vítězstvím Smirnova a jejich původní účel jako další krok k demokratizaci Podněstří, což by znamenalo porážku Ukrajiny. Tím spíše, že mezinárodní organizace tyto volby odesaly s poukazem na příliš brzký termín. Rozdělení fronty na Rusko a Podněstří na jedné straně a ostatní účastníky konfliktu na straně druhé potom opět potvrdil ustavující summit Svazu demokratických států na začátku prosince 2005 v Kyjevě. Pod vedením Ukrajiny a Gruzie se zde kromě některých nových členských zemí EU sešla i Moldávie. Efektivitu této organizace „vývozců revolucí“ lze sice brát s rezervou, avšak na symbolické rovině se velmi jasně ukázala linie protiruských, ale zároveň na Rusku závislých bývalých sovětských republik.

Rusku i Podněstří vyhovuje současný stav

Je zcela evidentní, že řešení konfliktu bude záležet především na ochotě podněsterských představitelů změnit současný stav.¹²⁾ Jiné řešení tohoto konfliktu neexistuje. Vzhledem k podpoře Ruska a stabilizaci podněsterského režimu je však prozatím tato pravděpodobnost poměrně nízká. Rusko, ani Podněstří v podstatě nemají z mnoha důvodů příliš zájem na mírovém uspořádání tohoto konfliktu a oběma stranám v podstatě vyhovuje zachování statusu quo. Přestože se v populární i vědecké literatuře objevuje časté klíše o závislosti podněsterského režimu na Rusku, některé jeho kroky navzdory Moskvě svědčí o značné autonomii „prezidenta“ Smirnova a jeho „ministra zahraničí“ Luckého.

Ani nový ukrajinský plán, stejně jako jeho ruské „opravy“ proto k vyřešení tohoto konfliktu rozhodně nepřispějí. Pouze důsledný a stálý nátlak na Rusko, Ukraji-

Podněstří. Předmětem takové hry by však nebylo pouze Podněstří, ale mnohem více strategické problémy.

Slavomír Horák (1976); je vědeckým pracovníkem na Institutu mezinárodních studií Fakulty sociálních věd UK.
slavomir.horak@post.cz

¹⁾ Z našeho i moldavského pohledu se jedná spíše o Zadněstří – Transnistrii, jak je také v evropských i moldavských pramenech tato oblast označována.

²⁾ V současném rumunském či moldavském pojetí se pochopitelně hovoří o návratu, znovusjednocení nebo připojení těchto území pod tzv. Velké Rumunsko. Grigorovita, M.: *Din Istoria colonizarii Bucovinei*, Editura didactiva si pedagogica R. A., Bucuresti, 1996, s. 125 an.

³⁾ Šiškanu, J.: *Istoriija Rumyn s drevnějšich vremen do našich dněj*. Civitas, Kišineu, 2001, s. 268.

⁴⁾ Tyto mosty se nacházejí v Kamence, Rybnici, Dubossary, Vađu luj Vode, na dálnici Kišinev–Turaspol, v Benderech, Slobozii a Dněstrovce.

⁵⁾ V tomto duchu byl například v květnu 1997 v Moskvě podepsán dokument „Základy normalizace vztahů mezi Republikou Moldávie a Podněstřím“ nebo návrh komise (vytvořený Putinem) pod vedením Jevgenije Primakova. Tyto návrhy však nebyly ani v jednom případě uskutečněny.

⁶⁾ V roce 1992 sloužilo v tomto vojenském útvaru cca 9600 vojáků (tato jednotka tak byla zdaleka nejvýznamnější, a tím i rozhodujícím prvkem konfliktu), v roce 1999 to bylo na nátlak OBSE, EU a dalších západních organizací již pouze 2600 vojáků. V současné době je v oblasti aktivních zhruba 2000 vojáků, avšak mnozí vojáci zůstali v Podněstří v jednotkách podněsterské armády.

⁷⁾ Kiselev, V.: Bědnost ne porok, esli ne graničit so svinstvom. *Novaja Politika*, 23. 6. 2005, www.novopol.ru/material2704.html [download 5. 9. 2005].

⁸⁾ Ke Kozakovu memorandu více viz Moldova: Regionalnoje naprjažennije otnošenija v Pridněstrovje. *International Crisis Group*. Otčet No. 157, 17. června 2004, Kišinev–Brusel, s. 29–35 rukopisu (online na adrese www.icg.org).

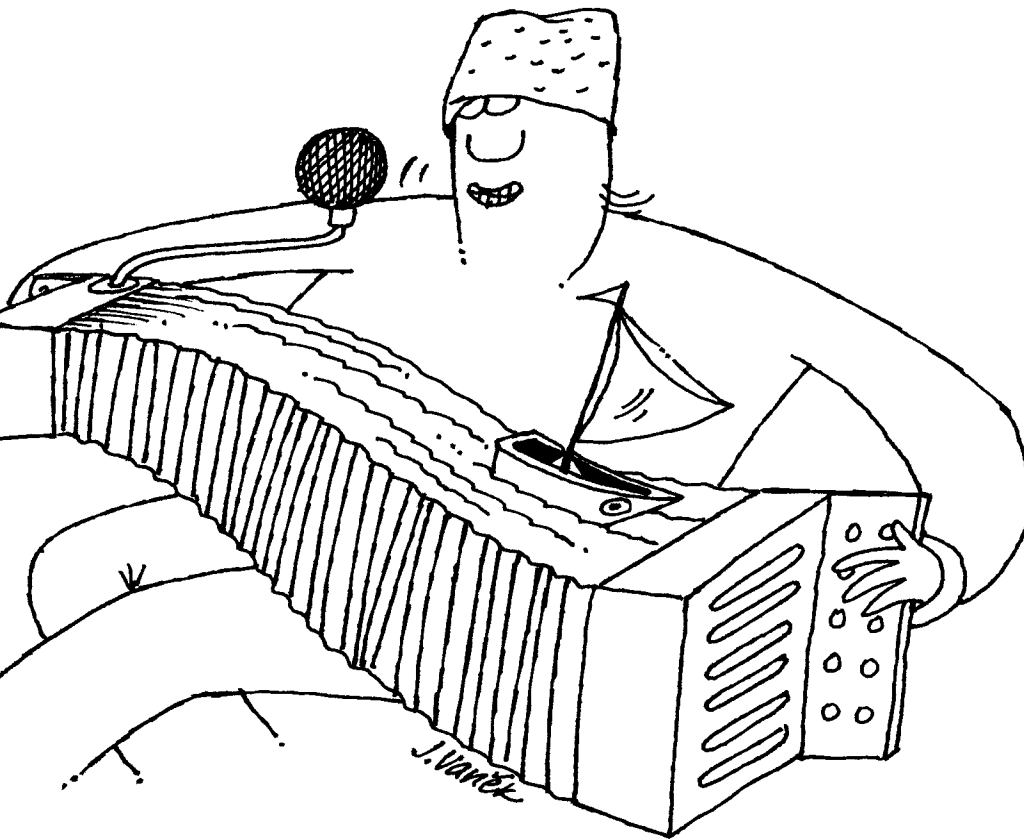
⁹⁾ GUAM je záměrně psán pouze s jedním „U“, protože Uzbekistán se již fakticky neúčastnil na práci tohoto uskupení a formálně své působení ukončil v roce 2005.

¹⁰⁾ Основные принципы, направления и этапы Приднестровского урегулирования. www.ipp.md [21. 10. 2005]

¹¹⁾ 27. září 2005 ruské úřady omezily jakoby z hygienických důvodů vydávání známek k dovozu zemědělských a potravinářských produktů (včetně například vína nebo koňaku) z Moldávie. Pro Kišinev znamenají značný propad příjmů ze zahraničního obchodu, v němž Rusko zaujímalo okolo 40 procent (v alkoholických nápojích byl do roku 2004 podíl Ruska až 80 procent).

¹²⁾ Moldova: legkich reshenij net. *International Crisis Group*. Otčet No. 147, 12. srpna 2003, Kišinev–Brusel, s. 13 rukopisu (online na adrese www.icg.org).

¹³⁾ Nejenomže ruské finanční skupiny kontrolyjí velkou část legální podněsterské ekonomiky, ale její nelegální složky obvykle obchodují přes oděský přístav a letiště se zeměmi mimo EU (zejména Turecko, Sýrie, SAE apod.) a lze pochybovat, že právě tyto země budou ochotny zavádět jakékoli administrativní bariéry pouze na nátlak EU či Tureka.

nu (respektive administraci Oděsy), Podněstří i Moldávii by zřejmě mohl přinést určité plody, avšak k tomuto kroku chybí Evropské unii, Spojeným státům i OBSE dostatečná politická vůle i diplomatické prostředky. V důsledku geopolitické situace nelze ani předpokládat efektivitu jakýchkoli sankcí proti Rusku, které by se promítly i na situaci v Podněstří.¹³⁾

Dalším významným bodem, který prozatím zachovává přitažlivou myšlenku Podněstří pro místní obyvatele, je ekonomika. Rozdíl mezi oficiálním HDP a oficiálními příjmy obyvatelstva Podněstří a Moldávie je relativně malý. Vzhledem k velmi silnému podílu stínové ekonomiky v Podněstří je však tamní životní úroveň v průměru o něco vyšší, přestože Tiraspol někdy vypadá jako chudý příbuzný Kišineva. Na rozdíl od Moldávie může ovšem Podněstří těžit ze zvýhodněných podmínek klíčového obchodu s Ruskem a Ukrajinou. Navíc pozice Kišineva bude oslabena vzhledem k obchodním obstrukcím Moskvy vůči Kišinevu ze září 2005.

Nakonec při jakémkoliv rozložení sil v regionu zůstane důležitá i vojenská stránka věci. Ať již se bude v dohledné době rýsovat jakékoli řešení konfliktu, bude nutná vojenská přítomnost cizích vojenských jednotek, v níž Rusko bude požadovat svůj podíl. V tomto případě je pro Rusko představitelné, že by se mise zúčastnila jednotky pod hlavičkou Evropské unie, eventuálně OBSE. Na druhé straně lze

očekávat, že nepružnost EU, která se projevila například při vypravení její mise na monitorování hranic s Ukrajinou, může sehrát svou výraznou roli. V každém z těchto případů bude zapotřebí vzít v úvahu nutný problematický kompromis mezi státy EU či OBSE ohledně vedení, personálního složení a pravomocí podobné mise, a to na úkor její efektivity. Navíc se Rusko nebude chtít ani v této společné misi vzdát důležitých rozhodovacích pravomocí, které jim budou muset být předány (přinejmenším symbolicky).

Dosavadní průběh velmi pomalých mírových jednání proto spíše upevňuje status quo v regionu, aniž by do budoucna vedl k nějakému řešení. Na úrovni celoevropské je celý konflikt chápán spíše jako konkurenční hra s nulovou sumou mezi Ruskem a státy západní Evropy. Na místní úrovni (mezi Moldavskem a Podněstřím) je patrná podobná hra, kdy se obě strany prozatím pouze v některých fázích přiblížily být jen na dohled společnému stanovisku. Většina slibných plánů prozatím skončila s nulovým výsledkem, a tak je sice vysoce žádoucí neutuchající tlak na řešení, ale ve skutečnosti musí patrně tento konflikt doslova „vyhnít“ do té doby, než se na obou stranách konfliktu najdou vůdci, pro něž by výraznější ústupek neznamenal ztrátu prestiže. Prozatím je rovněž málo pravděpodobné, že by se mohla vytvořit nějaká sjednocená diplomatická fronta od EU, OBSE až po Ukrajinu a Moldávii s cílem izolovat Rusko od

Klany a klamy Uzbekistanu

„...neexistuje odpornejšia forma vlády, než tá, pri ktorej si bohatí ľudia myslia, že sú najlepšími...“

Marcus Tullius Cicero

Kľúčovým problémom *Strednej Ázie* je definícia demokracie. Špecifický pohľad na túto kategóriu v Uzbekistane pramení z tradície. Presnejšie z klanovej tradície. Preto pri posudzovaní tohto priestoru je predmetom záujmu okrem iného hľadanie odpovede na otázku, prečo a ako sa znovuzrodili klasické klanové štruktúry. Prečo sa spoločnosť v Strednej Ázii vrátila ku klanovému spôsobu života? Je to len reakcia na soviétizáciu a desoviétizáciu,¹⁾ alebo ide o hlbší proces? V súčasnej politologickej literatúre sa stalo normou analyzovať tento vývoj ako postkoloniálny s renesanciou klanov, ktoré prežili pokus o elimináciu. Tento prístup vychádza zo základného: „vostok“ – vrátane Strednej Ázie – je z dôb európskeho kolonializmu vnímaný ako mikrokozmos regulovaný tradíciami a „západ“ predstavuje univerzalizmus. Bez rozpitvania klanových vzťahov nie je možné identifikovať procesy v Uzbekistane.

Uzbeký klan

Nejedná sa o klasickú kategóriu, ale o staronový fenomén. Zrodil sa z tradície, sociálny archaizmus je základom jeho znovuzrodenia. Uzbeké elity, okrem využitia na vytesnenie ruského elementu, ho použili na získanie politickej moci a realizáciu *klanoprivatizácie*. Nehľadiac na to, že prezident prisahal na Korán, kde sa píše: „...neodoberajte nezákonne majetok, nepodplácajte sudcov, aby ste si prisvojili hriešnou cestou časť majetku iných ľudí...“ (2: 188).

Uzbeký klam

Všetky doterajšie aktivity predstaviteľov klanov Uzbekistanu sú postavené na snahe zabrániť reforme štátu, na väzbách a dohodách. Tu je dôležité pochopenie legitimizácie moci a islamská podstata uzbekkej spoločnosti. Max Weber,²⁾ akceptujúci *šari'a* uvažoval o:

• *legitimizácii moci danej Bohom*, ktorou boli nadaní všetci vládcovia, pretože sa pasovali do polohy, že moc získali od Boha. Obyčajne sa jednalo o krutovládco, ktorí moc najskôr získali silou a potom ju legitimizovali (*napr. Amir Temur*);

• *genealogickej legitimizácii* – vopred daná spôsobilosť vládnuť a prenos tejto spôsobilosti (*bez dohodnutých pravidiel*) na ďalšieho člena dynastie (*klanu*);

• *elektorálnej legitimizácii* – forma výberu vybranými osobami štátu, alebo ľudom;

• *legitimizácii prostredníctvom orientácie na vzor* (osobu, správanie) – táto legitimizácia bola aktuálna, ak nebolo možné siahnuť po genealogickej legitimizácii;

• *legitimizácii pomocou vyššej sily* – uspokojenie nárokov na úkor iných mali autoritu, garantovali prechod z chaosu k poriadku;

• *legitimizácii pomocou dodržiavania noriem* – od vládcu sa očakávalo dodržiavanie a politické zaistenie ďalšieho dodržiavania noriem, ktoré poddaní považovali za správne.

Aktuálny systém despotie

V Uzbekistane sa udržala východná despotia. Sublimáciou ZSSR dostal proces klanovej renesancie nový impulz. Pritom klanová štruktúra a vnútorná súvzťažnosť sa odlišuje od podobnej v Kirgizsku, či Kazachstane. *Nehovoriac o tejpokracii* v Tadžikistane. *Teritoriálny faktor* je hlavným klanovým princípom v Uzbekistane.

V epoche ZSSR sa klanové vzťahy nivelizovali ideológiou, čo však neznamenalo, že stratili svoj vplyv. Oficiálna propaganda hovorila jedno a klanový život pulzoval po svojom. Na rozdiel od dnešných *expertov* na uzbekú politiku boľševici chápali mnohvrstvennosť problému stredoázijskej spoločnosti. Snažili sa akceptovať spoločenské vzťahy a sociálnu štruktúru.

Nedokonaný pokus

Mocenským pravidlom č. 1 je získať a udržať politickú moc. Prepletenosť klanových a politických vzťahov uvedené

potvrďujú. V polovici 80-tych rokov minulého storočia sa Moskva pokúsila do tohto vstúpiť. Akcia sa skončila dočasnou politickou paralýzou samarkandského klanu, čo paradoxne vytvorilo podmienky k uchopeniu moci klanovo *neutrálneho* I. Karimova. Na druhej strane sa medzi Moskvou a klanmi stratila dôvera. Nepísané dohody boli spochybnené. Aj preto sa pri kolapse ZSSR uzbeké klanly korporatívne zachovali antimoskovsky. Po nástupe do straníckej funkcie a po absolútnom uchopení moci sa I. Karimov správal a správa ako odchovanec komunistickej ideológie. Z času na čas sa pokúša kontrolovať klany. Presnejšie chce kontrolovať, využívajúc pri tom paralelné štruktúry, dcéru a korupciu. Najmä korupcia je základom fungovania štátu a klanov, ktoré prostredníctvom svojich predstaviteľov riešia interné problémy. Mocenské obdobie I. Karimova je tak druhou etapou klanovej renesancie.

Klanový profil Uzbekistanu

Názory na ich počet sa zásadne nerozlišujú. Ustálili sa na čísle 5. Najvýznamnejším je *samarkandsko-bucharský*. Tradične obsadzoval významné posty v krajine. Dnešný prezident sa spolieha na jeho podporu. Využíva pritom kombinovanú legitimizáciu (*body 1 a 2*) svojho pontifikátu. Taškent je umelo vytvoreným centrom. Modernosť a vysoký podiel neuzbeckého obyvateľstva sú dôvodom, prečo tu nevznikli a nefungujú uzbeké sociálne štruktúry. Výnimku tvorí len tzv. *Staré mesto*, ktoré však osobne likviduje prezident. *Taškentský klan* je diverzifikovaný a nekonsolidovaný. Ide skôr o novotechnokratické zoskupenie vzdelaných ľudí, ktorí majú relatívny mocenský vplyv. S menším vplyvom funguje klanová logika v *Chorezme* na území bývalého Chivinského chánstva. Tieto štruktúry boli vždy autonómne. Ich predstavitelia nepretendovali na posty v centre a centrum nezasahovalo do ich problémov. Konsolidované sú klany vo *Ferganskej doline*, čo vytvára ďalší z predpokladov možných mocenských konfliktov s centrom. Relatívne najmenší vplyv a význam majú klany z chudobných oblastí Kaškadarije a Suchandarije.

Návrat po špirále

Po vzniku UzSSR si najväčší vplyv udržal klan zo Samarkandu a Buchary, čo bolo potvrdené, že hlavným mestom sa stal Samarkand. J. V. Stalin zasiahol, leninský koncept zmenil a v roku 1930 sa štatút presunul do Taškentu. Súčasne došlo k zmene kádrových pomerov v prospech klanu Ferganskej doliny. V roku

1959 sa stal prvým tajomníkom ÚV KS UzSSR rodák z Džizaku Š. Rašidov, ktorý mal napojenie na samarkandský klan. Jeho predstavitelia postupne vytlačili ľudí z Fergany. Aby Š. Rašidov eliminoval silnejší opozičný tlak, podľa stredoveké-

ho umenia meniť nepriateľov na priateľov, o.i. vydal svoju dcéru za predstaviťteľa ferganského klanu. Po smrti Š. Rašidova Ferganci presadili na čelo svojho – I. Usmanchodžajeva. Ten spustil, s podporou M. Gorbačova, kádrovú číстку, kto-

Podobnosť štruktúr moci Uzbekistanu

<i>Historické chánstva</i>	chán	chánsky dvor	miestny begovia
<i>Uzbecká SSR</i>	tajomník ÚV KS UzSSR	Najvyšší soviet	predsedovia výborov UzSSR
<i>Uzbekistan</i>	prezident	Olij Mažilis (<i>parlament</i>)	chokimovia

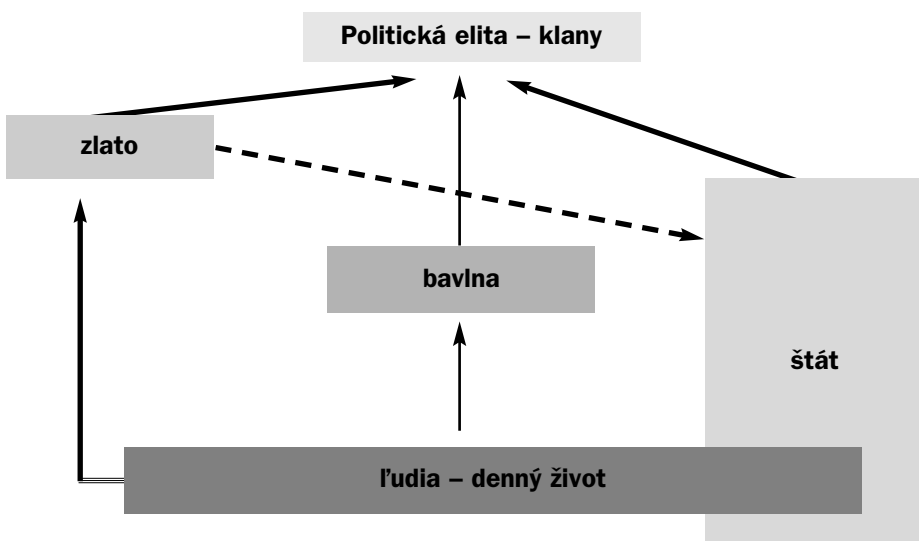
Hodnota uzbeckých mocenských funkcií v sovietskej ére a dnes

<i>bývalá funkcia</i>	<i>terajšia funkcia</i>
tajomník ÚV KS UzSSR	štátny radca prezidenta
vedúci oddelenia ÚV KS UzSSR	hlavný konzultant aparátu prezidenta
riaditeľ odboru ÚV KS UzSSR	vedúci konzultant aparátu prezidenta
inšpektor ÚV KS UzSSR	konzultant aparátu prezidenta

Rodiská vodcov Uzbekistanu

<i>I. tajomník ÚV KS UzSSR</i>	<i>Prezidenti Uzbekistanu</i>	<i>Obdobie</i>	<i>Miesto narodenia</i>
Šaraf Rašidov		1959–1983	Džizak
Imandžan Usmanchodžajev		1983–1988	Fergana
Rafík Nišanov		1988–1989	Taškent
Islam Karimov		1989–1991	Samarkand
	Islam Karimov	1991–dodnes	Samarkand

Toky štátnych zdrojov a zdrojov z bohatstva štátu v prospech klanov

rá najviac dohahla na samarkandcov. V roku 1988 bol – so zákulisnou podporou samarkandcov – odvolaný. Po krátkej epizóde s R. Nišanovom, ktorý znovu pootvoril dvere ľuďom zo Samarkandu, je do kresla dosadený I. Karimov ako človek Gorbačova, rodák zo Samarkandu.

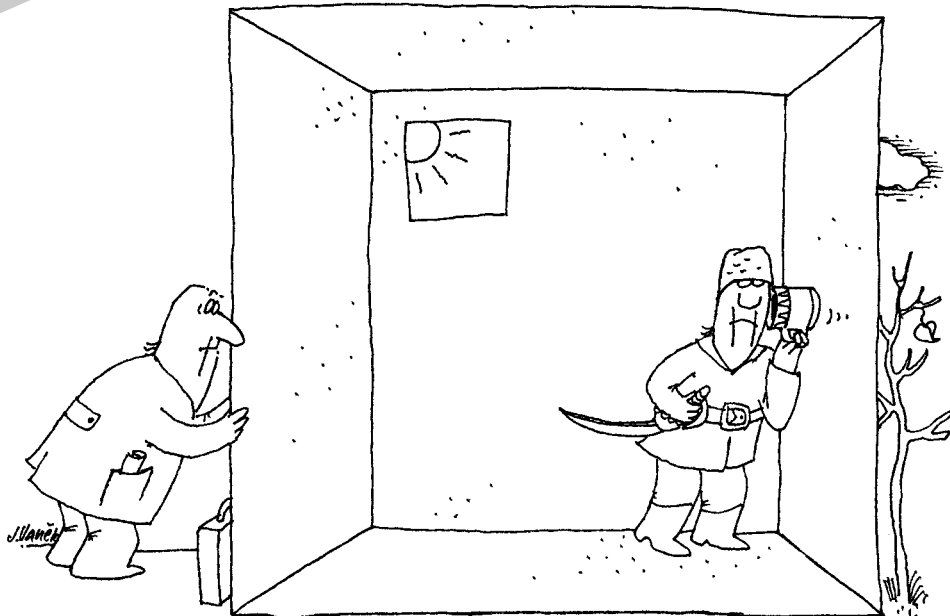
Klanové plusy a mínusy

Sú klanly reálnou hrozbou pre uzbeckú štátnosť? Áno! Lenže bez klanov by Uzbekistan neexistoval. Začarovaný kruh a I. Karimov si myslí, že je *spiritus agens*...

Ako bolo spomenuté, bez legitimacy nemôže dosiahnuť žiaden politický systém stabilitu. Bez časti klanov nemôže fungovať politický systém Uzbekistanu. Korrectnou je otázka: Bol vôbec I. Karimov zvolený legitímne? Aktuálnosť legitimacy skúsme hľadať v ekonomike. Úroveň tieňovej ekonomiky, ovládanej klanmi, je na hranici cca 60 percent HDP. Kto sa niekedy pokúsil podnikáť v Uzbekistane, dobre vie, že pokiaľ svoj projekt neprediskutuje s tieňovými autoritami *Salimom Abduvalievom*, alebo *Gafurom Rachimovom*, nemôže pokračovať. Ani v biznise, ani v politike, ani v ničom. Kto si myslí iné, sa mylí.³⁾ Nespravodlivé prerozdeľovanie prostriedkov, zjavné preferencie klanových záujmov a nízka spätosť s vlastným štátom generujú model chudobnej krajiny. Na nákrese sú znázornené finančné toky, pričom vo výrobe bavlny, zlata, uránu patrí Uzbekistan do prvej svetovej ligy. V indexe chudoby je v okresnej piatej triede.⁴⁾

Násilie sa stalo imperatívom vnútornej politiky. Nakoniec hlavný pamätník v centre Taškentu je venovaný už spomenutému A. Temurovi. Chromému krutovládcovi, ktorý staval stenu z tiel protivníkov a vežu z ľudských lebiek. V každej totalitnej krajine sú dôležité symboly a I. Karimov rád akcentuje, že A. Temur je jeho vzor. Aký? Politický, (ne)štátnický, alebo (ne)ľudský?

Ešte jednou z črt identity Uzbekistanu je pocit paternalizmu, ktorý má korene v moslimskom pozadí spoločnosti, tak ako aj identifikovanie hlavnej životnej hodnoty – rodiny. Podľa výsledkov sociologického prieskumu z roku 2003,⁵⁾ 78,5 percenta Uzbekov považuje, v súlade s Koránom, „...bohatstvo a deti sú ozdobou života ...“ (18:46), rodinu a deti za rozhodujúcu hodnotu. G. Hegel, hovoriac o troch historických obdobiach, považuje orientálny svet (*t.j. aj Uzbekistan*) a jeho národy za *statické* s nerozvinutým individualizmom. V takej spoločnosti je slobodný iba jeden. Panovník. Všetci ostatní sú podriadení jeho vôli.⁶⁾ I. Karimov, predstaviteľ

a uspokojiteľ klanových nárokov, je príkladom slobody pre jedného.

Demokracia verzus diktatúra

Klany sú fenoménom Uzbekistanu. Na ich čele stoja ľudia, ktorí sú spolupracovníkmi prezidenta. Svoje štruktúry transformujú na rodinné klany. Po fiktívnej transformácii sú však súčasťou režimu. Existujú v rámci korporatívnych vzťahov a samostatne sa žiaden z nich neodhodlá k politickej akcii. Podobne, ako nie sú samostatne akcieschopní ľudia z nového tzv. *VIP klanu*, ktorí sú sčasti pri moci, sčasti mimo klanov, ale bez mocenského vplyvu. Exminister zahraničných vecí a senátor S. Safajev, donedávna prvý podpredseda vlády R. Azimov, alebo minister zahraničných vecí E. Ganijev a mnoho iných, ktorí akceptujú formu klanu taškentského, obsahovo berú samarkandský.

Ak sa v Uzbekistane v budúcnosti presadí pluralizácia života, bude to znamenať, že dnešné *kleptokratické* správanie klanov budú súdiť. Vyhnúť sa tejto situácii je možné jedine nesúhlasiť s demokratizáciou. Ak, tak pomaly a v réžii klanov. To sa aj deje! Názorové rozdiely na politiku medzi klanmi neexistujú a štruktúra moci je podobná protosovietskej a sovietskej minulosti.

Rovnováha strachu

N. Machiavelli upozorňoval, že ten, *kto sa nevie pretvarovať, nevie vládnuť!* I. Karimov hľadá rovnováhu a preferuje samarkandský klan. Hrá prezidenta s hlavnými silovými štruktúrami, a naopak to potvrdzuje. Bývalý minister vnútra Zokir Almatov (1991–12/2005) je predstaviteľom

samarkandského klanu a šéf tajnej služby – Služby národnej bezpečnosti Rustam Inojatov je podporovaný Taškentcami. Obaja sú verní spolupracovníci I. Karimova, obaja majú dôveru, obaja patria k najsilnejším mužom Uzbekistanu. A predseda, klanová rovnováha zatiaľ umožňuje, aby dispečer I. Karimov nedopustil konfrontáciu. Nie v mene veľkej budúcnosti svojej krajiny, ale v mene záchrany seba a svojej rodiny. Parafrazujú Horaciusa: „...milujem zradu, ale nenávidím zradcov...“ I. Karimov koná podľa logiky: „...milujem zradu a mám rád zradcov, pokiaľ ich potrebujem...“

Peter Juza (1959) sa venuje problematike post-sovetského priestoru.

Článok prezentuje výlučne osobné názory autora peter-juza@post.sk

¹⁾ Pozri: Сидиков: Б. Новое или традиционное? Региональные группировки в Постсоветском Азербайджане, In: Acta Eurasica, № 2/25/2004, Moskva 2004, s. 150–159.

²⁾ Weber M.: Wirtschaft und Gesellschaft – Grundriss..., Tubingen, 1980, s. 124–148, citované podľa: Кюгельген А.: Легитимизация средне-азиатской династии Мангитов, Алматы 2004, s. 48–56.

³⁾ Uzbeká tenistka N. Tulagjanová, pokiaľ bola v priazni, bola štedro dotovaná z tieňových peňazí a dosahovala relatívne dobré športové výsledky. Po zmene postoja prezidenta finančná podpora vyschla a jej športový význam sa anuloval.

⁴⁾ Zo 111 hodnotených krajín sveta je Uzbekistan v ratingu chudoby na 106. mieste. Pozri.: Juza, P.: *V Uzbekistane je jeffersonovská demokracia zatiaľ vylúčená*, In: Zahraničná politika, Bratislava, č. 1/05, s. 10–11.

⁵⁾ Pozri: Kayumov, U.: The Role of Family in the Society Moral and Spiritual Basis Forming, In: Public Opinion. Human Rights № 4/2004 Tashkent, s. 92–95.

⁶⁾ Hegel, G.: *Filozofia dejín*, Bratislava 1957, s. 25–26.

Institut neutrality predstavuje nástroj regulácie vzťahů medzi štátmi v dobe války, jehož obsah zejména v kontinentální teorii a praxi mezinárodního práva – prodělal několikasetletý vývoj. Přesto se zdá, že nebyl dosud zformulován jednotný, všeobecně přijímaný mezinárodněprávní model definující práva a povinnosti trvale neutrálních zemí v době míru, a s tím i závazky ostatních států ve vztahu k trvale neutrálním státům.

Zahraniční politika států, které se tradičně považují za neutrální (jako je Rakousko, Švédsko, Švýcarsko), v podmínkách globalizace a rostoucí vzájemné závislosti značně varíuje co do intenzity jejich zapojení do řešení mezinárodních otázek. Většina právních škol se přitom pravděpodobně již kloní k názoru o politicko-právní neudržitelnosti setrvávání státu na pozicích plnohodnotné neutrality s ohledem na závazky členských států OSN ve vztahu k donucovacím akcím na podporu míru v rámci celosvětového systému kolektivní bezpečnosti. Zvláštní pozornost v této souvislosti vzbuzuje případ postsovětského Turkmenistánu, který za poměrně krátkou dobu své nezávislosti dokázal nejen zakotvit neutralitu v podobě hlavního principu domácí a zahraniční politiky, ale i v souladu s „posvátnou knihou“ *Ruhnama* dodat neutralitě kvalitativně nový, duchovní, historicko-filosofický rozměr, a tím ji podle oficiálního názoru Ašchábádu povznést na úroveň jednoho z klíčových směrů vývoje mezinárodních vztahů v 21. století. Následující příspěvek si klade za cíl podat stručnou analýzu tohoto fenoménu.¹⁾

Pojem neutrality v mezinárodním právu

Pojem neutrality v současném mezinárodním právu označuje neúčast daného státu ve válce či ozbrojeném konfliktu jiných států. Historicky se neutralita vyvinula jako součást válečného práva (práva ozbrojených konfliktů); k významovému ustálení tohoto pojmu přispěla zejména kodifikace právního postavení neutrálnů v době války v podobě dvou haagských úmluv – o právech a povinnostech neutrálních států a osob v pozemní, resp. v námořní válce – z roku 1907. Právo neutrality (*ius in neutralitate*) představuje souhrn zákonů a norem upravujících vzájemná práva a povinnosti neutrálnů a válčících stran.²⁾ Podle formy se vyčleňuje ne-

„Pozitivní neutralita“

postsovětského Turkmenistánu

utralita prostá, jíž se rozumí stav, v němž se nachází stát stojící stranou konkrétní války či ozbrojeného konfliktu existujícího mezi státy. Oproti tomu režim trvalé neutrality předpokládá, že stát, který na sebe – formou jednostranného prohlášení či v souladu s mezinárodní smlouvou – dobrovolně vezme příslušné závazky, bude již v době míru provádět politiku vylučující možnost jeho zavlčení do eventuální války či ozbrojeného konfliktu a přitom zachová svou neutralitu v případě války či takového konfliktu, ledaže by byl napaden.³⁾ Práva na neutralitu (*ius ad neutralitatem*) požívá každý stát v souladu s obecným mezinárodním právem (s výhradou závazků partikulárního práva) podle zásady svrchované rovnosti, jak je explicitně potvrzeno například v Závěrečném aktu Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě.⁴⁾

Neutralita jako postsovětský fenomén

Vznik nominálně neutrálních států v prostoru bývalého Sovětského svazu sám o sobě nevyžaduje složitější vysvětlování. Zánik bipolárního rozdělení světa, symbolicky završený rozpadem sovětského impéria, vyvolal na geopolitické mapě eurasijského kontinentu zásadní změny. Zhroucení někdejší supervelmoci zanechalo za sebou mocenské vakuum zahrnující území řady nově vytvořených nezávislých států, pro které neutralita – zejména jako institut znemožňující navazování, resp. udržování těsných vojensko-politických (aliančních) vazeb s jinými státy včetně Ruska – nemohla nemít jistou přitažlivost. Počátkem 90. let tak svůj záměr držet se ve své zahraniční politice zásad neutrality v postsovětském prostoru prohlásily osamostatňující se Bělorusko, Ukrajina a o něco později i Moldavsko.⁵⁾

Ovšem dostat tomuto záměru v praxi se jim nepodařilo. Bělorusko od zahraničně-politických principů zakotvených v deklaraci státní suverenity odstoupilo vzhledem k převzetí spojeneckých závazků vůči Rusku a jeho satelitům v rámci organizace Smlouvy o kolektivní bezpečnosti (ve skutečnosti: smlouvy o kolektivní obraně). Následně se Ukrajina na základě dohod

o černomořském loďstvu měla stát

JAN ŠÍR

na desetiletí dopředu státem hostícím početně vůbec největší kontingent ruských vojenských jednotek za hranicemi Ruské federace. A Moldavsko, neutrální v souladu s ústavou, nedokázalo z důvodů dostatečně známých zajistit efektivní výkon svrchované moci nad celým územím vlastního státu dodnes. Snahou distancovat se na mezinárodní scéně – a to i od dřívější metropole – mohla být v počátečním období po vzniku státu motivována i volba zahraničněpolitické orientace ve prospěch dosažení neutrálního statusu v případě nezávislého Turkmenistánu.

Konceptuální východiska zahraniční politiky Turkmenistánu

Právní základ pro deklarovanou zahraničněpolitickou linii tvoří ústavní zákon *O trvalé neutralitě Turkmenistánu* z 27. prosince 1995, definující v souladu s ústavou práva a povinnosti Turkmenistánu jako neutrálního státu.

Ve vojensko-politické sféře předpokládá zejména: provádět mírumilovnou zahraniční politiku podle zásad rovnoprávnosti, vzájemného respektu a nevměšování do vnitřních záležitostí jiných států; nepřijímat účast ve vojenských blocích, svazech či mezistátních uskupeních majících nadstátní struktury či stanovujících kolektivní odpovědnost kontrahentů; nezahajovat válku či ozbrojené konflikty a ani se jich neúčastnit (s výhradou realizace práva na sebeobranu), stejně jako se zdržet jakýchkoli kroků, které mohou vést k válce či takovému konfliktu; nepřipouštět dislokaci cizozemských základů na vlastním území státu či jeho využití k vojenským účelům ze strany cizích států; nedržet, neprodukovat a nešířit zbraně hromadného ničení (včetně jaderných, chemických, bakteriologických).

V ekonomické sféře pak předpokládá rozvíjet mezinárodní ekonomickou spolupráci na základě rovnoprávnosti, vzájemné výhodnosti, s přihlédnutím k zájmům zainteresovaných stran; zajišťovat otevřenost vlastního finančního a hospodářského prostoru; neuchylovat se k hospodářskému nátlaku jako prostředku prosazování politických cílů (zahraničně

ekonomická složka koncepce „pozitivní neutrality“ Turkmenistánu – tzv. strategie „otevřených dveří“). A konečně, v humanitární sféře: uznávat a respektovat univerzální lidská a občanská práva a demokratické svobody; přispívat k mezinárodní výměně duchovních hodnot; spolupracovat se světovým společenstvím v humanitárních otázkách.⁶⁾

Význam lidského rozměru turkmenské neutrality z pohledu Aščábádu měla současně podtrhovat *Deklarace o mezinárodních závazcích neutrálního Turkmenistánu v oblasti lidských práv*:⁷⁾ avšak problematický – i pokud jde o jeho právní sílu – charakter dokumentu činí možnosti efektivního vynucování v něm zafixovaných závazků Turkmenistánu krajně omezenými.

Kromě zakotvení principů neutrality ve vnitrostátním právu, což našlo adekvátní odraz ve změnách a dodatcích národní legislativy (a to i na ústavní úrovni), se někteří turkmenští experti nezdráhají dokazovat, že neutrální status Turkmenistánu má pod sebou i pevnou mezinárodněprávní (smluvní) bázi;⁸⁾ nicméně vzhledem k tomu, že podobná tvrzení jsou, podle našeho názoru, přinejmenším poněkud nadnesena, upřednostňujeme tuto problematiku sledovat v kontextu budování státu a formování národní ideologie v Turkmenistánu.

Když neutralita, tak pozitivní...

Neutralita Turkmenistánu je oficiálně charakterizována nejenom jako „trvalá“, ale i jako „pozitivní“ (nebo – v závislosti na překladu – někdy také „konstruktivní“). Atribut „pozitivní“ ve spojení s neutralitou bývá v politologické literatuře obvykle asociován s neblokativním postavením států v rámci mezistátního systému ve vztahu k postkoloniálním zemím „řetěho světa“ v období studené války, sdruženým postupně od roku 1961 v tzv. Hnutí nezávislých; avšak o nějakém přesně vymezeném významu tohoto „termínu“, jeho smyslové náplni, lze hovořit poměrně těžko. V čem konkrétně se tedy může skrývat ona vládnoucími kruhy v Aščábádě tolik vyzdvihovaná „pozitivní dimenze“ neutrálního kurzu Turkmenistánu? Pokud budeme vycházet z nejdůležitějších doktrinárních dokumentů k zahraniční politice Turkmenistánu (když praktická činnost země na mezinárodní scéně kýženou odpověď bohužel nedává), pak neutralita Turkmenistánu je „pozitivní“ co do „obsahu“, čímž je dlužno rozumět zejména „aktivní pozici státu v otázkách podpory míru a stability a rozvoje přátelských

vztahů a spolupráce mezi státy“.⁹⁾ A tato formulace zároveň může sloužit jako teoretické zdůvodnění zahraničněpolitické iniciativy Turkmenistánu – tak jak byla tato iniciativa spolu s ideou neutrality „Hlavou Turkmenů“ původně přednesena – přeměnit Ašchábád v uznávané mírotvorné centrum na asijském kontinentě. Právě v tomto aspektu se podle oficiálního názoru Ašchábádu projevuje „konstruktivní črta“ turkmenské neutrality, spočívající v jejím „zaměření na zabezpečení nejen vnitřní, ale i vnější stability, a připravenosti přispívat ke všem mírotvorným procesům a dialogu ve jménu míru a harmonie“.¹⁰⁾

„Osobitost“ neutrality Turkmenistánu

Podle ideologů režimu Turkmenbaši představuje neutralita Turkmenistánu v dosavadní praxi mezinárodních vztahů zcela ojedinělý fenomén, jehož specifické rysy se vztahují v neposlední řadě k „bezprecedentnímu“ způsobu založení tohoto statutu. Dne 12. prosince 1995 totiž Valné shromáždění, „uznávajíc, že přijetí statusu trvalé neutrality Turkmenistánu se nedotýká plnění jeho závazků vyplývajících z Charty a že bude přispívat k dosažení cílů Organizace spojených národů“, přijalo rezoluci č. 50/80 A s názvem *Trvalá neutralita Turkmenistánu*, v níž „1. uznává a podporuje status trvalé neutrality deklarovaný Turkmenistánem; 2. vyzývá členské státy Organizace spojených národů k tomu, aby respektovaly a podporovaly tento status Turkmenistánu, stejně jako respektovaly jeho nezávislost, svrchovanost a územní celistvost“. Pro „udělení“ tohoto „unikátního“ statusu, jak s pocitem nekonečné hrdosti vzpomínají oficiální kruhy v Ašchábádě, „hlasovalo“ bez výjimky všech 185 tehdejších členských států OSN.¹¹⁾ Nehledě na to, že přijetí dokumentu takového druhu je z pohledu mezinárodního práva, bohužel, zcela irelevantní – i proto, že jeho ustanovení nejsou závazná, nýbrž mají charakter pouhých doporučení (se všemi, i pro eventuální garance tohoto statutu, důsledky z toho vyplývajícími)¹²⁾ – sám fakt, že Turkmenistán se tímto stal vůbec prvním státem v dějinách lidstva, jehož neutralita byla oficiálně (přítom jednomyslně) uznána „nejvyšším fórem světového společenství“, je vládnoucí elita v Ašchábádě schopna interpretovat rovněž jako výraz mezinárodního uznání a bezpodmínečného schválení praktikovaného „mírnilovného“ kurzu Turkmenistánu, přirozeně včetně jeho domácí politiky. „Je to ohromný

úspěch“, soudí Turkmenbaši. „A svědčí to o tom, že svět je naladěn jít turkmenskou cestou. Svědčí to rovněž o tom, že svět uznává turkmenskou neutralitu jako hlavní směr v nových mezinárodních vztazích. Svět počátku 21. století povstal na novou cestu rozvoje. V jejích základech leží turkmenská národní cesta.“¹³⁾

„Hlubinné prameny“ neutrality Turkmenistánu

Rozhodnutí Turkmenistánu ve prospěch neutrality coby ústřední koncepce zahraničněpolitického kurzu nezávislého státu přitom nebylo podle oficiálního výkladu náhodné, nýbrž hluboce promyšlené; bylo vytrpěno turkmenským národem, podmíněno celým chodem jeho dějin. Právě neutralita má podle přesvědčení turkmenských expertů totiž představovat optimální koncepční model společenského rozvoje, odpovídající historicky samobytným tradicím a mentalitě Turkmenů, jejich vnímání světa a hodnotové orientaci. Vycházejíc podle učení Saparmurata Turkmenbaši z vysokých morálních kvalit humanity, kultivovaných Turkmeny v průběhu tisíciletí, je neutralita odrazem především „mírnilovného charakteru turkmenského národa“.¹⁴⁾ V takovémto pojetí, chápaná vládnoucí elitou jako svěrázná extenze niterného duchovního života turkmenského národa, neutralita pak nejenom tvoří základ oficiálně deklarované zahraničněpolitické doktríny Turkmenistánu, ale stává se i součástí „filosofie“ státního světonázoru Turkmenů, čímž se definitivně povyšuje na úroveň celonárodní ideje.

Nezávislost, Neutralita, Ruhnama

Jako taková našla neutralita svůj výraz v nejrůznějších sférách společenského života Turkmenistánu, včetně monumentálního umění a architektury, pokládané odborníky za svého druhu „učebnici novodobé turkmenské ideologie“.¹⁵⁾ Dne 12. „Bitaraplyk“ (turkm. neutralita – konvenční označení prosince) 1998, u příležitosti třetího výročí přijetí „historické“ rezoluce Valného shromáždění OSN, byla na centrálním náměstí v Ašchábádě v bezprostředním sousedství paláce Turkmenbaši slavnostně odhalena současná dominanta metropole – třiašedesátimetrová „Věž neutrality“. Realizací této stavby, jež představuje patrně nejznámější příklad alegorického ztvárnění „pozitivní neutrality“ Turkmenistánu a bývá řazena ke skvostům soudobé islámské architektury, byla pověřena renomovaná turecká firma *Polimeks*. Vyhládkovou věž, předzřívající obyvateli

města „trojnožka“, podpírají tři mohutné, doširoka rozkročené pilíře, jež symbolizují – slovy Turkmenbaši – „trojjediné základy moderního Turkmenistánu – nezávislost, neutralitu a jednotu národa“.¹⁶⁾ Všechny tři opory v jednom – v osobě architekta jmenované koncepce – má přitom ztělesňovat i výtvarná kompozice na vrcholu věže – dvanáctimetrová pozlacená socha Saparmurata Turkmenbaši, otáčející se kolem své osy za Sluncem. Zdařilou kombinací výrazových prostředků, jakož i celkovým architektonicko-urbanistickým řešením zastihuje monumentální „Věž“ na náměstí Neutrality mnohočetné další památníky věnované prvnímu a doživotnímu prezidentu nezávislého neutrálního Turkmenistánu Saparmuratu Turkmenbaši, jeho otci († 1943), matce († 1948), oblíbenému hřebci (* 1991), popř. jiným význačným postavám národní historie, v metropoli Ašchábádě a jeho okolí.

„Zlatý věk Turkmenů“, vypůjčíme-li si okřídlenou metaforu Velikého národního básníka éry Turkmenbaši, „má dva historické základy. Jedním z nich je Nezávislost, druhým Neutralita. Navážeme-li na přirovnání turkmenského národa k letci, jenž povznesl se do výšin, pak jedno křídlo tohoto letce tvoří Nezávislost, a druhé Neutralita. A cestu tomuto letci ozařuje Ruhnama. Obě tato vítězství jsou pro Turkmeny svatá. Nezávislost a Neutralita jsou pár našich křídel, pár našich očí.“¹⁷⁾

Turkmenská neutralita má hlavně vnitřní rozměr

Jak vyplývá z provedené analýzy, pojem „neutralita“ ve vztahu k postsovětskému Turkmenistánu je poměrně mnohoznačný, až mlhavý, a ponechává dostatečný prostor pro nejrůznější interpretace. Jestliže z počátku se mohlo jednat o fenomén převážně z oblasti zahraniční politiky a mezinárodního práva, pak v současnosti lze jeho stopy vysledovat i v jiných – dříve v tomto kontextu stěží myslitelných – sférách společenského života. Právý smysl turkmenské neutrality, jak bylo poukázáno, přitom nespočívá ani tolik v její zahraničněpolitické orientaci (jež v praxi může sloužit spíše příkladem izolacionismu než neutralismu), jako v její vnitřní dimenzi – „Neutralita“ představuje důležitý faktor budování státu a národní identity, nástroj indoktrinace kultu vůdce v Turkmenistánu.

Závěrem je proto na místě reprodukovat stanovisko zpravodaje OBSE pro Turkmenistán profesora Emmanuela De-caux, který s poukazem na masové represe turkmenských orgánů státní moci proti vlastním občanům obrátil pozornost me-

zinárodní veřejnosti na to, že „trvalá neutralita [Turkmenistán – pozn. aut.] se nesmí stát zástěrkou pro trvalé porušování lidských práv“, a mezi doporučeními ohledně možných pák vlivu společenství národů na vládnoucí režim v Ašchábádě navrhl iniciovat na půdě Valného shromáždění proceduru přehodnocení otázky o dodržování ze strany Turkmenistánů rezoluce č. 50/80 z 12. prosince 1995 v části souladu s principy a cíli Charty OSN.¹⁸⁾ Totalitní mašinérie režimu Turkmenbaši, stylizující se do role jakéhosi chráněnce světového společenství, tím může být efektivně zbavena jedné z hlavních opor své moci, a ocitnout se tak před dilematem, zdali nepřejmenovat znovu kalendář.

○
Jan Šír (1976) působí jako doktorand a vědecký pracovník Institutu mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze. jan.sir@amo.cz

¹⁾ Původní ruská verze příspěvku byla přednesena na třetí mezinárodní konferenci Eurasijské sítě politických výzkumů na téma „Politická věda a politické procesy v Ruské federaci a nově nezávislých státech“, konané v Jekatěrinburgu ve dnech 4. až 6. února 2005.

²⁾ Abkommen vom 18. Oktober 1907 betreffend die Rechte und Pflichten der neutralen Mächte und Personen im Falle eines Landkriegs. URL www.admin.ch/ch/d/sr/i5/0.515.21.de.pdf; Abkommen vom 18. Oktober 1907 betreffend die Rechte und Pflichten der neutralen Mächte im Falle eines Seekriegs. URL www.admin.ch/ch/d/sr/i5/0.515.22.de.pdf [21. 10. 2004]. Dalšími prameny *ius in neutralitate* jsou zejména normy obyčejového práva, pokud jde o pravidla vedení letecké války či hospodářské války, jakož i ženevské konvence z roku 1949 o ochraně obětí války a příslušné dodatkové protokoly z roku 1977, regulující některé humanitární aspekty práva ozbrojených konfliktů.

³⁾ Srv. příslušné heslo A. Rifkina, věnované pojmu neutrality, ve slovníku Wichard Woyke (Hrsg.): *Handwörterbuch Internationale Politik*. 6. Auflage. Opladen: Leske + Budrich 1995, pp. 335–344. K historickému vývoji práva neutrality viz již klasické dílo Martens F. Ph.: *Современное пра-*

во цивилизованных народов (по изданию 1905 г.) / Под ред. Л.Н.Шестакова. Т. 2. М.: Изд-во «Юридический колледж МГУ», 1996. – С. 336–356.

⁴⁾ Konferenz über Sicherheit und Zusammenarbeit in Europa. Schlussakte. HELSINKI. 1. August 1975. URL www.osce.org/docs/german/1990-1999/summits/helfa75g.pdf [21. 10. 2004].

⁵⁾ Декларация Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь Аб дзяржаўным суверэнітэце Рэспублікі Беларусь // Ведамасці Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь. – 1991. – № 31 (33). – Арт. 536; Декларация Про державний суверенітет України. URL www.rada.gov.ua/laws/pravo/new/cgi-bin/show.cgi?nreg=55-12&print=1. Стоїть přitom za zmínku, že zákaz dislokace cizozemských vojenských základen na území republiky je obsažen i v ukrajinské ústavě z 28. června 1996. Dále viz Конституція Республіки Молдова. Принята 29 июля 1994 г. URL xiv.parlament.md/ru/legal-foundation/constitution/ [21. 10. 2004].

⁶⁾ Конституційний закон Туркменістана О постійному нейтралітеті Туркменістана // Нейтральний Туркменістан. – 1995. – 28 декабря.

⁷⁾ Декларация о международных обязательствах Туркменістана в области прав человека. URL www.untuk.org/publications/legislation/hr/tm_hr/002 [29. 3. 2002].

⁸⁾ Е. А. Кенбанов: Статус Туркменістана как постоянно нейтрального государства // Московский журнал международного права. – 1998. – № 4 (32). – С. 35–47; Ягмур Кочумов: Постоянный нейтралитет Туркменістана: международно-правовой аспект // Нейтральний Туркменістан. – 2000. – 11 июля; Мурад Хаитов: Источники международного гуманитарного права (опыт государств Центральной Азии) // Белорусский журнал международного права и международных отношений. – 2001. – № 1. – С. 17–24; ај.

⁹⁾ Концепция внешней политики Туркменістана как нейтрального государства. URL www.untuk.org/publications/legislation/hr/tm_hr/002 [29. 3. 2002].

¹⁰⁾ Tamtéž. Viz také Декларация о внешнеполитическом курсе Туркменістана в XXI веке, основанном на постоянном нейтралитете, принципах миролюбия, добрососедства и демократии (принята Народным советом Туркмені-

стана 27 декабря 1999 года) // Демократия и право. – 2000. – №1. URL www.sibnet.tm/democracy/1-2000_declar_ru.html [17. 12. 2001].

¹¹⁾ United Nations. General Assembly. A/RES/50/80. Distr. GENERAL. 12 December 1995. ORIGINAL: ENGLISH. A/RES/50/80. 90th plenary meeting. 12 December 1995. 50/80. Maintenance of international security. A. Permanent neutrality of Turkmenistan. URL www.un.org/documents/ga/res/50/a50r080.htm [29. 10. 2004]. Přijímání rezoluce probíhalo formou aklamace, v balíku spolu s „rozhodnutími“ této „nejvyšší mezinárodní instance“ i o jiných otázkách bezpečnostní agendy.

¹²⁾ Podrobně na toto téma viz např. А. В. Кондаков: К вопросу о гарантиях постоянного нейтралитета Туркменістана // Московский журнал международного права. – 2001. – № 3 (43). – С. 58–66.

¹³⁾ Президент Туркменістана Сапармурат Ниязов: «В согласии и взаимоуважении – залог нравственной красоты» // Нейтральний Туркменістан. – 2002. – 8 августа.

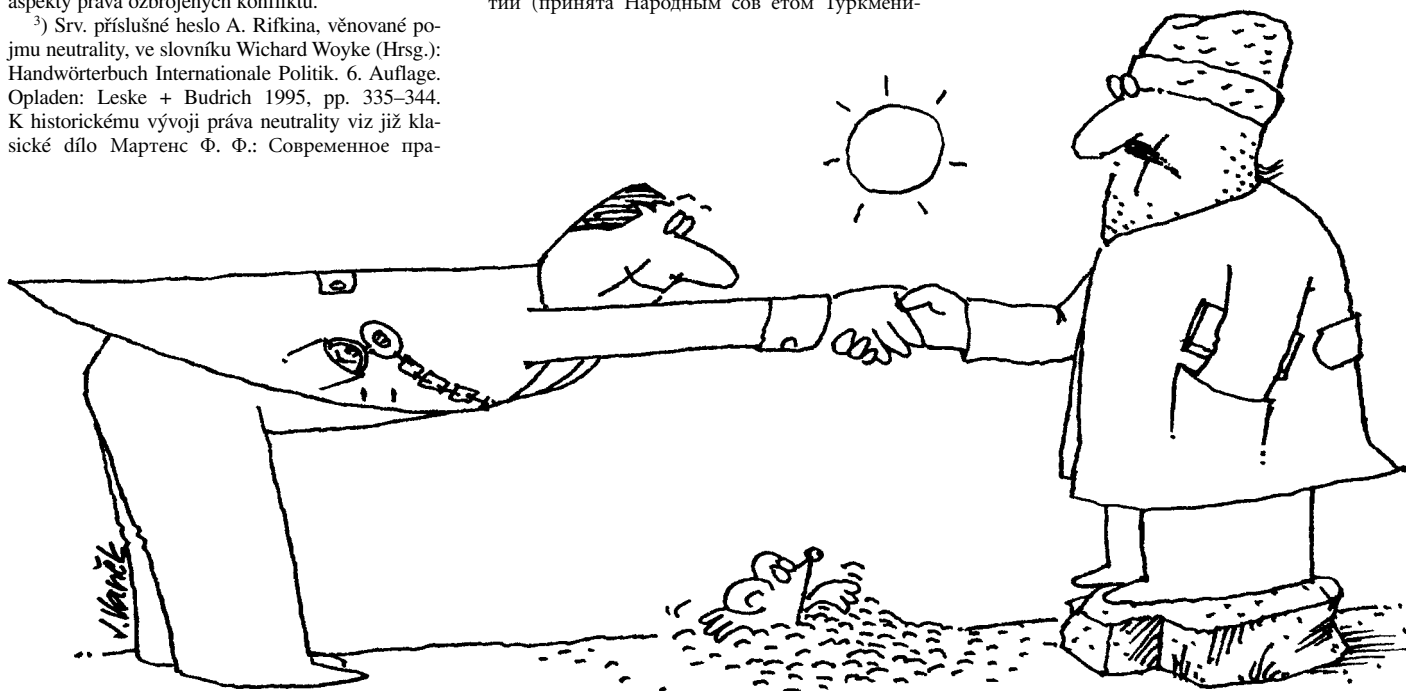
¹⁴⁾ Viz tematickou přednášku Сапармурата Туркменбаши «Нейтралитет Туркменістана: История, мировоззрение и государственная стратегия» // Нейтральний Туркменістан. – 2000. – 4 декабря.

¹⁵⁾ Славомир Горак: Идеология режима Туркменбаши / Политическая наука и государственная власть Российской Федерации и Новых Независимых Государств. Отв. ред.: В. Н. Руденко, С. И. Глушкова, К. И. Зубков, К. В. Киселев, В.Н. Меркушев. Екатеринбург: УрО РАН, 2004. – С. 5–19.

¹⁶⁾ Речь Президента Туркменістана Сапармурата Туркменбаши на торжественном открытии Арки Нейтралитета // Нейтральний Туркменістан. – 1998. – 14 декабря.

¹⁷⁾ Сапармурат Ниязов: «В согласии и взаимоуважении – залог нравственной красоты» // Нейтральний Туркменістан. – 2002. – 8 августа.

¹⁸⁾ OSCE Rapporteur's Report on Turkmenistan. By Prof. Emmanuel Decaux. ODIHR.GAL/15/03. 12 March 2003, p. 3.

Gruzie v roce 2005:

Dva roky po „revoluci růží“

EMIL SOULEIMANOV

Rok 2005 přinesl postupnou stabilizaci vnitropolitických poměrů v Gruzii, v postsovětské republice na jih od Velkého Kavkazského hřebenu. Ani bizarní smrt ministerského předsedy Zuraba Žvanii, blízkého spolupracovníka prezidenta Micheila Saakašviliho, která počátkem roku šokovala gruzínskou veřejnost, ani doutnající konflikt v separatistické Jižní Osetii (a v Abcházii), ani někdy výrazné protesty opozice proti (staro)novým způsobům vládnutí, dosud nedovedly otrástit postavením vládnoucí garnitury. Nehledě na skutečnost, že euforická očekávání gruzínské veřejnosti z konce roku 2003, kdy se v důsledku „revoluce růží“ chopilo v Tbilisi mocí Saakašviliho „Sjednocené národní hnutí“,¹⁾ k dnešnému dni citelně ochladla, důvěra ve vládu stále ještě přetrvává. Svědčí o tom i úspěch vládnoucí strany při doplňujících volbách do parlamentu vloni v říjnu.

Ropovod Baku–Tbilisi–Ceyhan a zrušení ruských vojenských základů

Mnohem jasnějších úspěchů než na domácí půdě ovšem dosáhla vláda v zahraniční politice. V srpnu 2005 začal fungovat ostře sledovaný ropovod Baku–Tbilisi–Ceyhan, který má dovážet ázerbájdžánskou ropu z ložisek v Kaspickém moři přes jižní oblasti Gruzie do středomořského tureckého přístavu.²⁾ Připojili se k ropovodu i Kazachstán, přičemž jeho vláda se k tomu zavázala již v říjnu, bude to znamenat posílení geopolitického významu Gruzie jako důležité tranzitní země a současně s tím to povede k další redukci ruského vlivu v regionu. Dalším důležitým projektem, který má spojit kavkazský, perspektivně i středoasijský, region s okolním světem, resp. se západem, je brzké vybudování železniční tratě Baku–Tbilisi–Achalkhalaki–Kars, s následným propojením na vnitrotureckou železniční trať vedoucí balkánským směrem.³⁾

Neméně významná událost se však uskutečnila o pár měsíců dříve, již 30. května. Tehdy byla podepsána dlouho očekávaná dohoda o zrušení dvou zbylých ruských vojenských základů na gruzínském území, jmenovitě 12. základny v adžárském Batumi a 62. základny ve městě Achalkhalaki, nacházejícím se

v regionu Samcche-Džavacheti, kde žijí převážně etničtí Arméni.⁴⁾ Velmi zajímavým „detailem“ dohody je, že stažení má být dokončeno do roku 2008, nikoli tedy v horizontu 10–15 let, jak zpočátku připouštěli ruští generálové a diplomaté. S přihlédnutím k tomu, že Tbilisi o to zoufale usilovalo již od druhé poloviny 90. let minulého století, lze v této souvislosti hovořit o skutečném vítězství gruzínské, v neposlední řadě ovšem i americké diplomacie. Je totiž nesporné, že se tak stalo za soustředěného lobbování gruzínských požadavků ze strany Washingtonu, které kulminovalo začátkem května během návštěvy amerického prezidenta v Tbilisi.⁵⁾

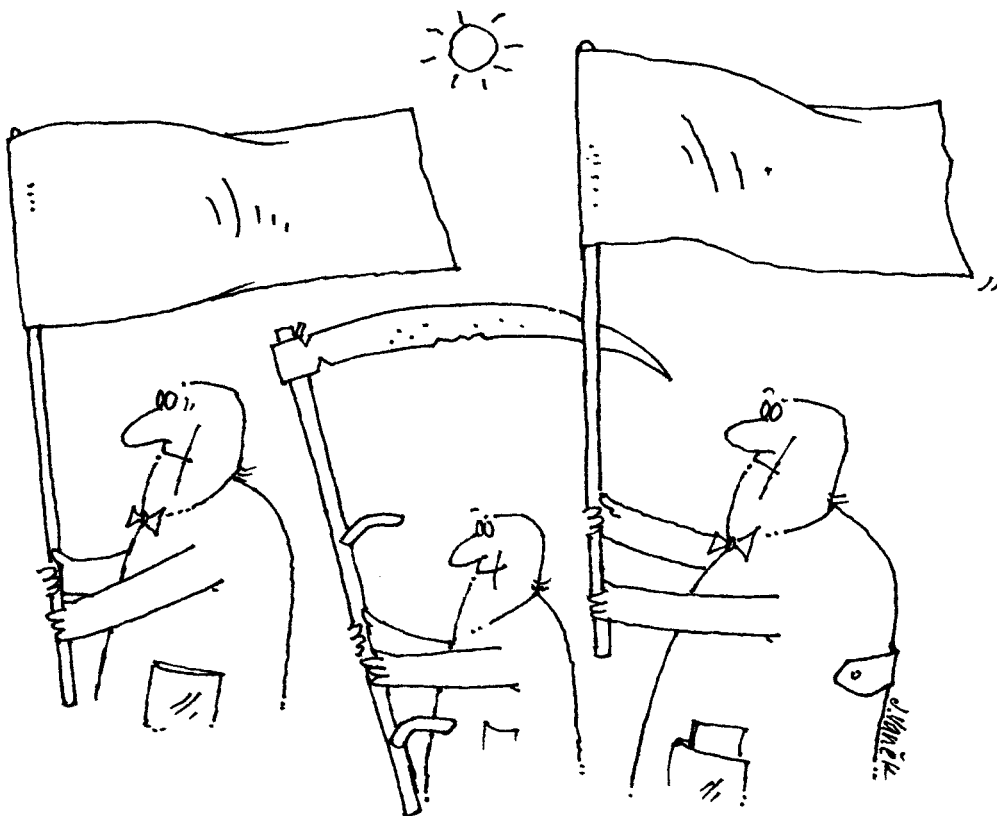
Vývoj posledních měsíců je o to markantnější s ohledem na předloňský vstup tří pobaltských zemí do NATO, na poslední zájem Severoatlantické aliance o oblasti Kavkazu, Střední Asie (a Středomoří). Někteří komentátoři v této souvislosti už dokonce hovoří o nové doktríně „tří mostů“.⁶⁾ Za zmínku stojí i vojensko-technická podpora ze strany Spojených států, a to nejenom gruzínské armádě, ale i kaspickým flotilám Ázerbájdžánu a Kazachstánu, stejně jako americká iniciativa na vytvoření zvláštních ázerbájdžánsko-gruzínsko-tureckých jednotek, které mají společně zajišťovat nepřerušené fungování ropovodu Baku–Tbilisi–Ceyhan a chránit ho před případnými sabotážemi.

Situace v Jižní Osetii

Kromě úsilí o potlačení korupce byl pro gruzínského prezidenta ze začátku důležitý etnoteritoriální faktor, který mu pomohl získat politický kapitál. První krok v epopeji s názvem „sjednocování gruzínských zemí“, neboli obsazení Adžárie na jaře 2004 Saakašvili již úspěšně absolvoval, čímž vzbudil celonárodní euforii a způsobil znepokojení v separatistických metropolích Suchumi (Abcházie) a Cchinvali (Jižní Osetie). Prezident se vzápětí obrátil na sever, směrem k Jižní Osetii, kde se od r. 1992 nacházejí gruzínské, jihoosetinské a ruské mírotvorné sbory.⁷⁾ Změna ruského přístupu k oblasti, daná vývojem událostí v posledních měsících a letech, je obzvlášť zřetelná na příkladě situace v Jižní Osetii, která si zasluhuje hlubší pozornost.

Již ve druhé polovině května 2004 posílilo Tbilisi kontrolní stanoviště na gruzínsko-jihoosetinské administrativní hranici, oficiálně v zájmu zmaření obchodu s kontrabandem, na kterém se zakládá jihoosetinská ekonomika. Ekonomický nátlak na Cchinvali byl stupňován souběžně s politickým: Saakašvili nově tlumočil i návrhy na „navrácení“ Jižní Osetie a ustavení autonomie „s nejširšími možnými právy“ a rozsáhlými ekonomickými privilegii v rámci perspektivně (možná) federalizované Gruzie, což však prezident republiky a ruský občan Eduard Kokojev (Kokojty) rezolutně odmítl.⁸⁾ Veškeré snahy Tbilisi nalézt co nejrychleji společného jmenovatele při jednáních s vládou v Cchinvali byly za tradičního tichého souhlasu Moskvy blokovány, a to formálně jihoosetinskou stranou, která se odmítala bavit o jakýchkoli návrzích odporujících zásadě plné suverenity. Vysvětlení tohoto přístupu je nasnadě: postup Moskvy je spíše než na vyřešení regionálních etnicko-separatistických konfliktů motivován snahou zajistit stav „ani válka, ani mír“, a uchovat si tak své tradiční mocenské nástroje na jižním Kavkaze obecně a v gruzínsko-jihoosetinském konfliktu zvlášť.

Posílení gruzínských ozbrojených formací v oblasti okamžitě narazilo na diplomatický protest Moskvy a intenzivní ozbrojování Jihoosetinců. Dne 31. května Tbilisi poslalo k hranicím jednotky ministerstva vnitra, údajně poté, co ruští mírotvorci pohrozili použitím síly pro likvidaci posílených gruzínských kontrolních stanovišť. Tehdejší velitel ruského kontingentu Vjačeslav Nabzdorov označil jednání gruzínské strany za „nebezpečnou provokaci, která může přivodit nepředví-

datelné následky“.⁹⁾ I když po telefonním rozhovoru s ruským prezidentem Saakašvili oznámil stažení jednotek ministerstva vnitra, tato skutečnost bod zlomu nepřinesla. Rozdmýchávání vášní se odehrálo podle klasické eskalační škály, předpokládající soustředění ozbrojených sil z obou stran a stupňování „diplomatické války“ a vzájemným (nočním) ostřelováním; v jistou chvíli se zdálo, že obě nepřátelenské strany stojí na pokraji války.

Zmínka o obou nepřátelenských stranách má širší sémantický význam. Během konfrontace se totiž ukázalo, že Cchinvali a Moskva vystupují proti Tbilisi společnou frontou. Moskva vzápětí posílila jihoosetinský mírotvorný kontingent čtyřiceti obrněnými vozidly a jinými těžkými zbraněmi, podle tvrzení ruských generálů v souladu s dohodou, jež byla s Tbilisi předem dojednána. Do jihoosetinské metropole namířilo na několik stovek dobrovolníků z ruské severní Osetie a Abcházie. Moskva a Cchinvali naopak obviňovaly gruzínskou vládu, že soustředila na 3000 ozbrojených Gruzínů v gruzínských vesnicích blízko Cchinvali, přesně tento počet zmínil ruský ministr zahraničí Sergej Lavrov.

Ruské ministerstvo zahraničí vystoupilo s ostrou kritikou počínání gruzínské strany, jež označilo za „provokační“, „protizákonné“ a „namířené na vyvážení spirály násilí, které hrozí vyústit v ozbrojené střety“.

V tomto duchu nezůstal pozadu ani jinak zpravidla opatrný Saakašvili, jenž ve svém proslovu před absolventy Národní vojenské akademie poukázal na „jisté síly v ruském politickém establishmentu“, zainteresované na dezintegraci Gruzie, a varoval veřejnost před „rozsáhlou cizí agresí“. Pro případ ruské intervence doslova prohlásil: „Vězte, že našimi protivníky jsou nikoli Osetinci či Abcházové... Já si vůbec nepřejí, aby někdo vtáhnul Rusko do ozbrojené konfrontace s Gruzii, máme však být připraveni na všechno. Naším nepřítelem není 100–150 mladíků v Cchinvali... Naším nepřítelem je ta vnější síla, která může vpadnout do Gruzie, aby zastavila její integraci do NATO, zastavila stažení cizích vojsk z Gruzie, zastavila ekonomický pokrok a blahobyt každého gruzínského občana...“¹⁰⁾

Kulminace nastala, když gruzínské jednotky 7. července 2004 zkonfiskovaly ruskému mírotvornému kontingentu 160 neřízených raketových střel. Den nato Osetinci zajali na 40 gruzínských vojáků. I když se zajatci a zbraně zanedlouho vrátili a mezi Moskvou a Tbilisi došlo k podepsání předběžné dohody,¹¹⁾ značné napětí v oblasti, stejně jako v gruzínsko-ruských vztazích, přetrvávalo až do posledních měsíců.

Razantní obrat nastal na summitu Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE) ve slovinské Lublani v prosinci 2005. Ruský ministr zahrani-

čí Lavrov překvapivě podpořil tzv. Saakašvilho plán, předpokládající tři etapy v regulování jihoosetinského konfliktu: demilitarizace regionu, financování hospodářství Jižní Osetie ze strany Evropské unie a nakonec určení politického statutu Jižní Osetie v těsné spolupráci s OBSE.¹²⁾ Nový trend v ruské diplomacii vzbudil nadšení v Tbilisi a rozhořčení v Cchinvali, kde se začalo mluvit o tom, že „Rusové zradili Osetince“. Vždyť je jasné, že Jižní Osetie, čítající na 30–40 tisíc obyvatel, by byla v případě ozbrojeného konfliktu bez masivní ruské účasti na straně Osetinců ve vztahu k pětimilionové Gruzii a její přesile zcela zranitelná. Tyto obavy vědomě posiluje Tbilisi, odkud stále hlasitěji zaznívají hlasy o konkrétních scénářích navrácení separatistických oblastí, stejně jako o pokračující reformě gruzínské armády, které se dostává podpory Spojených států. Vojenský rozpočet Gruzie tak byl v roce 2005 zvýšen na 219 milionů dolarů, což činí cca 21,4 procenta všech nákladů země.¹³⁾ Reakce jihoosetinské strany na sebe nedaly dlouho čekat a původní „ostrá slova“ na adresu Moskvy byla vzápětí vystřídána smířlivějším tónem. Eduard Kokojty nejnověji prohlásil, že onen Saakašvilho plán ve skutečnosti vypracovali a navrhli před třemi roky Osetinci. Vůbec poprvé od roku 1992 implicitně připustil možnost zahájit jednání o statutu Jižní Osetie v rámci Gruzie.¹⁴⁾ Tento vývoj pochopitelně vzbuzuje značné znepokojení v Abcházii, jejíž fakticky nezávislé postavení na Tbilisi je rovněž založeno na přítomnosti ruského mírotvorného kontingentu v neuznané republice.¹⁵⁾

Prohloubení gruzínsko-ukrajinské spolupráce

Ostatní události, které se v Gruzii a kolem ní v roce 2005 odehrály, nebyly natolik významné jako výše uvedené skutečnosti, i když si řada událostí zaslouží zmínku. V prostoru „blízkého zahraničí“ se Micheil Saakašvili i nadále zaměřil na prohloubení vztahů s Ukrajinou, s jejímž prezidentem Viktorem Juščenkem má velice přátelský vztah. Saakašvili, který absolvoval mezinárodní právo na Kyjevské státní univerzitě, se domluví i ukrajinsky, což předvedl v ukrajinském hlavním městě na oslavách věnovaných prvnímu výročí zdejší „oranžové revoluce“. Je zřejmé, že Saakašvili obratně využívá fenoménu „barevných revolucí“, aby na Západě posílil svůj obraz proevropského demokratického politika „nové generace“. V „barevných revolucích“ rovněž spatřuje mocné reformní demokratizační hnutí, které se zanedlouho rozšíří „po celém

POSTSOVĚTSKÝ PROSTOR

postsovětském prostoru“ a jež se má v závěrečné fázi odrazit i na „ukončení třetí a poslední vlny osvobození Evropy“.¹⁶⁾

V této souvislosti se jeví spolupráce s Ukrajinou jako klíčová. Jeden ruský komentátor to vyjádřil takto: „U ruských hranic vznikly dva státy, jejichž prezidenti jsou politickými blíženci. S podporou Západu budou prosazovat své národní zájmy mnohem houževnatějším způsobem než dosud.“¹⁷⁾

Symptomatické byly v tomto ohledu výsledky gruzínsko-ukrajinského summitu v proslulém letovisku Boržomi v centrální Gruzii, kde prezidenti obou zemí podepsali společnou deklaraci (srpen 2005). Apelovali na vlády zemí „baltsko-černo-mořsko-kaspického prostoru“, sdílející demokratické hodnoty, aby se podílely na založení tzv. Společenství demokratické volby (SDV). Je evidentní, jak tento název souzní se Společenstvím nezávislých států (SNS), které je dominováno Moskvou. Demokracie a stabilita v tomto prostoru je pokládána za podmínku stability a bezpečnosti celé Evropy; SDV se tak má stát hlavním faktorem umožňujícím „osvobodit náš region od zbylých dělicích čar, od porušování lidských práv, zmrazených konfliktů, otevírajíc novou éru demokracie“ v „celé Evropě od Atlantiku po Kaspické moře.“¹⁸⁾ Ačkoliv se oba prezidenti v Boržomské deklaraci snažili vyhnout prohlášením, která by mohla být vyložena jako provokativní, slova, jež padla v souvislosti s deklarací, nikoho nenechávala na pochybách o skutečných motivech tohoto počínání. V úvodním projevu při podpisu deklarace se Saakašvili například zmínil o tom, že boržomské letovisko bylo kdysi oblíbeným místem odpočinku členů ruské vládnoucí dynastie a později lídrů sovětské stranické hierarchie, kteří si „ani v nejhorších nočních můrách nemohli představit, že budou existovat nezávislá Gruzie a nezávislá Ukrajina, nemluvě o tom, že na tom samém místě podepíše deklaraci o šíření nezávislosti.“ V prosinci se pak v Kyjevě uskutečnilo první fórum Společenství demokratické volby za účasti prezidentů Ukrajiny, Gruzie, Litvy, Lotyšska, Estonska, Rumunska, Moldávie, Slovinska a Makedonie a za přítomnosti vládních delegací z Ázerbajdžánu, Bulharska, České republiky, Maďarska, Polska a představitelů Spojených států, Evropské unie a Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě. Teprve následující měsíce ovšem ukáží, nakolik bude SDV úspěšným projektem. Nicméně již teď lze hovořit o tom, že jeho start se velmi vydařil. ○

Emil Souleimanov (1954); přednáší na Katedře mezinárodních vztahů FSV UK v Praze. emilsouleimanov@yahoo.com

¹⁾ Společně s blokem Burdžanadze-Demokraté, jehož členem byl i zmíněný Z. Žvania.

²⁾ K historii otázky v češtině viz např. Souleimanov, E.: Geopolitika kaspického regionu, in: Mezinárodní politika 9/2003. Viz rovněž Ditych, O.: Ropovod Baku–Tbilisi–Ceyhan a nová kavkazská geopolitika, in: Mezinárodní politika 10/2005.

³⁾ Viz zprávu internetového portálu Today.az ze dne 16. 12. 2005. www.today.az/news/business/21822.html

⁴⁾ Viz např. zprávy RFE/RL ze dne 30. 04. 2005 www.rferl.org/reports/caucasus-report/2005/04/14-300405.asp a ze dne 22. 06. 2005. www.rferl.org/featuresarticle/2005/6/6CE7AF0C-E79A-4990-9752-9C70ED435B0F.html

⁵⁾ Srv. např. Souleimanov, E.: Bezpečnostní situace Gruzie po prezidentských volbách, in: Mezinárodní politika 5/2004.

⁶⁾ Tento nový přístup byl poprvé artikulován generálním tajemníkem NATO Jaapem de Hoop Schefferem na istanbulském summitu NATO v červnu 2004. Podrobnější analýzu viz Souleimanov, E.: Geopolitische Dimension der Konflikte im Südkaukasus, in: Jahrbuch für internationale Sicherheitspolitik 2004, Hamburg/Berlin/Bonn 2005, str. 722–723, 731–732.

⁷⁾ Podle podmínek Dagomyské mírové dohody (červen 1992), byly v Jižní Osetii ustaveny smíšené jednotky Gruzie, Jižní Osetie a Ruska. Maximální počet vojáků z každé strany měl činit 500 mužů. Kontrola nad jednotkou příslušela Smíšené kontrolní komisi. V jejím rámci jsou v posledních třech letech jihoosetinskou stranou formálně blokovány veškeré pokusy Tbilisi dospět ke kompromisu, neboť jihoosetinská delegace odmítá jakýkoli návrh, který neuznává požadavek plné svrchovanosti. Tbilisi proto usiluje o přímé jednání s Moskvou a hrozí jednostranným východem z Dagomyské dohody.

⁸⁾ Většinu Osetinců, stejně jako Abcházců, bylo poskytnuto ruské občanství. Od roku 1992 požádala Jižní Osetie (stejně jako Abcházie) několikrát o vstup do Ruska.

⁹⁾ Interfax, 1. 6. 2004.

¹⁰⁾ Izvestija, 12. 7. 2004.

¹¹⁾ Na jednáních Smíšené kontrolní komise z 15. července 2004 se Gruzie zavázala omezit svoji vojenskou přítomnost v Jižní Osetii na 500 mužů, jihoosetinská strana rozpustit několik stovek dobrovolníků ze severní Osetie a Abcházie.

¹²⁾ V tomto ohledu si zaslouží pozornost, že před rokem, během eskalace situace v Jižní Osetii v létě 2004, Moskva odmítala spolupracovat v jihoosetinské záležitosti s OBSE, kterou obviňovala z „neobjektivnosti“.

¹³⁾ Plugatarev, I.: Scenarij kampanij na dvuch frontach, in: Nezavisimaja gazeta, 16. 12. 2005.

¹⁴⁾ Simonjan, J.: Kokojty sdaetsja, in: Nezavisimaja gazeta, 16. 12. 2005.

¹⁵⁾ I když základna v abcházské Gudautě (stejně jako ve Vaziani poblíž Tbilisi) byla na základě Istanbulských ujednání (1999) stažena v letech 2000–2001, Tbilisi namítá, že těžká vojenská technika u ruských mírotvorných jednotek v Abcházii stále přetrvává.

¹⁶⁾ Citováno podle Financial Times, 20. 12. 2004.

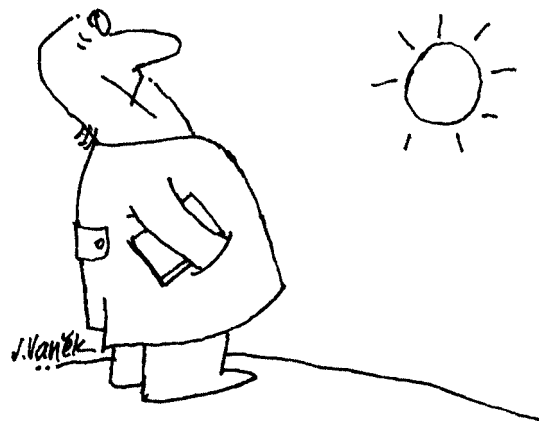
¹⁷⁾ Vremja novostej, 18. 01. 2005.

¹⁸⁾ Plný text Boržomské deklarace je dostupný na adrese: www.civil.ge/eng/article.php?id=10542

Typickou ukázkou rozložení geopolitických sil ve vztahu k Ukrajině se stala reakce mezinárodního společenství na události v Kyjevě při prezidentských volbách koncem roku 2004.¹⁾ Evropské země a Spojené státy tehdy odmítly uznat porážku Viktora Juščenka, zatímco oficiální Rusko si pospíšilo s gratulací k vítězství Viktora Janukovyče.

Jasně stanovisko zaujalo Německo. Jeho přístup se výrazně lišil od amerického. Spojené státy totiž krátce po oznámení předběžných výsledků druhého kola voleb prostřednictvím svých expertů oznámily, že vzhledem k mnoha případům porušení regulérnosti hlasování ze strany Janukovyčova týmu je nesporným vítězem Juščenko. Poslanci Bundestagu zvolili korektní přístup s důrazem na respekt k právu. Na formování výsledného stanoviska měl velký vliv poslanec Gert Weisskirchen, který se dlouhodobě věnoval ukrajinské relaci. Podstatou bylo konstatování, že německým zákonodárcům je bližší Juščenko, ale nikoliv proto, že by byl „prozápadní“ a Janukovyč „provýchodní“. Důvodem těchto sympatií bylo, že Juščenko pro Němce ztělesňoval evropské hodnoty, zatímco jeho rival postsovětsko-nomenklaturní. Právě kvůli účtům k těmto hodnotám Němci chtěli, aby byla Juščenkova vláda nezpochybnitelná z hlediska své legitimity. A jako první navrhli uspořádání třetího kola voleb.

Při debatě, kdo by měl s tímto německým postojem, jež následně posvětila Evropská unie jako celek, seznámit oba ukrajinské tábory, padla volba na polského prezidenta Aleksandra Kwaśniewského. Především proto, že jeho vztahy s odstoupjícím prezidentem Leonidem

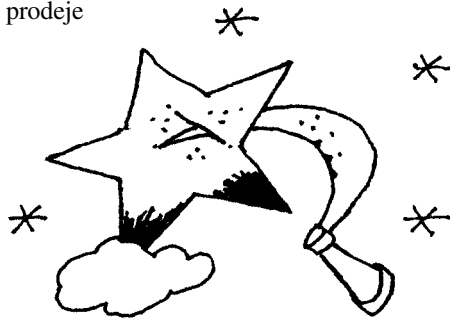
Stydlivý Putin v Kyjevu

Přetahovaná o Ukrajinu

Kučmou i Juščenkem byly rovnocenné. Kwaśniewski skutečně hned druhý den po telefonátu z Berlína odletěl do Kyjeva a později přispěl k dohodě o třetím kole voleb.

Zapojení Kwaśniewského byla dobrá volba, i když právě tento evropský politik měl blíže k americkým pozicím. Těsně před opakovaným ukrajinským hlasováním koncem prosince si Varšava dovolila dříve nevídané tvrdé výpady proti Rusku. Vyjádření Kwaśniewského, že „Rusko bez Ukrajiny je lepší než Rusko s Ukrajinou“, mnoho expertů udivilo. Až do té doby si nikdo ze západních politiků tuto míru otevřenosti nedovolil. Prohlášení polského prezidenta se stalo důkazem evidentního prohloubení rozporů mezi geopolitickými partnery Ukrajiny, kteří vsadili na odlišné prezidentské kandidáty. V tomto případě vyslovily Spojené státy svůj rozpor s Ruskem prostřednictvím svého politického satelitu – Polska.

Oficiální postoj Ruska k Janukovyčovi, pomíneme-li účast ruských politických poradců na jeho kampani, nebyla v počátku jednoznačná. Skutečnost, že šance obou prezidentských kandidátů byly již dlouho před volbami vyrovnané, oslabovala Kyjev při jednáních s Moskvou. Názor ukrajinské opozice, že Rusko se odhodlalo k sázce na Janukovyče výměnou za důležité politicko-ekonomické ústupky na ukrajinské straně, byl podložený. Ještě před oficiálním zahájením

ukrajinských stát-
ních podniků bylo o jeho vý-
sledcích rozhodnuto podle dobře
známého algoritmu: „Vítězem“ byla buď
jedna z nejvlivnějších ukrajinských prů-
myslově-finančních skupin, nebo Rusové.

Případně si DMYTRO VYDRYN vliv v priva-
tizované firmě rozdělily obě strany rovným
dílem. V některých případech ovšem poli-
tické představy předbýhaly reálný ekono-
mický vývoj. Ruský velvyslanec na Ukra-
jině Viktor Černomyrdin například navrhl
uspíšit přípravy na zavedení společné mě-
ny. Tvrdil, že oba státy již „vyzrály“ a mo-
hou si dovolit rychlejší tempo měnové in-
tegrace než kdysi Evropské společenství.
Tento plán, který je příkladem, jak lehce
mohou politici vydávat přání za skuteč-
nost, odmítli i sami ruští bankéři.

Po prvním kole voleb, které dopadlo
pro vládního kandidáta hůře, než se čeka-
lo, začal ovšem velvyslanec naznačovat,
že jeho podpora Janukovyčovi nemusí
být bezpodmínečná. Další ruští politici
dokonce začali Putinovo spojenectví kri-
tizovat. Definitivní rozhodnutí o Januko-
vyčově podpoře až do konce padlo teprve
při bleskové Putinově návštěvě v Kerči.

Putinovo ne vždy pochopitelné cho-
vání v době „oranžové revoluce“ se dá
vysvětlit jako důsledek jeho nesmělosti.
Nejspíš jako moudrý člověk věděl, že ne-
ní slušné jezdit tak často do druhého stát-
u v době volební kampaně, a dávat tak
viditelně najevo svou podporu jednomu
z kandidátů. Je ale dost dobře možné, že
se zdráhal odmítnout pozvání, když ho
o to prosili jeho ukrajínští přátelé. Jako
zkušený profesionál také nejspíš věděl, že
je nutné navazovat kontakty i s ukrajinskou
opozicí. Možná se ostýchal informo-
vat svou administrativu, která všechny
tyto kontakty likvidovala hned v zárodku.
Bylo to tak možná podobné scéně na ky-
jevské tribuně při říjnové přehlídce. Rus-
ký prezident sice sám – a s jistým opovr-
žením – odmítl bonbón, který mu podával
Janukovyč, ale nezabránil tomu, aby si ho
nevzal tehdejší šéf jeho aparátu Dmitrij
Medvěděv (v loňském roce se stal prvním
místopředsedou vlády). A kdo jiný než
právě Putin přítom nejlip ví, že hlava pre-
zidentské administrativy si nemůže na ve-
řejnosti brát sousta z cizích rukou.

Racionální postoj ale ruský prezident
zaujal již těsně před třetím kolem ukrajinských
voleb při návštěvě Německa, kde je
jeho postavení mnohem silnější než po-
zice oficiálního Washingtonu. Putin zde

prohlásil, že „nevidí žádné problémy“ pro
svou případnou spolupráci s Viktorem
Juščenkem. Někteří němečtí komentátoři
po jeho odjezdu nicméně varovali, že se
Kreml pokouší přesvědčit Evropany, aby
se postavili proti Spojeným státům. A to
jak ve vztahu k zakavkazskému konfliktu,
tak i k Ukrajině.

Část ruských politologů dodnes pokládá
za hlavní politologickou kategorii v rusko-
ukrajinských vztazích cenu zemního ply-
nu. Je těžké to pochopit, neboť nikde ve
světě se přeci v odborné politologické lite-
ratuře tato kategorie nevyskytuje. Neexis-
tují totiž vůbec žádné příklady, kdy by se
s pomocí podobných faktorů, jako je „cena
plynu“, dalo dosáhnout významných poli-
tických dohod. Základy politických úspě-
chů totiž spočívají výhradně v politické
aréně. Je ostatně jasné, že dříve či později
bude Ukrajina nakupovat od Ruska ener-
getické suroviny za světové ceny. Pokud se
s tím vyrovná, stane se normálně fungující
zemí. Pokud ne, zůstane navždy jen něčí
zátěž. Ukrajínští politici musejí dospět
k tomu, že sousloví „levný ruský plyn“ pro
ně bude znít stejně kuriózně, jako by dnes
někdo mluvil, dejme tomu, o dodávkách
levného francouzského plynu do Turecka.

Na druhé straně je možné souhlasit
s přístupem ruského politologa Andri-
ka Migrantana, který prezidentu Putinovi
doporučuje vyloučit Ukrajinu ze Spole-
čenství nezávislých států. Bylo by to lep-
ší pro oba státy, neboť by pominuly sou-
časné vzájemné rozeprá a výčitky, které
si představitelé Moskvy a Kyjeva v sou-
časnosti vyměňují. I kdyby tento pokus
nevyšel a Ukrajina by byla z ekonomických
důvodů nucena žádat, aby byla přijata
zpět do společenství, dojde k tomu
bez dnešních vypjatých emocí, na zákla-
dě racionální politiky.

Rusko ostatně dnes není v pozici, aby
mohlo výrazněji ovlivňovat vnitropoli-
tický vývoj na Ukrajině. Letošní parla-
mentní volby se tam zcela jistě obejdou
bez ruských politických poradců. Požádat
o jejich služby by snad mohl jen ten ukra-
jinský politik, který by chtěl prohrát. Úlo-
ha ruských politických poradců se zkrát-
ka v prostoru SNS vyčerpala. Dnes jsou
pro každého spíše *černým Petrem*.

Dmytro Vydrin (1949), ukrajinský politolog.
Byl poradcem bývalých prezidentů Leonida
Kravčuka, Leonida Kučmy, v současnosti spo-
lupracuje s expremiérou Julijí Tymošenkovou.

¹⁾ Článek mimo jiné vychází z Vydrinovy stu-
die věnované nástupu prezidenta Viktora Juščenka
k moci (Dmytro Vydrin, Iryna Rožkova, V ožida-
nii geroja, nakladatelství Kankon, Charkiv 2005,
486 str.).

Hodnocení současných vztahů mezi Českou republikou a SRN

LUKÁŠ NOVOTNÝ

Na německé straně se po volbách vyměnila nejen vláda, nýbrž i hlavní aktéři současných dobrých politických vztahů mezi Českou republikou a Německem. Za kancléře Gerharda Schrödera dosáhly dobré vztahy s Německem vrcholu, o čemž svědčí také poměrně vysoké sympatie vůči jeho osobě. Krom jiného mu podle výzkumu CVVM z roku 2004 důvěřovalo více občanů České republiky než Ivanu Gasparovičovi, Wolfgangu Schässelovi nebo Péteru Medgyessimu (23 procenta).¹⁾

Nový německý ministr zahraničí Frank-Walter Steinmeier se již nechal slyšet, že nehodlá změnit nic zásadního v zahraniční politice nové spolkové vlády.²⁾ Kromě obsazení funkce premiérky Angelovou Merkelovou a výše uvedenou změnou na postu šéfa diplomacie vystřídal v září 2005 velvyslanec SRN v Praze Michaela Libala, který dále zůstává předsedou německé strany Diskusního fóra Česko-německé koordinační rady, Helmut Elfenkämper. Třebaže se politologové domnívají, že se politika SRN vůči České republice nebude měnit, a sama předsedkyně CDU se pro další zlepšování vzájemných vztahů vyslovila i při své pražské návštěvě na začátku listopadu 2004, mohou i přesto vzájemné vztahy utrpět šrámy v případě změny akcentů a rétoriky. „Pozitivně by se mohla projevit očekávaná změna atmosféry (méně už podstaty) německo-amerických vztahů, na nichž záleží i české politice.“³⁾

V tomto příspěvku se ovšem nebudeme věnovat aktuálnímu vývoji v politických vztazích mezi Českou republikou a Německem,⁴⁾ nýbrž postojům obyvatel českého pohraničí vůči současným vztahům mezi Českou republikou a Německem. Seznámíme s výsledky reprezentativního šetření v pohraničních oblastech ČR s Německem, které proběhlo v roce 2005 v rámci projektu „Občanská dimenze česko-německých vztahů ve fázi vstupu ČR do Evropské unie s důrazem na pohraniční oblasti“ a bylo opakováním výzkumu z roku 2003.

Další zlepšení vztahů

Oproti předchozím rokům došlo k dalšímu mírnému zlepšení v hodnocení česko-německých vztahů, a to jak u české populace celkem, tak i u občanů českého

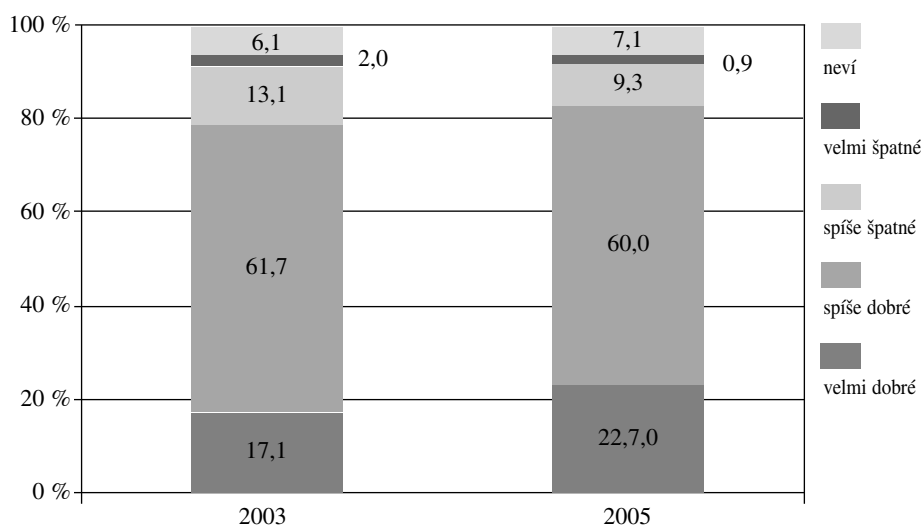
pohraničí. Dokládají to současné trendy vzájemného porozumění a přátelských kontaktů mezi politiky, hospodářskými subjekty a spolky obou zemí. Aktuálně považuje 82,7 procenta občanů žijících v českém pohraničí česko-německé vztahy za velmi nebo spíše dobré, což je o 4 procenta více než před dvěma roky. Pro necelé dvě třetiny občanů – 61 procento – je sousedství se SRN vůbec nejvýznamnější mezi všemi okolními zeměmi, což je s ohledem na výzkumný region českého pohraničí s Německem pochopitelné (graf 1). Občané českého pohraničí s Německem hodnotí současné oficiální vztahy o něco lépe než celková populace České republiky, podle výzkumu STEM z července roku 2005 jsou oficiální vztahy pro 79 procent a mezilidské vztahy pro 78 procent dobré (velmi nebo spíše).⁵⁾

Kritikem současné kvality sousedství je zhruba každý desátý občan, častěji

k nim patří občané se slabším sociálním postavením, tj. důchodci, nezaměstnaní a lidé s nižšími příjmy. Ovšem i u těchto věkových a sociálních skupin převládá pozitivní vnímání vzájemných vztahů. Co do politického smýšlení nalezneme více kritiků mezi levicově orientovanými občany. Zdrojem skepse vůči hodnocení současných vztahů zůstává nadále i tzv. sudetská otázka.⁶⁾ I přesto u těchto levicověji orientovaných občanů českých pohraničních oblastí s Německem a osob citlivěji reagujících na turbulence spojené s problematikou odsunu občanů německé národnosti převažuje pozitivní pohled na vzájemné vztahy. Častějšími kritiky vztahů se SRN jsou občané žijící při saské hranici, a to 11 procent, zatímco u respondentů z příhraničí s Bavorskem je kritiků o 6 procent méně. Nejlépe se k vzájemným vztahům stavějí občané Plzeňského kraje, což je dáno jednak vyšší mírou ekonomické vyspělosti Bavorska coby referenčního souseda a s tím spojenou vyšší nabídkou pracovních míst, a také intenzivnější a pestřejší přeshraniční spoluprací včetně větší podpory partnerství v Evropské unii ve formě euroregionů a dalších společných iniciativ. Část občanů při saské hranici vystupuje vyhrcovaněji vůči Německu (mimo jiné) kvůli problematické sociální situaci regionu.

Pouze každý osmý člověk v pohraničí spatřuje i patnáct let od procesu sjednocování Německa v úspěšném „srůstu“ obou republik negativní faktor na kvalitu sousedství, jasná většina téměř čtyř pětín z nich v tom vidí pozitivum. Za nic znepokojujícího, a dokonce za pozitivní pova-

Graf 1: Hodnocení současných oficiálních vztahů mezi ČR a SRN

Zdroj: SOÚ AV ČR, Česko-německé vztahy po vstupu ČR do EU 2005

žují znovusjednocení Německa častěji občané s vyšším vzděláním a s vyššími příjmy, podnikatelé a lidé politicky středově orientovaní. Podobně jako u předchozí otázky se také zde vyskytuje více kritiků sjednocení Německa při saské hranici, což je zcela dáno krom jiného negativním hodnocením změny „image“ bývalých občanů NDR.

Podle čtyř pětín občanů českého pohraničí s Německem se vzájemné vztahy zlepšily. Trend pozitivnějšího hodnocení vztahů je patrný také z dlouhodobého srovnání.⁷⁾ Mírně narostly pozitivní názory, výrazněji (o 7 procent) se snížil počet občanů deklarujících zhoršení vztahů a kontaktů s Německem. Uspokojení nad spojenectvím s Německem je ovšem výrazněji politicky podbarveno, podobně jako v dalších otázkách hodnocení vztahů se SRN je také zde levice s tímto faktem mnohem méně spokojena (54 procenta) než voliči středu (81 procento) nebo pravice (69 procent). Stoupající trendy pozorujeme také v hodnocení skutečnosti, že Německo se vstupem České republiky do NATO stalo naším partnerem, v druhé polovině 90. let vůbec poprvé smluvně deklarovaným. (Graf 2)

Positivnější postoj vůči Německu v pohraničí s Bavorskem

Kdybychom měli hledat místa s vyššími kritickými hlasy vůči hodnocení vzájemných vztahů, bylo by to opět spíše v příhraničí se Saskem, a především v Karlovarském kraji a v obcích o velikosti 5–20 000 obyvatel (17,4 procenta). Naproti tomu občané v příhraničí s Bavorskem z otevření zadrátované hranice a vstupu

ČR nejen do NATO, ale také EU podstatně více profitují, což se projevuje v kladnějším posuzování obou otázek. Je patrné, že třebaže se po roce 1989 objevila ve veřejných debatách nová témata – spojená především s obavami z ekonomické síly Německa a z diskursů o česko-německé minulosti – zdá se, že je jejich negativní potenciál postupně vyčerpáván (s výjimkou nárůstu konfliktní minulosti ve veřejném mínění) a občané více vnímají pozitivní jevy vzájemného sousedství, ať už politicky vstřícnou orientaci mainstreamů v obou zemích nebo stále se prohlubující přeshraniční spolupráci. To se pochopitelně zrcadlí v pozitivnějším pohledu na kvalitu sousedství. Mezi nadále přetrvávající konfliktní faktory česko-německé spolupráce patří podle občanů českého pohraničí odlišná hospodářská výkonnost, hospodářství a konfliktní minulost.⁸⁾ Tuto domněnku podporuje více než šest lidí z deseti, přičemž v porovnání s rokem 2003 významnost těchto determinantů mírně klesla. Konfliktní minulost představuje problém především pro obyvatele větších měst (zejména v Ústeckém kraji), rozdílná hospodářská úroveň pak patří k nejčastějším faktorům vlivu na spolupráci především u občanů menších obcí (do 5000 obyvatel) v českém pohraničí.

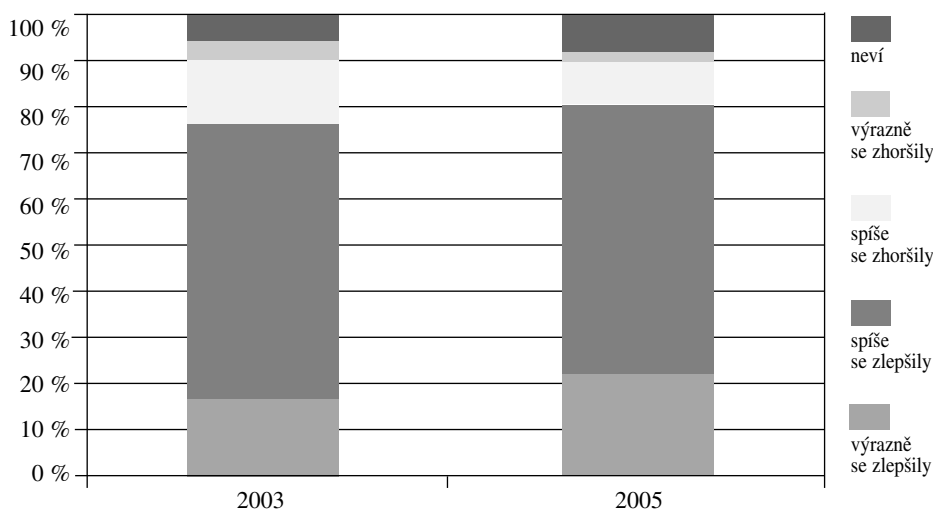
Kontakty pěstují elity

Tento nastolený trend pozvolného odbourávání bariér spolupráce by měly obě země nadále pěstovat a obrátit vzájemné vztahy na každodenní problémy vzájem-

ného setkávání, ať už mezilidské, ekonomické, kulturní, nebo jiné, a to také proto, že většina obyvatel žijících v pohraničí dosud nemá žádné kontakty s Německem, a nepodílí se tedy na rozvoji česko-německých vztahů (graf 3). Do značné míry se tak rozplývá iluze o intenzivním budování přeshraničního společenství nebo Evropy bez hranic.⁹⁾ Kontakty s obyvateli SRN jsou z velké části záležitostí elit, a to zejména jejich ekonomické složky, méně již intelektuálních a politických (podle výzkumu provedeného v roce 2004 mezi příslušníky lokálních elit v pohraničí s Německem má nějaké kontakty s Německem 71 procento z nich).¹⁰⁾ Tento trend se potvrdil i ve stávajícím výzkumu, kde kontakty častěji uváděli podnikatelé a úředníci, tedy osoby, jejichž pracovní aktivity jsou spojeny s institucionalizovanými formami spolupráce se zahraničními partnery. Zajímavé je, že intenzivnější kontakty se neprojevily ve skupině mládeže,¹¹⁾ na kterou je zaměřeno velké množství programů majících za cíl rozvoj přeshraničního společenství (aktivity euroregionů, partnerství měst i škol). Kontakty s německými občany uváděly vcelku pochopitelně ty skupiny obyvatelstva, které díky svému vzdělání či povahou své činnosti mají větší předpoklady pro získávání společenských kontaktů. Je to střední generace v letech 45–59 let, dále pak absolventi vysokých a středních škol, úředníci a lidé s nejvyššími příjmy. Osobní vztahy s Němci (známí, přátelé, spolupracovníci a partneři) uvedla jen čtvrtina občanů českých pohraničních oblastí. Oproti roku 2003 se podíl těch, kteří mají nějaké kontakty na druhé straně hranice, mírně zvýšil. V budoucnu lze očekávat další nárůst kontaktů s Němci.

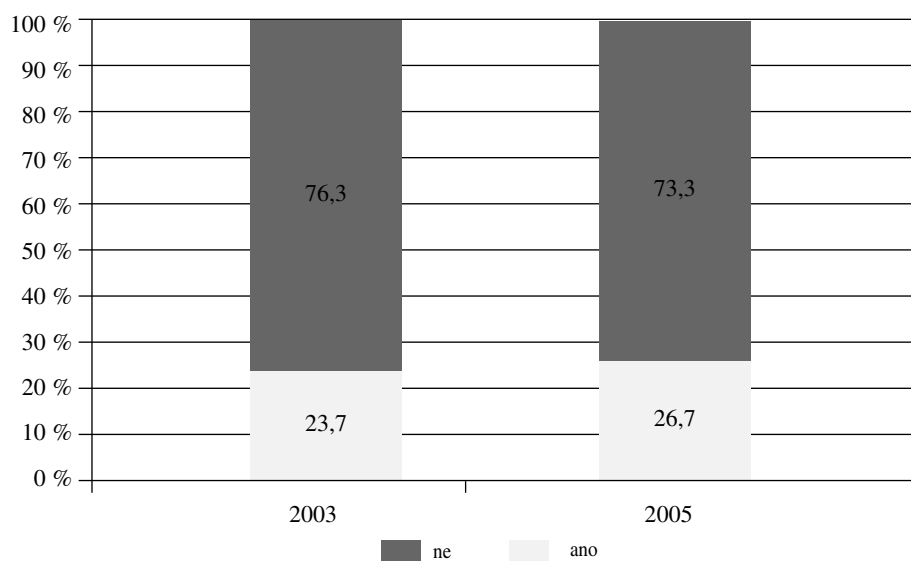
Cílem četných partnerství by tedy měla být například větší pozornost při podpoře přeshraniční školské, kulturní, sportovní a jiné výměny, dále by se měl všestranně posilovat zájem o výuku jazyka sousedské země včetně prohlubování úsilí o interakci a poznávání obou kultur. Společné projekty iniciované v těchto oblastech jako například existence několika česko-německých škol (např. v Hrádku nad Nisou, saském Klingenthalu atd.), studentské kontakty, pořádání kulturních akcí (např. festival Hudba nezná hranic, přeshraniční projekty partnerských obcí jako projekt „Zahrada“ mezi Chebem a bavorským Marktredwitz) nebo společné sportovní akce podporované mimo jiné organizací IDOR a partnerskými ob-

Graf 2: Hodnocení vývoje vztahů Čechů a Němců po roce 1989

Zdroj: SOÚ AV ČR, Česko-německé vztahy po vstupu ČR do EU 2005

Graf 3: Kontakty občanů žijících v pohraničí s občany SRN

Zdroj: SOÚ AV ČR, Česko-německé vztahy po vstupu ČR do EU 2005

ceci nalézají u občanů pozitivní ohlasy a do jisté míry „přebíjejí“ konfliktní témata.

Závěrem můžeme konstatovat, že v dlouhodobém srovnání sledujeme ve veřejném mínění v českém pohraničí s Německem stoupající tendence pozitivního hodnocení česko-německých vztahů. Mediálně živená témata jako například diskuse ohledně zrušení prezidentských dekretů nepředstavují větší potenciál pro ohrožení postojů vůči sousedským vztahům, třebaže nelze zcela opomíjet funkci historické paměti na utváření postojů vůči Německu a je třeba důsledně odlišovat mezi Německem dnes, na nějž je nahlíženo s jistým pragmatismem a kdy jsou akcentovány výhodnost a přínos takového partnerství, a mezi Německem coby historickým sousedem s komplikovanými a dodnes nezhojenými historickými vztahy. Ovšem pozitivní vývoj hodnocení vztahů Čechů s Němci v českém pohraničí lze v poslední době zcela jistě vedle četných přeshraničních aktivit a setkávání na celé česko-německé hranici přičíst mimořádně přátelským politickým kontaktům, a to napříč politickým spektrem.

Lukáš Novotný (1979) je vědeckým pracovníkem oddělení České pohraničí Sociologického ústavu AV ČR.

Lukas.Novotny@soc.cas.cz

¹⁾ Daniel Kunštát: Reflexe vztahů České republiky k ostatním zemím. In: Česko-německé souvislosti, rok 2004, ročník 1, číslo 2, s. 6.

²⁾ Luboš Palata: Za Fischera tajemný Steinmeier.

In: Lidové noviny z 14. října 2005. – týž: Steinmeier půjde v diplomacii ve Schröderových stopách.

³⁾ Vladimír Handl: Normalizace a evropeizace jako mantinely případné povolební změny v česko-německých vztazích. In: Mezinárodní politika, rok 2005, ročník 29, číslo 10, s. 9.

⁴⁾ K tomu více například Vladimír Handl: Česká politika vůči Německu. In: Otto Pick/Vladimír Handl (eds.): Zahraniční politika České republiky 1993–2004. Úspěchy, problémy a perspektivy. Praha 2004, s. 71–82.

⁵⁾ K tomu více ČTK: S Němci máme dobré vztahy, myslí si Češi. In: Lidové noviny z 25. srpna 2005.

⁶⁾ Václav Houžvička: Návraty sudetské otázky. Praha 2005 (v tisku). – Lukáš Novotný: Odsun Němců a paměť obyvatel českého pohraničí. In: Olga Šrajerová (ed.): Migrace – tolerance – integrace II. Opava 2005 (v tisku). O českém myšlení o Němcích a odsunu více Miloš Havelka: České myšlení o „velkých“ válkách 20. století. In: Jan Gebhart/Ivan Šedivý (ed.): Česká společnost za velkých válek 20. století. Praha 2003, s. 15–32.

⁷⁾ Lukáš Novotný: Další zlepšení hodnocení vztahů mezi ČR a SRN. In: Česko-německé souvislosti, rok 2005, ročník 3, číslo 2 (v tisku).

⁸⁾ Václav Houžvička: Partnerství na lokální úrovni v prostředí česko-německé hranice. In: Josef Dolista/Jaroslav Skořepa (ed.): Proměny politické kultury v zemích Evropské unie. České Budějovice, s. 34–38.

⁹⁾ O problematice utváření přeshraničního společenství v pohraničním prostoru více František Zich: Nositelé přeshraniční spolupráce a vytváření přeshraničního společenství na česko-německé hranici. In: týž a kol. (ed.): Vytváření přeshraničního společenství na česko-německé hranici. Ústí nad Labem 2000, s. 15–44.

¹⁰⁾ Výzkum SOÚ AV ČR Elity pohraničí ČR/SRN 2004. Výzkum byl realizován ve dvou fázích v česko-bavorském a česko-saském pohraničí. Více k tomu Jitka Laštovková/Miroslav Brož: Přeshraniční spolupráce s Bavorskem a Saskem v názorech lokálních elit. In: Česko-německé souvislosti, rok 2005, ročník 3, číslo 2, s. 3–4.

¹¹⁾ Výzkum byl realizován v populaci ve věku od patnácti let.

Je všeobecně známe, že globalizácia¹⁾ podnietila v systéme medzinárodných vzťahov významné kvalitatívne zmeny. Tie neobišli ani diplomaciu, ako v súčasnosti azda najdôležitejší nástroj ich realizácie. Najmä rozvoj v oblasti telekomunikačných a informačných technológií, ako typické atribúty globalizácie, prispeli k rozprúdeniu diskusie o tradičných modeloch komunikácie medzi štátmi – teda o tradičných formách diplomacie.

V priestore Európskej únie (EÚ) je navyše s globalizačným procesom úzko prepojená integrácia,²⁾ ktorá práve tu dosiahla bezprecedentnú úroveň. Európska únia však ako v súčasnosti najúspešnejšie integračné zoskupenie na svete v istom zmysle predstavuje aj povšimnutiahodný politický experiment, ktorý má – a vzhľadom na jeho vnútornú dynamiku zrejme aj v budúcnosti bude mať – ďalekosiahle dopady na systém diplomacie. Spolupráca štátov v rámci EÚ sa dnes intenzívne realizuje aj mimo tradičných diplomatických kanálov, čo evokuje legitímnu otázku opodstatnenosti tradičnej bilaterálnej diplomacie, založenej vo veľkej miere na aktivitách zastupiteľských úradov.

Ambíciou tohto príspevku je stručne načrtnúť aktuálne zmeny v praxi bilaterálnej diplomacie, realizovanej zastupiteľskými úradmi, a to hlavne v kontexte vplyvu európskej integrácie.

Ako východisko našej analýzy tu slúži *Viedenský dohovor o diplomatických stykoch* (Viedenský dohovor), ktorý vo svojom čl. 3 vymenúva päť základných funkcií diplomatickej misie, ktoré azda nie je potrebné pripomínať. Čo si teda možno dnes v praxi pod týmito funkciami predstaviť?

Rokovanie s vládou prijímajúceho štátu

Využívanie moderných technológií spôsobilo, že predstavitelia vlád spolu „často komunikujú bez účasti, a nezriedka dokonca aj bez vedomia príslušných zastupiteľských úradov“.³⁾ Mechanizmus spolupráce štátov v rámci EÚ stimuloval vytvorenie podmienok pre realizáciu početných formálnych a neformálnych kontaktov na najrôznejších úrovniach. Vytvorili sa tak alternatívne komunikačné kanály, ktoré do istej miery umožňujú zastupiteľské úrady „obchádzať“. Faktom ostáva, že bilaterálne misie si v podmienkach EÚ len veľmi ťažko môžu robiť ná-

Bilaterálna diplomacia a Európska únia

Kríza bilateralizmu, alebo jeho nové perspektívy?

ERIK PAJTINKA

rok na rolu jediného či dominantného „prostredníka“ medzi vládami, a aj v dnešnej praxi už len veľmi zriedka (ak vôbec) priamo vedú politické rokovania. Na druhej strane sa však tiež ukazuje, že nie všetko možno riešiť za rokovacím stolom v Bruseli. V rámci Európskej únie totiž často dochádza k vytváraniu *ad hoc* koalícií štátov, ktoré majú spoločný záujem na istej partikulárnej otázke. K ich formovaniu pritom obvykle dochádza na základe vzájomného diskrétného vyjasnenia si stanovísk členských štátov, ktoré sa realizuje vo veľkej miere práve prostredníctvom bilaterálnych diplomatických kanálov. Možno povedať, že *nový bilateralizmus*, ako sa tento fenomén dnes zvykne v diplomatických kruhoch nazývať, priam počíta s využitím bilaterálnych misií. Na podobnej báze sa získavajú aj kľúčové podklady pre rokovania rezortných ministrov v rámci Rady EÚ, ale aj na nižšej úrovni v rámci COREPER.⁴⁾

Členstvo krajín v Európskej únii nijako nevyklučuje potrebu priamych bilaterálnych stretnutí, povedzme na úrovni ministrov. Takéto stretnutia môžu byť nevyhnutné pre konzultácie otázok, ktoré majú byť prerokované na Rade Európskej únie (nový bilateralizmus), ale aj za účelom rokovania čisto bilaterálnych otázok, ktoré idú celkom mimo rámec agendy Európskej únie (napr. otázky pohraničného režimu alebo kultúrnej spolupráce). Na príprave návštev pritom vo veľkej miere participujú práve príslušné bilaterálne misie, ktoré sú aktívne v procese prípravy ako obsahovej, tak aj formálnej stránky stretnutí. Z obsahovej stránky sa zastupiteľské úrady podieľajú na vypracovaní kľúčových podkladových materiálov pre rokovania, ktoré sú založené na znalosti miestneho prostredia. Z formálnej stránky sa pracovníci misie zasa podieľajú na zostavení programu návštevy. Na požiadanie môžu dávať aj odporúčania, ktoré miesta, inštitúcie, osob-

nosti a pod. by bolo vhodné, resp. užitočné navštíviť.

Zisťovanie podmienok a vývoja v prijímajúcom štáte a podávanie správ vysielajúcemu štátu

Globálne informačné siete ako internet či satelitné televízie, ale aj dnes už bežne dostupné zahraničné printové médiá, predstavujú v súčasnosti pre štátnikov nepochybne veľmi cenné informačné kanály. Možno to ilustrovať na príklade amerického prezidenta B. Clintona, ktorý sa v roku 1998 o jadrových skúškach Indie údajne „dozvedel zo spravodajstva CNN, a nie zo zdrojov CIA“.⁵⁾ Faktom ostáva, že zastupiteľské úrady, ktorých poslaním bolo prakticky už od ich vzniku najmä informovať vysielajúci štát o dianí v hostiteľskej krajine, ako zdroj všeobecných informácií jednoznačne stratili na význame.

Na druhej strane, hodnota informácií, ktoré možno čerpať z médií a internetu, je z aspektu relevancie pre zahraničnopolitické rozhodovanie značne limitovaná. Médiá totiž informácie selektujú a uverejňujú len celospoločensky „zaujímavé“ informácie. Veľa pre štátnika relevantných informácií sa do médií tak nemusí vôbec dostať. Okrem toho, nie všetky médiá majú potrebný „cit“ pre (medzinárodno)politické dianie a informácie môžu skresľovať, príp. nevystihnúť skutočnú podstatu problému. Nehovoriac už o tom, že aj pri tých najobjektívnejších sa môže prejaviť subjektívna hodnotová orientácia, ktorej dôsledkom môže byť marginalizovanie, príp. predimenzovanie referovaného problému.

Naproti tomu diplomati majú možnosť nielen sledovať médiá, ale vďaka osobným kontaktom získavať informácie aj z iných zdrojov, napr. od kolegov z diplomatického zboru, akademikov, významných osobností, ale aj od bežných ľudí, medzi ktorými sa dennodenne pohybujú. Takmer dokonalá znalosť miestneho

prostredia im umožňuje zhodnotiť zahraničnopoliticky relevantné udalosti komplexne, z viacerých aspektov, teda nie iba z toho, ktorý ponúkajú médiá.

V Európskej únii však majú štátnici možnosť čerpať informácie aj od svojich partnerov, s ktorými sa pri rôznych formálnych i neformálnych príležitostiach často stretávajú v Bruseli. Hoci ide obvykle o zahraničnopoliticky relevantné informácie, problém môže nastať pri ich vyhodnocovaní štátnikom. Fakt, že sa štátnici zvyčajne navzájom veľmi dobre osobne poznajú, často vedie k presvedčeniu, že „nielenže dôverne poznajú všetky silné a slabé stránky ich partnerov, ale sú schopní aj správne vyhodnocovať všetky politické nuansy nimi prezentovaných názorov“.⁶⁾ To je však v mnohých prípadoch mylná predstava, pretože objektívna interpretácia týchto „politických nuans“ vyžaduje dokonalú znalosť politickej klímy v danej krajine, ktorú štátnici vo väčšine prípadov nemajú. Preto sa tento fenomén zvykne označovať aj pojmom *ilúzia familiarity*.⁷⁾ A práve komplexné, na znalosti miestneho prostredia založené politické spravodajstvo zastupiteľských úradov môže byť potrebnou korekciou tejto ilúzie.

Ochrana záujmov vysielajúceho štátu a jeho príslušníkov v štáte prijímajúcom

Pod túto funkciu zastupiteľských úradov možno v praxi zahrnúť jednak obchodnú a ekonomickú diplomaciu, a tie konzulárne aktivity, ktoré sa týkajú pomoci občanom vysielajúceho štátu v núdzi.

Treba zdôrazniť, že pre EÚ je charakteristická mimoriadne vysoká mobilita obyvateľstva medzi členskými krajinami, čo prirodzene znamená aj väčší počet potenciálnych žiadateľov o konzulárnu pomoc. Osobitnou podskupinou týchto potenciálnych žiadateľov sú tzv. permanentní rezidenti. Ide o osoby, ktoré sa zdržiavajú v inej než domovskej krajine Európskej únie dlhší čas a pomerne pravidelne. Ako konkrétny príklad možno uviesť občanov Nemecka, z ktorých mnohí, prevažne v dôchodkovom veku, sa „na chladnejšie obdobia roka sťahujú do teplejších juhoeurópskych krajín“.⁸⁾ Počet týchto osôb má pritom za ostatné roky tendenciu rásť, a to aj v iných krajinách.

Vzhľadom na veľkú rôznosť administratívnych procedúr v členských štátoch EÚ, ako aj ďalšie prekážky, ako napr. jazyková bariéra, nie je predpoklad, že by uvedené funkcie mohli v dohľadnej dobe vykonávať iné orgány než konzuláty,

VZTAHY A PROBLÉMY

resp. konzulárne oddelenia zastupiteľských úradov.

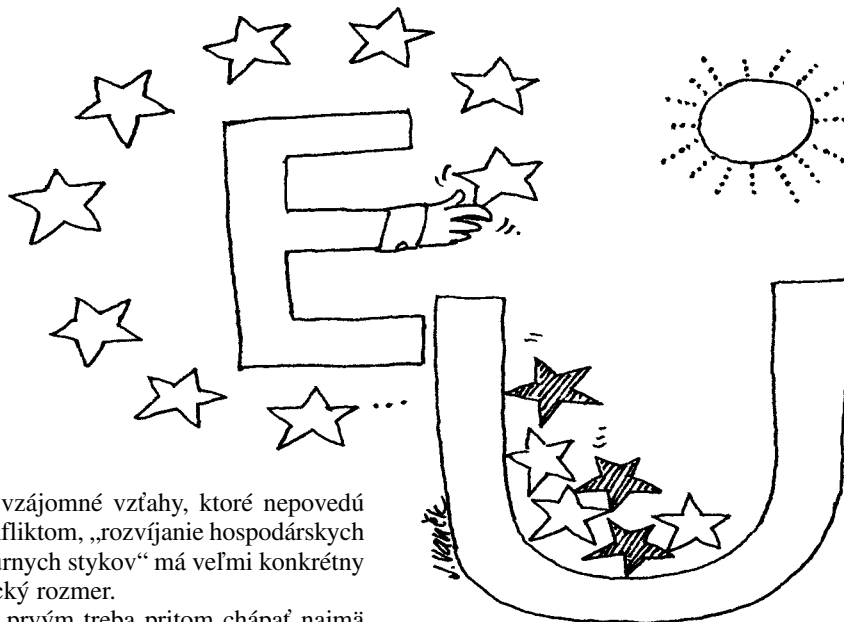
Zastupovanie vysielajúceho štátu v štáte prijímačom

Hoci, prísne vzaté, diplomat pri každej svojej oficiálnej činnosti „zastupuje“ svoju krajinu, zastupovanie možno chápať aj ako samostatnú úlohu či funkciu bilaterálnej misie, pod ktorou sa rozumie reprezentácia vysielajúceho štátu v hostiteľskej krajine. I keď sa môže zdať, že reprezentácia je čisto formálnou úlohou zastupiteľských úradov, ktorú by bolo možné v krajnom prípade celkom oželiť, súčasná diplomatická prax svedčí o pravom opaku. Faktom ostáva, že už aj samotná fyzická prítomnosť veľvyslanca na rôznych podujatiach môže výrazne prispieť k posilneniu dobrých bilaterálnych vzťahov. Stáli diplomatickí zástupcovia súčasne rozširujú škálu disponibilných diplomatických signálov, keďže vysielajúci štát sa má možnosť rozhodnúť, na akej úrovni bude pri danej príležitosti zastúpený.

Reprezentácia však dnes nezahŕňa „len“ tieto, viac-menej pasívne, činnosti. Pre demokratické štáty EÚ je typický relatívne silný vplyv verejnej mienky na politiku (aj keď ten pravdaže variuje v závislosti od politickej kultúry daného štátu). Za týchto podmienok sa ukazuje čoraz dôležitejšie orientovať sa nielen na predstaviteľov vlády, ale aj priamo na občanov, a vysvetľovať im postoje a pozície vysielajúceho štátu (ktoré sa môžu týkať aj agendy EÚ). Cieľom tejto činnosti, ktorá je známa aj pod pojmom *public diplomacy*, je získať podporu verejnej mienky, prostredníctvom ktorej možno ovplyvňovať politické elity. Public diplomacy vyžaduje znalosť miestnej spoločensko-politickej klímy, ako aj kultúrnych zvyklostí danej krajiny a predovšetkým vysoko aktívny prístup diplomatických zástupcov, ktorý okrem iného predpokladá ich permanentnú prítomnosť v danom štáte. Vzhľadom na povahu tejto práce je absolútne nepredstaviteľné realizovať public diplomacy od rokovacieho stola v Bruseli. Naopak, zastupiteľské úrady majú pre efektívne realizovanie verejnej diplomacie takmer ideálne podmienky.

Podpora priateľských vzťahov a rozvíjanie hospodárskych, vedeckých a kultúrnych stykov

Zatiaľ čo zakomponovanie „podpory priateľských vzťahov“ do Viedenského dohovoru treba chápať skôr ako istý všeobecný výraz odhodlania štátov pestovať

dobré vzájomné vzťahy, ktoré nepovedú ku konfliktom, „rozvíjanie hospodárskych a kultúrnych stykov“ má veľmi konkrétny praktický rozmer.

Pod prvým treba pritom chápať najmä ekonomickú či obchodnú diplomaciu. Tu by sa mohlo zdať, že vzhľadom na množstvo výlučných právomocí EÚ v ekonomicko-obchodnej sfére nezostáva pre členské štáty, resp. ich zastupiteľské úrady, takmer nijaký priestor. Faktom však je, že právomoci EÚ sa týkajú len akýchsi rámcových pravidiel medzinárodných ekonomických vzťahov, ktoré však do konkrétnych obchodných vzťahov medzi členskými krajinami, resp. „ich“ firmami, priamo nezasahujú. Členské štáty, ak neporušia tieto rámcové pravidlá, stále môžu sledovať svoje ekonomické záujmy, napr. aj podporou exportu, zahraničných investícií, atď. Samozrejme, v podmienkach trhových ekonomík môžu zastupiteľské úrady vystupovať len ako sprostredkovatelia, teda nemôžu dojednávateľ a uzatvárať samotné kontrakty. Z toho dôvodu sú pre efektívne vykonávanie obchodnej diplomacie dôležité osobné kontakty, v danom prípade najmä s miestnou „podnikateľskou obcou“. Okrem toho je potrebné dôverne poznať aj zameranie podnikateľských subjektov, na základe čoho je možné zhodnotiť aktuálny a budúci kooperačný potenciál vo vzťahu k domovskej krajine a jej podnikateľským subjektom. Praktickým výrazom toho je organizovanie tzv. kooperačných búrz. Ide o podujatia, usporadúvané zastupiteľskými úradmi, na ktoré sú pozývaní vybraní podnikatelia z prijímajúcej i vysielajúcej krajiny a ktorých cieľom je uľahčiť nadviazanie ich vzájomných obchodných kontaktov.

„Rozvíjaním kultúrnych stykov“ sa v diplomatickej praxi rozumie najmä kultúrna diplomacia, ktorá býva v praxi často podceňovaná. Podľa všetkého však neprávom. Kultúrna diplomacia totiž podporou kultúrnych stykov medzi kraji-

nami prispieva k zblížovaniu národov (či štátov), a tým aj k priateľským vzťahom medzi nimi. Túto kľúčovú väzbu si zjavne uvedomuje aj Organizácia spojených národov (OSN), ktorá svoju podporu cestovnému ruchu odôvodnila práve tým, že ten prispieva k dosahovaniu jej hlavného cieľa – zachovaniu svetového mieru – pretože spoznávanie cudzích krajín vedie k vzájomnému zblížovaniu národov, a tým je účinnou prevenciou ozbrojených konfliktov.

Osobitne v podmienkach Európskej únie však plní kultúrna diplomacia inú, veľmi dôležitú úlohu. Je totiž nástrojom na pestovanie kultúrnej rozmanitosti EÚ a výrazom existencie kultúrnych identít členských štátov. Krajiny EÚ si pritom začínajú čoraz viac uvedomovať, že v prostredí ekonomickej a čiastočne aj politickej integrácie sa stáva kultúra ich jediným identifikačným znakom. Aj preto je veľmi nepravdepodobné vytvorenie akejkoľvek spoločnej európskej kultúrnej identity, a je teda takmer isté, že kultúrna diplomacia ostane doménou „národných“ bilaterálnych misií.

Zhrňme, že bilaterálne misie budú v dohľadnej dobe nezastupiteľné najmä:

- vo fáze predrokovania otázok, ktoré majú byť neskôr riešené na úrovni EÚ,
- v procese prijímania zahraničnopolitických rozhodnutí, ako poradcovia vlády a informačný kanál s jedinečným potenciálom,
- pri výkone niektorých konzulárnych funkcií,
- ako efektívny nástroj *public diplomacy* vo vzťahu ku konkrétnej krajine EÚ,
- v oblasti obchodnej diplomacie pri presadzovaní ekonomických záujmov,
- ako realizátori kultúrnej diplomacie.

Má bilaterálna diplomacia v EÚ budúcnosť?

Niet pochýb, že integrácia v EÚ významne ovplyvnila prax bilaterálnej diplomacie, realizovanej zastupiteľskými úradmi. V dôsledku adaptácie na nové prostredie sa výrazne zmenilo chápanie viacerých základných úloh bilaterálnych zastupiteľských úradov. Avšak zrejme len vďaka tomu dnes nehovoríme o kríze bilateralizmu. Práve naopak. Možno konštatovať, že bilaterálna diplomacia nielenže v prostredí EÚ nestratila na význame, ale našla si dokonca svoju nenahraditeľnú pozíciu, ktorú, zdá sa, v dohľadnej dobe bez väčších problémov obháji.

Súčasne si bilaterálna diplomacia zachovala aj niektoré výlučné oblasti pôsobenia, ktoré prispievajú k dobrým vzájomným vzťahom jednotlivých členských štátov. Pritom „stabilné, blízke a bezproblémové bilaterálne vzťahy sú nevyhnutným predpokladom úspešnej spolupráce aj na multilaterálnej úrovni EÚ“.⁹⁾

Erik Pajtinka (1981) sa zaoberá otázkami bilaterálnej a multilaterálnej diplomacie a problematikou spoločnej evropskej diplomacie.
erik.pajtinka@diplomats.com

¹⁾ Globalizácia – vychádzajúc z viacerých defícií možno tento pojem chápať ako celosvetový multidimenzionálny proces prepájania sveta alebo prehlbovania vzťahov medzi štátmi, ktorého hlavným stimulom je vedecko-technický pokrok a rozvoj najmä v oblasti informačných a telekomunikačných technológií.

²⁾ Integrácia – pre tento účel možno tento pojem chápať ako proces spájania suverénnych štátov, zvyčajne určitého svetového regiónu, ktoré prenášajú časť svojej suverenity na supranacionálnu autoritu.

³⁾ Paschke, Karl Theodor: Report on the special inspection of 14 German embassies in the countries of the European Union. Berlin: Federal Foreign Office, 2000.

⁴⁾ COREPER – Comité des représentants permanents, v preklade: Výbor stálych zástupcov.

⁵⁾ Favorita Papers 02/2001. The future of European diplomacy. Wien: Diplomatische Akademie, 2001, s. 36.

⁶⁾ Paschke, Karl Theodor: Report on the special inspection of 14 German embassies in the countries of the European Union. Berlin: Federal Foreign Office, 2000.

⁷⁾ Illusion of familiarity. Pojem pozri napr. v: Paschke, Karl Theodor: Report on the special inspection of 14 German embassies in the countries of the European Union. Berlin: Federal Foreign Office, 2000.

⁸⁾ Paschke, Karl Theodor: Report on the special inspection of 14 German embassies in the countries of the European Union. Berlin: Federal Foreign Office, 2000.

⁹⁾ Kyrle, Johannes: The EU Foreign Service – Perspectives for Austrian Diplomacy. Prednáška. Viedeň: Diplomatische Akademie Wien, 2004.

Reforma OSN se nekoná?

Ohľadnutí za zářijovým Světovým summitem OSN

„Jestli vy – politici vůdci států světa – nejste s to dosáhnout dohody o cestě vpřed, přijmou dějiny rozhodnutí za vás,“¹⁾ prohlásil na

VERONIKA BÍLKOVÁ,
PAVLA KORTUSOVÁ

úvod Světového summitu OSN, který se konal ve dnech 14.–16. září roku 2005, generální tajemník OSN Kofi Annan. V sázce nebylo nic menšího než budoucnost světové organizace, pro mnohé neodmyslitelně spojená se zásadní reformou jejích struktur i funkcí. S návrhem takové reformy vystoupil K. Annan na jaře téhož roku. Vedla jej víra, že státy nesmějí promeškat „příležitost, která se naskytne jednou za generaci“.²⁾ Promeškaly ji? Budou za ně skutečně muset rozhodnout dějiny? Anebo jsou zprávy o tom, že summit selhal a reforma OSN byla „vyhozena z okna“,³⁾ nepravdivé či přinejmenším přehnané?

Cesta k summitu a jeho průběh

Světový summit tvořil integrální součást reformního procesu, který v OSN nastartoval její současný generální tajemník Kofi Annan. Konal se u příležitosti 60. výročí založení OSN a jeho hlavním úkolem bylo zhodnotit stav implementace *Deklarace tisíciletí*⁴⁾ přijaté v roce 2000 během Summitu tisíciletí. Deklarace vytyčila základní úkoly a cíle, o jejichž naplnění se má mezinárodní společenství v 21. století snažit. Cíle se týkají míru a bezpečnosti, rozvoje, ochrany životního prostředí, dodržování lidských práv, posílení OSN aj. Jejich asi nejznámější součástí tvoří *Rozvojové cíle tisíciletí* (Millennium Development Goals), které jsou namířeny například na vykořenění extrémní chudoby, zajištění základního vzdělání pro všechny nebo boj proti AIDS a jiným epidemiím.

Vedle pravidelných zpráv o naplňování Deklarace tisíciletí se výchozími dokumenty pro přípravu summitu staly zpráva *Bezpečnější svět: Naše sdílená odpovědnost*,⁵⁾ vypracovaná na žádost K. Annana zvláštním expertním Panellem pro hrozby, výzvy a změny v průběhu let 2003–2004, a na ni navazující

zpráva generálního tajemníka z března roku 2005, nazvaná *Ve větší svobodě: směrem k rozvoji, bezpečnosti a lidským právům pro všechny*.⁶⁾ Druhý text poprvé rozdělil reformní agendu do čtyř tematických okruhů (*clusters*) týkajících se rozvojové spolupráce (svoboda od nouze), mezinárodní míru a bezpečnosti (svoboda od strachu), ochrany lidských práv a právního státu (svoboda důstojného života) a vnitřní transformace OSN (posílení Spojených národů). Toto rozdělení, odrážející priority světové organizace a celého mezinárodního společenství, se poměrně dobře ujalo a nakonec zůstalo zachováno i ve výsledném dokumentu summitu.

Během jara roku 2005 proběhla ke zprávám četná jednání a neformální konzultace. Na základě jejich výsledků předložil v červnu 2005 předseda Valného shromáždění OSN Jean Ping návrh *výsledného dokumentu*, který následně prošel několika revizemi. Během těch se pod tlakem některých států, hlavně USA,⁷⁾ Ruské federace, Kuby, Íranu, Sýrie a Venezuely, z textu postupně vytratily téměř všechny pasáže předpokládající radikálnější změny v uspořádání mezinárodního systému a ve fungování OSN. Konečný,

VZTAHY A PROBLÉMY

značně zjednodušený a okleštěný návrh pak byl předložen zářijovému Světovému summitu OSN (UN World Summit),⁸⁾ který se konal v New Yorku a představoval největší akci svého druhu v dějinách. Zúčastnili se jej zástupci všech členských států OSN, mezi nimi 154 šéfů států a vlád. Ti už se detaily reformního procesu příliš nezabývali a spokojili se s tím, že kompromisní výsledný dokument jednomyslně přijali.⁹⁾

Hodnoty a principy

Výsledný dokument sestává z pěti kapitol. První se zabývá hodnotami a principy, na nichž by měla OSN spočívat a z nichž by měla vycházet ve svých aktivitách. Za základní společné hodnoty označuje dokument svobodu, rovnost, solidaritu, toleranci, dodržování lidských práv, respekt k přírodě a sdílenou odpovědnost. Mezi hlavní principy řadí především tzv. obecné principy mezinárodního práva, které byly již v roce 1970 zakotveny v *Deklaraci zásad přátelských vztahů a spolupráce mezi státy*.¹⁰⁾ Jedná se o principy svrchované rovnosti, nepoužití síly, mírového řešení sporů, sebeurčení národů, nevměšování, spolupráce a řádného dodržování mezinárodních závazků. K nim nově přistupují zásada dodržování lidských práv a základních svobod a zásada nediskriminace z důvodů rasy, pohlaví, jazyka či náboženství.

Úvodní kapitola dále zdůrazňuje význam efektivního mnohostranného systému, který je jako jediný schopen účinně čelit komplexním výzvám, před nimiž stojí dnešní globalizující se svět. Systém by měl spočívat na třech základních pilířích, jimiž jsou rozvoj, mír a bezpečnost

a lidská práva. Všechny tři pilíře mají stejnou důležitost a jsou vzájemně úzce provázané. Žádný z nich nesmí být opomíjen či podceňován, neboť to by vedlo ke zhroucení celé *budovy* mezinárodního společenství. Nejlepším garantem fungování mnohostranného systému zůstává podle dokumentu OSN, a to navzdory krizím, jimiž v poslední době prošla (například válka v Iráku či korupce spojená s programem Ropa za potraviny). Aby byla schopna plnit úkoly, které se na ni na počátku 21. století kladou, musí ale sama světová organizace projít reformou, jež by posílila její relevanci, efektivitu, odpovědnost a důvěryhodnost. Zde se vrací již zmíněná koncepce čtyř clusterů (tři pilíře a reforma OSN), která určuje strukturu následujících kapitol výsledného dokumentu.

Rozvoj (svoboda od nouze)

Kapitola věnovaná rozvoji je v dokumentu nejdelší, zabírá hned devatenáct z celkových čtyřiceti stran. Její rozsah, spolu s umístěním na úvod, vypovídá o významu, který mezinárodní společenství v čele s OSN přiznávají ekonomickým a sociálním záležitostem. Současně je ovšem třeba říci, že obsah kapitoly coby výsledek kompromisu příliš revoluční není: mnohé články prostě jen rekapituluji známá fakta nebo opakuji závazky z Deklarace tisíciletí. Asi největším úspěchem je jednoznačné vyjádření podpory *Rozvojovým cílům tisíciletí*, proti nimž během jednání aktivně vystupovaly některé bohaté země. Státy se zavazují vyvinout maximální úsilí k dodržení původního termínu splnění klíčových cílů, jímž je rok 2015. Mělo by jim k tomu napomoci *globální part-*

nerství pro rozvoj, v jehož rámci připadají všem státům jisté základní povinnosti. Státy rozvojové mají do roku 2006 vypracovat národní rozvojové strategie, kterými by se mohly řídit při dosahování jednotlivých cílů. Od států rozvinutých se očekává (závazek je nicméně formulován dosti málo důrazně), že do roku 2015 zvýší objem oficiálně poskytované rozvojové pomoci na 0,7 procenta svého HDP.

Summit vyjádřil podporu tzv. *iniciativám rychlého dopadu* (quick impact initiatives), které mají vést k okamžitému a trvalému pokroku v některých zvláště citlivých oblastech rozvoje, jako je například boj proti nakažlivým nemocem či poskytování bezplatného základního vzdělání. Shody bylo dosaženo i v otázce vhodnosti hledání alternativních zdrojů financování rozvoje, nezbytnosti zajištění dlouhodobě udržitelné úrovně zadlužení rozvojových států a nutnosti zohlednění zvláštních potřeb Afriky a některých dalších oblastí (nejméně rozvinuté státy, malé ostrovy aj.). Málo nového obsahuje naopak pasáž o ochraně životního prostředí, která vlastně jen připomíná existující problémy, aniž by nabízela možné cesty jejich řešení; a podkapitola o zdravotní péči, do níž se nedostala původně navrhovaná výzva farmaceutickým společnostem, aby rozvojovým, zvláště africkým zemím, poskytovaly levnější léky proti HIV/AIDS. Do karet spíše bohatší části světa hrají rovněž ustanovení týkající se liberalizace obchodu, která sice počítají s odstraněním cel a kvót na dovoz výrobků z nejméně rozvinutých zemí, jinak ale produktům ze států Jihu cestu na trhy států Severu příliš neusnadňují.

Přehled hlavních závěrů Světového summitu OSN (září 2005)

Oblast	Hlavní úspěchy	Hlavní neúspěchy
Rozvoj	Podpora Rozvojových cílů tisíciletí	Nedostatečné otevření trhů vyspělých států
Mír a kolektivní bezpečnost	Zřízení Komise pro budování míru	Nedohoda na definici terorismu a nepřijetí komplexní úmluvy o boji proti terorismu Nedohoda na kritériích kolektivního použití síly Absence ustanovení o odzbrojení a neššíření zbraní hromadného ničení
Lidská práva a právní stát	Schválení koncepce „odpovědnosti za ochranu“	
Posílení OSN	Zřízení Rady pro lidská práva	Odložení reformy Rady bezpečnosti

Mír a kolektivní bezpečnost (svoboda od strachu)

Zajišťování mezinárodního míru a bezpečnosti se řadí mezi politicky nejcitlivější oblasti aktivit OSN. To se projevuje rovněž ve třetí kapitole výsledného dokumentu, která se – zvláště ve srovnání s ambiciózními návrhy generálního tajemníka z jara roku 2005 – nejeví jako dostatečně progresivní. K většímu posunu dochází jen ve sféře budování míru, na kterou bude nadále dohlížet nová *Komise pro budování míru* (Peacebuilding Commission).¹¹⁾ Komise má mít povahu mezivládního poradního orgánu, který by navrhoval vhodné strategie obnovy postkonfliktních států, řešil otázky související s jejím financováním a koordinoval činnost relevantních aktérů. Organizační výbor, odpovědný za řádné fungování Komise, má být tvořen zástupci Rady bezpečnosti, Hospodářské a sociální rady a hlavních vojenských a finančních příspěvatelem z řad členských států OSN. Úkoly i složení naznačují, že Komise zřejmě nezaujme v systému světové organizace vlivnější postavení. Spíše se bude jednat o orgán s nepřímými širokými pravomocemi, který se omezí na poskytování technické pomoci a na shánění sponzorů ochotných financovat postkonfliktní rekonstrukci.

Značnou pozornost věnuje výsledný dokument problematice použití síly a terorismu. Přesto musejí být pasáže na tato témata pro všechny, kdo sledují mezinárodní debatu o nich, velkým, byť snadno předvídatelným zklamáním. Právě zde se totiž naplno projeví rozdíly mezi různými skupinami států, které zneemožnily dosažení konsenzu v řadě klíčových otázek. Dokument nepřebírá kritéria *použití síly* navržená K. Annanem, jimiž by se ve své rozhodovací činnosti měla ří-

dit Rada bezpečnosti. Namísto toho pouze víceméně deklaratorně potvrzuje význam multilateralismu a připomíná primární roli Rady bezpečnosti při udržování míru a bezpečnosti. Summit se také, vcelku dle očekávání, nedokázal shodnout na jednotné definici *terorismu* a nepřijal komplexní úmluvu o boji proti terorismu, jejíž text se připravuje od roku 2000. Pozitivně hodnotit lze snad alespoň uznání toho, že boj proti terorismu se nesmí stát záminkou k potlačování základních lidských práv a svobod, byť konkrétní důsledky tohoto prohlášení zůstávají nejasné. Pod přímým tlakem USA zmizela z dokumentu veškerá ustanovení o odzbrojení a neššíření zbraní hromadného ničení, což sám K. Annan označil za jeho „největší nedostatek“.¹²⁾

Lidská práva a právní stát (svoboda důstojného života)

Čtvrtá kapitola výsledného dokumentu se zabývá ochranou a rozvojem lidských práv, právního státu a demokracie. Je to poprvé, kdy se tato problematika se souhlasem všech členů OSN dostává na stejnou úroveň jako otázky rozvoje či mezinárodního míru a bezpečnosti. Ke starším spíše negativně definovaným svobodám, tedy svobodě od nouze (*freedom from want*) a svobodě od strachu (*freedom from fear*),¹³⁾ tak zde přistupuje nová, pozitivně vymezená svoboda důstojného života (*freedom to live in dignity*). V tom spočívá jeden z hlavních inovativních prvků dokumentu. Dalším takovým prv-

kem je prosazení koncepce *odpovědnosti za ochranu* (responsibility to protect), podle níž má mezinárodní společenství v případě, kdy určitý stát není ochoten nebo schopen ochránit své obyvatelstvo před genocidou, etnickými čistkami či jinými závažnými zločiny proti lidskosti právo jednat namísto něho. Opatření mohou zahrnout sankce diplomatické, humanitární či ekonomické povahy a v krajním případě i použití ozbrojené síly. Koncepce počítá jen s kolektivními akcemi a jakékoli sklony k unilateralismu odmítá, přesto znamená potvrzení posunu v chápání státní suverenity. Obdobné důsledky má též zvýšení důrazu na rozvoj *demokracie* coby univerzální hodnoty, které však poněkud oslabuje konstatování o pluralitě modelů demokracie ve světě.

Posílení OSN

Poslední kapitola výsledného dokumentu se věnuje reformě světové organizace a jejích jednotlivých orgánů. Byl se během jednání klíčová pozornost soustředila na *Radu bezpečnosti*, státy nakonec žádné změny ve složení, užívání práva veta či pracovních metodách tohoto orgánu neschválily. Dokument tak pouze opakuje v minulosti již mnohokrát vyřčený fakt o nutnosti reformy Rady, která by přispěla ke zvýšení její reprezentativnosti a transparentnosti, žádné kroky v tomto směru však nečiní. Příčiny neúspěchu je třeba hledat v politické citlivosti tématu a ve vzájemné odlišnosti zájmů zainteresovaných subjektů (stálí členové, kandidáti na stálé členství, regionální rivalové kandidátů, další státy). Mnoho nového nepřináší ani pasáže týkající se Valného shromáždění a Hospodářské a sociální rady. Ustanovení věnovaná *sekretariátu* a tzv. manažerské reformě jsou naproti tomu vcelku věcná a vyčísľují konkrétní opatření, která je třeba přijmout. Počítá se například s vypracováním etického kodexu personálu OSN, s přehodnocením účelnosti vynakládání prostředků nebo s posílením operační nezávislosti Úřadu OSN pro vnitřní dohled (OIOS).

Nejpodstatnější změnou ve struktuře OSN je nahrazení politicky zdiskreditované Komise pro lidská práva novou *Radou pro lidská práva* (Human Rights Council). Rada má podporovat univerzální dodržování lidských práv a zabývat se případy jejich porušování. Má rovněž napomáhat tzv. mainstreamingu lidských práv, tedy tomu, aby se lidská práva stala ideovým základem všech aktivit OSN. V rozporu s původními návrhy K. Annana¹⁴⁾ neřeší dokument otázku velikosti,

složení, pracovních metod a konkrétního mandátu Rady. Jednáním o těchto problémech bylo pověřeno Valné shromáždění, které ovšem vzhledem k různosti postojů států stěží přijme radikálnější úpravu. Rada by tedy nakonec nemusela mít o mnoho lepší postavení a širší pravomoci než současná Komise pro lidská práva, což by jistě zpochybnilo celkový význam reformy lidskoprávního sektoru OSN.¹⁵⁾

Světový summit OSN: promeškaná příležitost?

Ve svém projevu na Světovém summitu označil Kofi Annan návrhy, které státům předložil k jednání, za sice *ambiciózní*, leč v dnešní době rizik a příslibů *nezbytné* a v případě přítomnosti politické vůle *proveditelné*. Průběh summitu a jeho závěry ukázaly, že ačkoli státy sdílejí s generálním tajemníkem vědomí *nezbytnosti* reformy a přinejmenším rétoricky podporují *ambicióznost* navrhovaných změn, politické vůle nutné k jejich *provedení* se jim často nedostává. Summit tak nakonec schválil pouze menší část reformních opatření, mezi nimiž zvláštní místo zaujímá potvrzení relevance Rozvojových cílů tisíciletí, prosazení koncepce „odpovědnosti za ochranu“ a vytvoření nových orgánů (Komise pro budování míru, Rada pro lidská práva). Jiné otázky naopak zůstaly nedořešeny: státy nebyly schopny posunout globální boj proti chudobě výrazněji za rámec stanovený Deklarací tisíciletí; nedohodly se na tolik potřebné definici terorismu ani na kritériích kolektivního použití ozbrojené síly; nezbývaly se problémem šíření zbraní hromadného ničení; a opět odloženo bylo i téma reformy Rady bezpečnosti.

Summit zafungoval jako dobrý indikátor celkového stavu mezinárodního společenství. Potvrdil, že přes deklarovanou jednotu zájmů sledují státy různorodé a často těžko slučitelné cíle; že přes údajnou univerzalitu hodnot kladou jednotlivé skupiny zemí důraz na vzájemně odlišné principy; a že přes neustále zmiňovanou potřebu normativně zakotveného multilateralismu upřednostňují přinejmenším některé země jednostranný přístup z pozice síly. Na summitu se zkrátka znovu ukázalo, že OSN ve svých aktivitách, včetně aktivit reformních, přímo závisí na členských státech a že tyto státy nejsou vždy ochotny podpořit úsilí o posílení její úlohy a o zvýšení její akceschopnosti. Reforma OSN sice nebyla zcela *vyhozena z okna*, jak tvrdí skeptici, nedošlo však ani k *jasné dohodě o cestě vpřed*, kterou požadoval K. Annan. Summit se,

jak už to na politické úrovni bývá, zastavil někde v půli cesty mezi zachováním prostého *statusu quo* a schválením opravdu radikálních změn. Přece jen se tu tak otevírá prostor, ve kterém vzhledem k vahavosti států budou zřejmě muset rozhodovat *dějiny*. Lze jen doufat, že tón jim při tom budou udávat pozitivní síly mezinárodního společenství (globální občanská společnost aj.), nikoli skupiny usilující o jeho zničení (např. teroristické sítě).

Veronika Bílková (1975) je výzkumnou pracovnící Ústavu mezinárodních vztahů. bilkova@iir.cz

Pavla Kortusová (1974) pracuje ve Světové zdravotnické organizaci (WHO) se sídlem v Praze. kortusov@yahoo.com

¹⁾ *New York se kvůli summitu změnil v pevnost*, Právo, 14. září 2005.

²⁾ Cit. in S. Baxter, *UN reform hopes hit by Annan crisis*, The Sunday Times, 11 September 2005.

³⁾ R. Nedvěd, *Reforma OSN byla „vyhozena z okna“*, Lidové noviny, 15. září 2005.

⁴⁾ UN Doc. A/RES/55/2, *United Nations Millennium Declaration*, 13 September 2000.

⁵⁾ UN Doc. A/59/565, *A more secure world: our shared responsibility*, 2 December 2004.

⁶⁾ UN Doc. A/59/2005, *In larger freedom: towards development, security and human rights for all*, 12 March 2005.

⁷⁾ USA zastupované J. Boltonem předložily více než 750 pozměňovacích návrhů směřujících např. proti reformě Rady bezpečnosti, naplňování Rozvojových cílů tisíciletí nebo iniciativám k zastavení klimatických změn. Požadovaly také vypuštění jakýchkoli zmínek o Mezinárodním trestním soudu, respektu k přírodě či závazcích farmaceutických firem poskytovat chudým zemím některé léky za zvýhodněných podmínek. Více viz C. Lynch, *U.S. Wants Changes In U.N. Agreement*, Washington Post, 25 August 2005.

⁸⁾ Summit představoval plenární zasedání 60. Valného shromáždění OSN.

⁹⁾ Text viz UN Doc. A/60/1, *2005 World Summit Outcome*, 20 September 2005.

¹⁰⁾ UN Doc. A/2625 (XXV), *Declaration of Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations*, 24 October 1970.

¹¹⁾ Srov. UN Doc. A/59/2005/Add.2, *Peacebuilding Commission*, 23 May 2005.

¹²⁾ K. A. Annan, *Sklenice je z poloviny plná*, Informační centrum OSN v Praze – www.unicprague.cz/zpravodajstvi/zpravy/zprava.php?id=1093 (24. listopadu 2005).

¹³⁾ Tyto svobody zavedl do diskursu mezinárodních vztahů v roce 1944 americký prezident F. D. Roosevelt.

¹⁴⁾ Viz UN Doc. A/59/2005/Add.1, *Human Rights Council*, 23 May 2005.

¹⁵⁾ Zmínku si dále zaslouží rozhodnutí revidovat Chartu OSN vypuštěním ustanovení o Poručenské radě a o tzv. nepřátelských státech.

Slovenská republika sa 185 hlasmi zo 191 členských štátov OSN, pričom žiaden nebol proti a 6 sa zdržalo hlasovania, od 1. 1. 2006 stane na dva roky nestálym členom Bezpečnostnej rady OSN. V tento deň uplynulo presne 13 rokov od získania štátnej nezávislosti po rozdelení česko-slovenskej federácie.

Slovensko ohlásilo svoju kandidatúru na miesto vyčlenené pre východoeurópsku regionálnu skupinu na roky 2006–2007 spolu s Lotyšskom. To však v roku 2001 svoju kandidatúru stiahlo, a tak v novembri 2004 bola Slovenská republika jednomyselne schválená všetkými krajinami svojej regionálnej skupiny za jediného kandidáta. Slovenský veľvyslanec v OSN P. Burian už vo februári 2005 komentoval túto skutočnosť slovami: „Slovenská republika si svojím cieľavedomým diplomatickým úsilím a krokmi v rámci kampane na získanie členstva zabezpečila veľmi silné postavenie.“¹⁾ Tým, že SR nemala vo voľbách žiadneho konkurenta a pravdepodobnosť jej zvolenia sa blížila takmer istote, mohla sa podľa P. Buriana plne sústrediť na prípravu na členstvo.²⁾

Skutočnosť, že Slovenská republika sa členstvom v Bezpečnostnej rade OSN stane na dva roky významným aktérom v medzinárodných vzťahoch, je v prvom rade potvrdením životaschopnosti SR ako nového štátu. Hoci po rozdelení ČSFR malo Slovensko ako formálne rovnocenný nástupnícky štát objektívne ťažšiu štartovaciu pozíciu pri vstupe na medzinárodnú arénu než Česká republika, po vstupe do NATO a Európskej únie je získanie významnej pozície v najväčšej medzinárodnej organizácii ďalším dôkazom, že Slovenská republika prekonala všetky počítačové hendikepy i neskoršie vnútropolitické turbulencie, ktoré komplikovali proces jej plnohodnotného začleňovania sa do búrlivo sa vyvíjajúcich medzinárodných vzťahov na konci 20. storočia.

Postupné zvyšovanie prestíže krajiny

Slovenská republika sa po prekonaní problémov politickej transformácie a tendencií k autoritárskym metódam vládnutia na konci 90. rokov stala krajinou, ktorá postupne zvyšovala svoju medzinárodnú prestíž. Jej skúsenosti z procesu demokratizácie a transformácie hospodárskeho sociálneho systému začali byť predmetom širšieho medzinárodného záujmu. Nielen v krajinách Európskej únie, ale aj na východ od jej hraníc.

Silnejúce medzinárodné postavenie Slovenska bolo prirodzeným sprievodným

Nová medzinárodná rola a zodpovednosť Slovenska

efektom úspešného plnenia kritérií pre vstup do NATO a Európskej únie. Členstvo v týchto integračných zoskupeniach nepochybne zvýšilo mieru poznania i váhu SR vo svete. Zároveň sa však Slovensko práve v dôsledku členstva v Únii a NATO stalo nositeľom oveľa väčšej zodpovednosti za stabilitu, mier a bezpečnosť vo svete, čo je dané objektívnym významom a vplyvom týchto organizácií v globálnom meradle.

Šanca svojimi konkrétnymi rozhodnutiami v Bezpečnostnej rade OSN ovplyvňovať svetové dianie, zviditeľniť sa nielen v Európe, ale aj na ďalších kontinentoch, upevní svoje medzinárodné postavenie a získať kvalitatívne nové skúsenosti na poli globálnej politiky, šanca, ktorá sa vzhľadom na počet krajín vo Východoeurópskej regionálnej skupine vyskytuje raz za generáciu, však nie je iba mechanickým dôsledkom vstupu do Európskej únie a NATO a z toho vyplývajúceho zvýšenia váhy mladého štátu v medzinárodných vzťahoch.

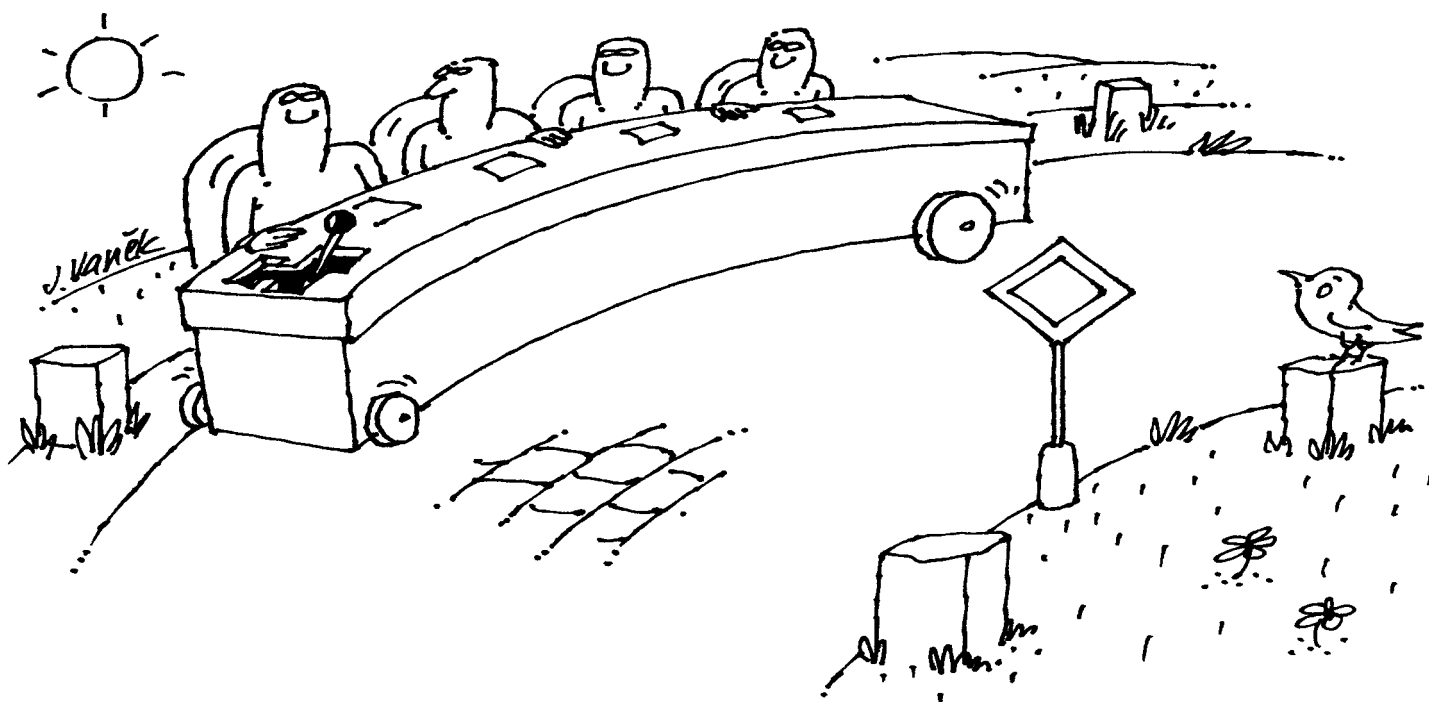
Táto šanca vznikla aj v dôsledku dlhodobého angažovania sa Slovenskej repub-

liky pri riešení kríz a v mierových operáciách. Eduard Kukan mohol konštatovať, že ním vedená diplomacia predstavuje „Partnerom v OSN Slovenskú republiku ako krajinu, ktorá sa od svojho vzniku nemalou mierou podieľala na mierovom úsilí OSN, či už prostredníctvom účasti v mierových operáciách alebo prostredníctvom sprostredkovateľských misií pri riešení komplikovaných situácií na západnom Balkáne a Cypre.“³⁾ Je ovocím profesionálnej a obratnej diplomacie, správneho načasovania kandidatúry, umenia udržiavať aj v časoch vypätých kríz, akou bola v poslednom období iracká kríza, vyvážené vzťahy s veľmocami, osobitne so stálymi členmi Bezpečnostnej rady OSN, a v neposlednom rade schopnosti zabezpečiť intenzívne kontakty so všetkými členskými štátmi OSN napriek tomu, že diplomatická kapacita päťmilionového štátu je nevyhnutne limitovaná.

Osobitne dôležitým faktorom pri získavaní nominácie a vytváraní reálnych predpokladov na zvolenie za nestáleho člena

PETER WEISS

Bezpečnostnej rady OSN bola angažovanosť Slovenskej republiky v Srbsku a Čiernej Hore, konkrétne prejavy solidarity a sprostredkovania transformačných skúseností novým uchádzačom o členstvo v NATO a Európskej únii, schopnosť prichádzať v pravý čas s politickými iniciatívami, napríklad v období bezprostredne po prvom historickom rozšírení NATO na Východ, organizovanie medzinárodných konferencií na Slovensku za účasti nielen politikov, ale aj expertov na medzinárodné vzťahy a bezpečnosť. Špecifickú, priam unikátnu úlohu pri posilňovaní vplyvu Slovenska vo východnej a juhovýchodnej Európe zohrali mimovládne organizácie. Peter Burian ich zaradil medzi unikátne spôsobilosti SR pre ich potenciál a schopnosť prispievať k riešeniu problémov budovania občianskej spoločnosti, posilňovania demokratických inštitúcií, bezpečnosti, stability nielen na Slovensku, ale aj v krajinách, ktoré proces transformácie zahájili neskoršie.⁴⁾ Členstvo v Bezpečnostnej rade znamená pre Slovenskú republiku novú zahraničnopolitickú výzvu a prevzatie doslova globálnej zodpovednosti za vývoj medzinárodných vzťahov. Táto nová zodpovednosť sa netýka iba vedenia štátu a jeho zahraničnej služby, resp. celej politickej elity, ktorá by mala dosiahnuť široký konsenzus v chápaní i presadzovaní medzinárodnopolitickej a bezpečnostnej agendy SR v mimoriadne významnom orgáne najväčšej svetovej organizácie. Pred úlohou naučiť sa myslieť v kategóriie novej, už nie iba regionálnej, európskej či transat-

lantickéj, ale celosvetovej zodpovednosti za prijímané rozhodnutia, postavilo členstvo v Bezpečnostnej rade OSN aj slovenskú duchovnú elitu a širšiu verejnosť. Každodenné prijímanie závažných rozhodnutí v Bezpečnostnej rade, ktorá má podľa deľby práce medzi orgánmi OSN, ktorá vyplýva z Charty OSN, pri definovaní a riešení otázok mieru a bezpečnosti takmer monopolné postavenie, bude bezprecedentnou skúškou pre diplomaciu i vedenie štátu. A to z hľadiska získavania a kvality vyhodnocovania informácií, presadzovania vlastných hodnôt a priorit, rýchleho konzultovania s členskými krajinami Európskej únie a jej orgánmi pre vonkajšie vzťahy a spoločnú zahraničnú a bezpečnostnú politiku, získavania spojencov pri presadzovaní vlastných stanovísk, ako aj domácej a zahraničnej medializácie zaujatých postojov a hlasovaní v Bezpečnostnej rade.

Tento proces učenia sa by sa však mal týkať celej verejnosti. Po diskusiách o postavení, úlohách a možnostiach Slovenskej republiky ako relatívne malého štátu v Európskej únii a Severoatlantickej aliancii, ktorým bol zasvätený na Slovensku prelom tisícročí, je tu možnosť vyvolať verejnú diskusiu o zmysle členstva Slovenskej republiky v OSN vôbec a o možnostiach Slovenska pozitívne ovplyvniť vývoj medzinárodných vzťahov, riešenie regionálnych kríz a globálnych bezpečnostných hrozieb a prispieť k zmierneniu strádania miliárd obyvateľov tejto planéty postihnutých biedou, hladom, chorobami a negramotnosťou prostredníctvom iniciatív v Bezpečnostnej rade OSN.

Diskusia a naplnení vlastnej nezávislosti

Práve preto, že Slovensko dostalo šancu stať sa globálnym aktérom v medzinárodných vzťahoch vo výnimočnom úseku svetových dejín, keď sa kryštalizuje nový svetový poriadok a dozrela potreba hlbokých reforiem v samotnej OSN, mala by táto diskusia byť aj o naplnení zmyslu vlastnej nezávislej štátnosti, ktorej 15. výročie si bude Slovensko pripomínať presne deň po ukončení dvojročnej misie nestáleho člena Bezpečnostnej rady OSN. Veď vlastná štátnosť je predovšetkým nástrojom na zmeny medzinárodného prostredia v súlade s najdôležitejšími hodnotami, ktoré zdieľajú jej občania, a s národnými záujmami.

Pre Slovensko bude členstvo v Bezpečnostnej rade unikátnou príležitosťou presadzovať v jej agende hodnoty demokracie a ochrany ľudských práv, vrátane práv príslušníkov národnostných menšín, a princípy právneho štátu. Vychádzajú zo svojich

jedinečných skúseností z 20. storočia s dvomi totalitnými režimami, násilnou okupáciou v r. 1968 so spozitím vo federálnom štáte s českým národom a zároveň s veľkou maďarskou a rómskou menšinou doma, so zložitostami transformácie, reforiem a začleňovania sa do integračných zoskupení by tými ďalšími ústrednými hodnotami, o ktoré sa bude opierať pôsobenie Slovenskej republiky v Bezpečnostnej rade OSN, mali byť solidarita a spravodlivosť. Predznamenáva to aj skutočnosť, že prioritami účinkovania Slovenska vo výnimočnej roľe, ktorá sa naskytne vlastne iba raz za generáciu vzhľadom na veľký počet členov východoeurópskej regionálnej skupiny v OSN, sa stali západný Balkán a východoeurópske transformujúce sa krajiny, osobitne Ukrajina, Moldavsko a Bielorusko.

Slovensko dostane priestor na intenzívnejšie prejavenie zmyslu pre solidaritu aj s Afrikou, najťažšie skúšaným kontinentom planéty. Tu bude Slovensko imitované nedostatkom finančných zdrojov, ktoré si vyžaduje naplnenie takého predpokladu pre efektívne vybavovanie africkej agendy, ktorá tvorí do 80 percent činnosti Bezpečnostnej rady OSN, akou je dočasné posilnenie, resp. rozšírenie našich zastupiteľských úradov v Afrike. Slovenská republika sa preto bude spoliehať na kooperáciu s diplomatickými misiami členských štátov Európskej únie a Európskej komisie na čiernom kontinente.

Štatút Kosova ako výzva pre Slovenskú diplomaciu

Práve z hľadiska základných hodnôt, skúseností z riešenia národnostnej otázky na Slovensku a stredo európskom regióne a špecifických znalostí, ktoré získala slovenská diplomacia na Balkáne (E. Kukan bol splnomocnencom generálneho tajomníka OSN pre Balkán a M. Mojžita bol veľvyslancom v Belehrade v kritickej fáze vývoja v Srbsku a Čiernej Hore), bude veľkou výzvou a zároveň šancou pre slovenskú diplomaciu otázka štatútu Kosova. Slovensko by mohlo svojimi poznatkami a argumentmi nakloniť misku váh v neprospech urýchleného riešenia definitívneho postavenia tejto, dnes už akoby bývalej, srbskej provincie, pretože faktické akceptovanie etnického miništátu Kosovo by bolo nebezpečným precedensom nielen pre Balkán, ale aj pre ďalšie časti Európy, vrátane strednej.

Slovenská republika dostane možnosť výraznejšie ovplyvňovať spoločnú zahraničnú a bezpečnostnú politiku EÚ. V roku 2006 budú s ním okrem stálych členov – Francúzska a Veľkej Británie – v Bezpeč-

nostnej rade OSN ako nestáli členovia ešte Dánsko a Grécko. Európska únia bude teda mať v Bezpečnostnej rade tretinové zastúpenie. Osobitne dôležitá bude schopnosť SR komunikovať s partnermi v Únii a formovať jej jednotný postoj, ktorý sa premietne aj do prípadného rozhodnutia Bezpečnostnej rady v otázke iránskeho jadrového programu. Prípadný názorový rozkol s Európskou úniou a priklonenie sa k stanovisku USA by sa mohol stať nielen zdrojom konfliktu SR s orgánmi Európskej únie a jej členskými štátmi, ale aj vnútropolitického konfliktu v Slovenskej republike, a agenda Bezpečnostnej rady OSN by sa tak mohla stať predvolebnou agendou.

V podobnej situácii medzi stanoviskom Európskej únie a USA by sa Slovensko mohlo ocitnúť aj pri posudzovaní niektorých aspektov blízkovýchodného konfliktu. Významnú a pozitívnu úlohu môže SR zohrať pri riešení „zmrazeného“ problému Moldavska s Podnesterskom. Avšak, ak má byť dôveryhodným partnerom a pôsobiť v Bezpečnostnej rade OSN, komplexne bude musieť SR prejavovať politický i expertný záujem aj o iné krízové regióny v blízkej či väčšej vzdialenosti od EÚ, ako sú Stredná Ázia, Kaukaz či Darfúr.

Mimoriadne dôležitá bude schopnosť slovenskej diplomacie prichádzať počas pôsobenia v Bezpečnostnej rade OSN s významnými iniciatívami, ktoré získajú širokú rezonanciu nielen medzi členskými krajinami Európskej únie a NATO, ale aj v širšom medzinárodnom prostredí. Slovenská republika teda stojí pred mimoriadne vážnou skúškou nielen svojej zahraničnej služby, vedenia štátu a politickej elity, ale aj verejnosti. Jej dobrá informovanosť o aktivitách Slovenska v Bezpečnostnej rade OSN, o hodnotách a cieľoch, ktoré SR predstavuje, bude veľmi významná pre zahraničnopolitický i domáci prínos pôsobenia v Bezpečnostnej rade OSN.

Peter Weiss (1952) je miestopredsedou Správnej rady Slovenskej spoločnosti pro zahraničnú politiku.

petr.weiss@vlada.gov.sk

¹⁾ Príprava Slovenskej republiky na pôsobenie v Bezpečnostnej rade OSN. Vystúpenie stáleho predstaviteľa Slovenskej republiky pri OSN, veľvyslanca Petra Buriana. In: Organizácia Spojených národov a výzvy 21. storočia. Okrúhly stôl, Kongresová sála MZV SR, Bratislava, február 2005, s. 7.

²⁾ Pozri tamtiež.

³⁾ Miesto OSN v zahraničnej politike. Vystúpenie ministra zahraničných vecí Slovenskej republiky Eduarda Kukana. In: Organizácia Spojených národov a výzvy 21. storočia.

Okrúhly stôl, Kongresová sála MZV SR, Bratislava, február 2005, s. 5.

⁴⁾ Pozri Príprava Slovenskej republiky na pôsobenie v Bezpečnostnej rade OSN, s. 7.

Nepokoje ve Francii na konci roku 2005

Rozsáhlé třítydenní nepokoje, které zasáhly Francii na přelomu října a listopadu 2005, především odhalily další dnešní slabiny této země. Zároveň s tím mají silný mezinárodní dopad. Problémové menšiny totiž žijí i jinde, téměř ve všech evropských zemích, včetně České republiky, a nemusí jít jenom o přistěhovance z Afriky. Je proto v zájmu nejen Francie, ale celé Evropy, aby se našlo klidné východisko, které by otevřelo cestu pro řešení dlouhodobého charakteru.

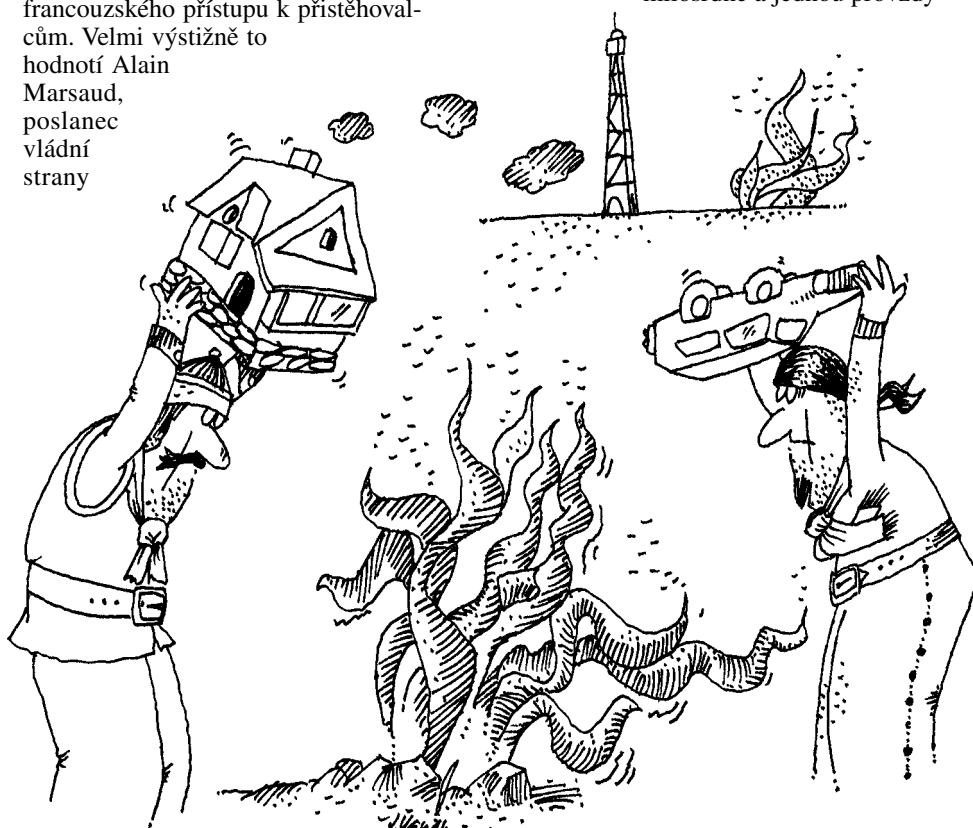
Historické determinanty

To, co se na konci loňského roku stalo v pařížských předměstích, jednou muselo přijít. Dlouhodobé kořeny nepokojů a násilností, které propukly na konci října a vrcholily v první dekádě listopadu, vyrůstají z rozporuplnosti francouzské přistěhovačské politiky. Na jedné straně byla dlouhodobě otevřená náruč téměř všem, kteří přicházeli ze severní Afriky, aby ve Francii takřkajíc začali nový život. První z nich přišli již na počátku 60. let, v době velkého ekonomického rozmachu, kdy Francie potřebovala pracovní sílu, jež by po krátkém a rychlém zaškolení nastoupila do továren zejména v automobilovém a v těžkém průmyslu. První přistěhovačci přišli především z Alžírsko, po nich následovaly rodiny z Maroka a Tuniska, od druhé poloviny 70. let trvale sílil příliv přistěhovačců z nearabských afrických zemí – Burundi, Gabunu, Guineje, Kamerunu, Mali, Nigeru, Pobřeží slonoviny, Senegal, Středoafričské republiky, Toga. Pro ně i pro jejich rodiny se Francie nejprve stala rájem na zemi, se kterým se jejich rodné země vůbec nemohly srovnávat. Poskytla jim práci, vysokou životní úroveň, štědré sociální dávky, pohodlné bydlení, život v otevřené, svobodné společnosti a řadu dalších výhod.

Další generace přistěhovačců ze severní, ale zejména pak ze subsaharské Afriky už ale začala situaci vnímat zcela jinak. Začala si uvědomovat, že v mnoha směrech má velmi omezený prostor. Většinu z nich čeká podobný osud jako jejich rodiče – vykonávat podřadné práce, jinak řečeno otáčet se u montážních linek, zametat ulice, umývat zeleninu, jejich ženy slouží jako pokojské v hotelích. Navíc velká část z nich postupně zabydla vzdálená předměstí velkých francouzských měst. V nich nahradili někdejší francouzský proletariát, který býval baštou Francouzské komunistické strany.

Jsou to rozsáhlé komplexy železobetonových velkodomů na okrajových čtvrtích. Tato území se vyznačují především vysokou zločinností, a tak jsou stále častěji označovány za ghetta, a to tím spíše, že v nich bydlí téměř výlučně právě přistěhovačci. Pro každého, kdo v těchto předměstích bydlí, se jedná o determinantu objektivního charakteru. Ta působí jako obrovský sociální handicap, především na trhu práce. Stačí, když nahlásí místo trvalého pobytu, a všechny dveře se zavírají. Okružní bulvár kolem Paříže je považován za jakousi novou berlínskou zeď, na ty, kdo žijí za touto hranicí, se nahlíží jako na lidi z pásma Gazy.

Konec roku 2005 tak definitivně potvrdil naprostý neúspěch dlouhodobého francouzského přístupu k přistěhovačům. Velmi výstižně to hodnotí Alain Marsaud, poslanec vládní strany

UMP, který ve druhé polovině 70. let působil v místech dnešní přistěhovačské revolty jako státní zástupce. Tvrdí, že nejvážnější chyby se dopustil bývalý prezident Giscard d'Estaing, když v roce 1975 prosadil politiku rodinného soustředování – přistěhovačské rodiny byly stěhovány do okrajových čtvrtí, ale z těch se postupně stala ghetta. Důsledek je takový, že dnes už těmto ghettům nelze nic nabídnout, protože už skutečně není co nabízet.¹⁾ Z odchovanců těchto „citlivých oblastí“ se prosadili jen skutečně výjimeční lidé – fotbalisté Zidane či Thurame, tenista Noah, úspěšný podnikatel malijského původu Malamine Koné. Ostatní už takové štěstí neměli.

Determinanty subjektivního charakteru

Ke krachu francouzské přistěhovačské politiky, která je z pohledu dnešních mladíků z přistěhovačských rodin skutečností objektivního charakteru, pak přistupuje několik determinantů subjektivního charakteru. Ta první se odvíjí od náhlého rozpadu zvyků afrických zemí. Tam totiž mladou generaci vychovává nejen rodina, ale v širším smyslu celá vesnice. Ta má mladé denně na očích, a tak může trvale ovlivňovat a korigovat jejich chování, vštepuje jim základní hodnoty a normy a dává jim najevo, jaké jsou meze, které se prostě nesmí překračovat. Po nastěhování do železobetonových domů s mnoha vchody a poschodími ale tento činitel nemilosrdně a jednou provždy

zaniká. Velká část viny je právě na straně rodičů dnešních teenagerů – nezřídka se usazují dvě i tři rodiny v jednom bytě, pěstuje se polygamie, ztrácí se přehled o tom, kdo je čí rodič a kdo je čí potomek, v jedné posteli se na etapy střídá několik dětí, aby se vůbec vyspaly.

Přední francouzská socioložka Jacqueline Costa-Lacouxová říká, že právě přechod z vesnického prostředí jednoho světa do průmyslového prostředí jiného světa má dopady přímo fatálního rozměru.²⁾ Děti už vůbec neposlouchají své rodiče, a ti zase nechápou, co se to s jejich dětmi stalo a jak k tomu vůbec mohlo dojít.³⁾ V rodinách přistěhovalců téměř zcela skončil dialog mezi generacemi a prázdné místo po vesnici zaujímá ulice.⁴⁾ Děti z přistěhovalčích rodin především trpí pocitem vykořeněnosti – francouzská společnost je nevzala tak, jak by si představovaly, a ve svých rodných zemích již jsou považovány za cizince. Tento pocit odcizení vede k tomu, že doma, u svých rodičů, tráví stále méně času, chodí spát v době, kdy se jejich rodiče budí, a žijí zcela jiným životem než oni.⁵⁾

V ulicích a zákoutích přistěhovalčích předměstí se vytvořila zcela jiná pravidla, jež se odlišují nejen od afrických vesnic, ale také od zbytku Francie. Jsou to pravidla, která tam od „a do z“ nastolily přistěhovalčeské komunity, a zejména pak jejich potomci, kteří se již narodili ve Francii. Především se vytratila úcta ke generaci vlastních rodičů. Ti byli zejména od počátku minulého desetiletí postiženi silnou nezaměstnaností: ta v jejich komunitě dosahuje až 40 procent, v oněch neblaze proslulých ghettech dokonce až 70 procent.⁶⁾ Prosadily se zcela zvrácené hodnoty: mladí se už nebojí vůbec ničeho, hrdinou je ten, kdo má nejvíce „vroubků“ u policie – od drobných krádeží přes velké zlodějiny až po znásilnění a opakovaná zadržení ve vyšetřovací vazbě.⁷⁾

Druhá determinanta subjektivního charakteru se odvíjí od přístupu přistěhovalčích dětí ke vzdělávání. To v pořadí jejich hodnot není ani zdaleka na prvním místě. Mnoho z nich opakuje třídy a školní docházku, která je ve Francii povinná až do 16 let, končí už o dva roky dříve. A učitelé nejsou s to přesvědčit je, že je lepší jít do škol než se potloukat po ulici.⁸⁾ Děti přistěhovalců se cítí od počátku ztraceny, bez šance.⁹⁾ V důsledku nevzdělanosti jsou velice znevýhodněny při shánění svého prvního zaměstnání. Je to ukázkový začarovaný kruh – oni se ptají: Proč bychom se učili, když stejně nesežene práci? Ale od zaměstnavatelů (bez rozdílu zda soukromých, nebo státních) pak slyší: Jak vás máme zaměstnat, když jste nekvalifikovaní?

Skutečnost, že děti z přistěhovalčích rodin mají stále větší problémy při shánění zaměstnání, zejména prvního, má tři závažné dopady. Tyto děti tvoří největší část nezaměstnaných, a tak trpí stále silnějším pocitem vyloučenosti z francouzské společnosti. Druhým dopadem pak je jejich velká náchylnost k výtržnostem a zločinnosti. Postupuje se od drobné zlodějiny v samoobsluhách přes krádeže autorádií až po odcizování motocyklů a automobilů. A odtud už byl jen krůček ke třetímu závažnému projevu, tedy k masovým výtržnostem při zapalování automobilů. Vyvrcholilo to jakousi předměstskou soutěží: jednotlivé okrajové čtvrti soutěžily v počtu zničených aut – Gagarinovo město (pozůstatky z doby, kdy zde dominovali komunisté) proti Městu květin.¹⁰⁾

Naprostá většina hlavních aktérů dnešní revolty se už narodila ve Francii, ale těžce nesou, že nejsou považováni za plnohodnotné Francouze. Svá bydliště považují za ghetta a sami sebe za nedocenené vydědence žijící stále více na okraji. Nedbají ani na řeči svých rodičů, že i tak se mají ve Francii mnohem lépe, než kdyby žili v Africe. Je však něco takového už vůbec nezajímá, a tak zvolili cestu protestu, v tomto případě násilného a často i záluďného. Kde jsou ty doby, kdy se jejich nespokojenost ventilovala pouze tím, že před fotbalovým utkáním Francie – Alžírsko pískali při francouzské hymně.

Rizika a úskalí tvrdých vyhlášení

Na počátku listopadu 2005 mnozí policisté nařikali, že mají co do činění s městskou gerilou, na kterou nestačí, a přejí si, aby jim pomohla armáda. A právě policejní síly byly dalším významným aktérem horkého podzimu 2005 ve Francii. Příslušníci jednotek CRS prošli tvrdým výcvikem, jsou to velmi obávaní ranáři. Dnes a denně stojí v první linii těžkého boje proti zločinu, a to se na jejich psychice i chování musí nutně projevit. Na stranu zasahujících policistů se po prvních střetech na samém konci října postavil současný ministr vnitra Nicolas Sarkozy. Mnoho Francouzů s ním víceméně souhlasilo ještě ve chvíli, kdy vůči strůjčům násilných nepokojů vyhlásil „nulovou toleranci“. Pak ale nastal zlomový okamžik, když řekl, že strůjci nepokojů jsou „la racaille“ – tedy odsouzená lůza, chmarď, pakáň. Tento výrok na sebe vztáhli téměř všichni obyvatelé tzv. barevných a problémových předměstí a násilné protesty se dále vystupňovaly. Každou noc hořely desítky aut, včetně policejních, na zasahující policisty se útočilo ze všech stran, někdy se po nich i střídalo.

Hrozba islamizace

Francie a spolu s ní i celá Evropa se může uklidňovat tím, že listopadová revolta nebyla součástí cílené strategie soudobého islamistického terorismu. Nebylo zde žádné celostátní ústředí, nepřicházely žádné příkazy ze zahraničí. Hlavní hybnou silou nebyli Francouzi arabského původu, byli jí synové přistěhovalců ze subsaharské Afriky, ze zemí, kde islám rozhodně není dominantním náboženstvím. Přesto však je důvod k vážnému znepokojení – mezi divokými výtržníky bylo mnoho těch, kteří se nedlouho předtím rozhodli konvertovat k islámu, protože ten se jim jeví jako nejvhodnější vyznání pro vzbuorence.¹¹⁾

Vzpoura synů z přistěhovalčích rodin se postupně přenesla do dalších předměstí, a to nejen v Paříži, ale také v Lyonu, v Marseille, v St. Etienne a dalších. Výstižně to vyjádřil William Pfaff, když napsal, že šlo o spontánní výkřik nespokojených lidí, kteří trvale žijí v napětí, ve strachu a v beznaději.¹²⁾ Otřesná francouzská zkušenost tak znovu potvrdila, že velkým problémem dnešního globalizovaného světa je vznášející se hrozba radikalizace a islamizace protestních hnutí. Je to hrozba celoevropského rozměru, která může zasáhnout především většinu západoevropských zemí a po určité době by mohla udeřit i v nových členských státech Evropské unie.

Dnes už je známý negativní popis těchto událostí a jejich příčin, a tak se jen čeká, kdo nabídně pozitiv. Nejen Francii, ale velkou část Evropy bude zájmat, co je možné nebo nutné nabídnout nevzdělaným a znevýhodněným rasovým menšinám, aby se přestaly sduřovat na etnickém základě. Dnešní doba potřebuje taková řešení, která dokáží vyvést menšiny z dosavadních ghett. Při hledání těchto východisek se jako překonané – ne-li přímo škodlivé – jeví štěpení na levici a pravici. Chyb se v minulosti dopustily oba tábory,¹³⁾ v následujících letech by na tomto poli měly co nejvíce spolupracovat. Prvním významným krokem, který by měla podpořit celá Francie bez rozdílu levice a pravice, je iniciativa skupin 300, která zahrnuje zatím tři stovky potomků z přistěhovalčích rodin, kteří se dokázali výrazně prosadit. Jsou mezi nimi vynikající sportovci, podnikatelé, umělci. Ti chtějí svým příkladem působit na dnešní mladé i na jejich rodiče. Chtějí jim ukázat, že když se od dětství klade důraz ve výchově na přesnost a pracovitost, pak se lze vyhnout nástrahám ulice a postupně se prosadit.

Závěrem

Pokud jde o nejbližší budoucnost, leccos lze vyvozovat zejména z toho, jak po skončení krize postupuje ministr vnitra Sarkozy. Ten svůj kurz dále přitvrzuje vyhlášením, že „základní příčinou nezaměstnanosti a beznaděje na tzv. citlivých předměstích nejsou ani diskriminace, ani neúspěch ve škole, ale jsou jimi drogové překupnictví, prosazování zákona bandy, diktatura strachu a nečinnost republiky“.¹⁴⁾ Ministr z toho vyvozuje nezbytnost zásadních změn francouzské přistěhovalecké politiky. Zároveň s tím lze očekávat, že stávající situaci využije k tomu, aby ještě důrazněji uplatnil svou bezpečnostní linii, která se soustřeďuje do šesti hlavních směrů. Jsou to hlídání důležitých objektů prostřednictvím kamer, kontrola pohybu nebezpečných aktivistů, zesílení kontroly jejich telefonické a elektronické komunikace, zvýšení trestních sazeb, odnímání francouzské státní příslušnosti těm, kdo „zradili důvěru lidu“ a další opatření jako např. prodloužení vyšetřovací vazby.¹⁵⁾ Po listopadových nepokojích se těžko najde síla, která by mu v tom zabránila. Je otázka, jak Sarkozyho pojetí „přítomnosti republiky“ ovlivní další život ve Francii.

Jan Eichler (1952) je výzkumným pracovníkem Ústavu mezinárodních vztahů.
eichler@iir.cz

¹⁾ Pégard, Catherine et Meeus, Carl: Le récit secret d'une crise. In: Le Point, No. 1730 (10. 11. 2005), s. 33.

²⁾ Le Point, No. 1730 (10. 11. 2005), s. 54.

³⁾ Moreau, Florence: Des mères de famille déboussolées. In: Sud – Ouest, 7. 11., s. 2.

⁴⁾ Bourget, Jacques-Marie: Ils brûlent les symboles d'une machine à intégrer qui ne les intègre pas. In: Paris – Match No. 2947 (10–16. 11. 2005), s. 67.

⁵⁾ Moi, Mourad, 28 ans, ancien „sauvageon“. In: Paris – Match, No. 2947 (10–16. 11. 2005), s. 71.

⁶⁾ Baverez, Nicolas: Paris brûlera-t-il? In: Le Point, No. 1730 (10. 11. 2005), s. 36.

⁷⁾ Tabet, Marie-Christine: Ces émeutiers qui „n'ont rien dans la tête“. Le Figaro, 9. 11. 2005, s. 8.

⁸⁾ Profs „désémparés“. Le Point, No. 1730 (10. 11. 2005), s. 45.

⁹⁾ Fricker, Alexis: Une soirée ordinaire. In: Sud – Ouest, 7. 11., s. 2.

¹⁰⁾ Amette, Jacques-Pierre: Voyage avec les CRS dans les cités de l'angoisse. Le Point, No. 1730 (10. 11. 2005), s. 39.

¹¹⁾ Les Blacks en première ligne. In: Paris – Match, No. 2947 (10–16. 11. 2005), s. 54.

¹²⁾ Pfaff, William: A despairing cry for change. Internationale Herald Tribune, 9. 11. 2005.

¹³⁾ Právce prosadila politiku soustředování, o které dnes už víme, že vytvořila nebezpečná a explozivní gheta. Levice zase dlouhodobě prosazovala benevolentní přístup k udělování francouzského občanství i těm, kteří do země přišli neoficiálně. Navíc nebyla schopna nabídnout přistěhovalcům místa ve vládě – to učinily až pravicové vlády ve druhém volebním období prezidenta Chiraka.

¹⁴⁾ Le Monde, 22. 11. 2005.

¹⁵⁾ Sarkozy, Nicolas: La défense de la liberté. In: Défense nationale, 11/2005, s. 16–18.

„V kvalitě života je Evropa dál než Amerika“

Rozhovor

Mezinárodní politiky

s předsedou Českomoravské konfederace odborových svazů a senátorem za Pelhřimovsko Milanem Štěchem

Jaké místo ve světě by měla zaujímat Česká republika?

Myslím, že by to mělo být místo, které bude přiměřené naší velikosti i historii. Měli bychom být sebevědomí, uvědomovat si naše výhody, naši dobrou geografickou polohu i skutečnost, že jsme vždy patřili k evropské civilizaci a máme se o co opřít. Na druhou stranu si myslím, že u doporučení, jak by měla Evropská unie upravovat své věci, bychom v sobě měli mít kousek pokory. U nás někteří politici zapomínají na to, že ten evropský projekt, založený dohodami o uhlí a oceli, se osvědčil. Poprvé v historii na dlouhou dobu zajistil, že Evropa nebyla místem války, ať už lokálních, nebo východiskem pro války globální.

V poslední době se zdá, jako by se evropský projekt ocitl na určitém rozcestí – nejenom směrem dovnitř, ale i navenek. Unie jako by začínala ztrácet dech v porovnání se Spojenými státy a Asií. Začíná se diskutovat o změnách evropského sociálního modelu. Jakým směrem by se měla v budoucnu Evropa vydat?

Při takovýchto úvahách vždy vycházím z kvality života lidí. Samozřejmě, že ta dnešní velká 25členná Unie je velice rozdílná. Na jedné straně stojí skandinávský model blahobytu, což je podle mě nejvyšší úroveň, kterou lidstvo za své existence na této planetě dosáhlo. Já ale nesouhlasím s tím, že americký model je o tolik výkonnější, protože z pohledu kvality života si myslím, že je Evropa dál. Všechno vyjadřovat hrubým domácím produktem na hlavu je zavádějící. Když budu mít potřebu hodně investovat do zbrojní výroby, bude hodně prostředků vynaloženo například na přepravu armády, tzn. na věci spojených s konflikty, tak to se pochopitelně odrazí kladně v číslech HDP. Ale pochybuji o tom, že se to kladně odrazí v kvalitě života občanů. Myslím si, že Evropa by měla stát nadále na svých hodnotách a měla by se bránit tomu, aby si nefér konkurencí nezhoršovala své výhody. Často jedná s podnikateli, a ti říkají: Jsme při obchodování v Evropě na sebe velice nároční, co se týká hygieny, kvality a bezpečnosti zboží. Je to správné, chráníme spotřebitele, jeho zdraví a život. Ale při dovozech ze zahraničí, konkrétně z Asie, z Číny, se velice pardonují náročné příjímající podmínky – kupujete zboží, o kterém je velké podezření, někdy dokonce i doložené, že se porušují autorská práva a další záležitosti. Myslím, že Evropa by měla na svých výhodách stavět i do budoucna. Samozřejmě, svět se mění. Globalizace, jak ji popisujeme, funguje zejména v oblasti obchodu, méně už v oblasti dodržování lidských práv a sociální oblasti. Takže je potřeba se přizpůsobovat organizaci v hospodářství, ale určitě to není důvod k tomu, aby Evropané od svých hodnot nějak ustupovali.

Jeden z rysů Evropanů také je, že mají tendenci neustále se zabývat sami sebou. Výsledkem jsou různé plány, projekty,

DISKUSE: MÍSTO ČESKA VE SVĚTĚ

jako třeba tzv. Lisabonská strategie, která si kladla za cíl posunout Evropu v soutěži s Asií a Amerikou dopředu. V té původní ambiciózní podobě ale Lisabonský proces ztroskotal. Byla ta očekávání vůbec reálná?

Mám pocit, že Lisabonskou strategii dělali politici bez občanů. Její pilíře nebyly, pokud jde o prováděcí část, vůbec vyvážené. Když to hodně zjednoduším, tak se to nakonec odrazilo i ve výsledku referenda ve Francii. Bylo v pořádku stavět Lisabonskou strategii na technickém rozvoji, vzdělanosti, na nových technologiích, ale občané evropské patnáctky nebyli přesvědčeni, že to bude k jejich prospěchu a neměli k tomu důvěru. Lisabonská strategie se spíše stala slovním, mluvnickým nebo písemným cvičením než nějakým praktickým návodem. Navíc nebyla v řadě věcí naplněna. Nemůžeme očekávat, že se lidé nadchnou pro nějaké plány, které pro ně nejsou vždy uchopitelné, spíše chtějí, aby to někdo zorganizoval za ně. Také připouštím, že Evropané trochu zpodoblněli. Moji známí z Rakouska často říkají: „U vás je entuziasmus, nadšení, vy do všeho jdete, my jsme takoví pohodlnější.“ To je přirozená vlastnost člověka a z tohoto pohledu jsou některé výzvy z té konkurenční části světa namístě. S lidmi se ale musí mluvit o tom, o jaké ústupky a jaké změny z jejich strany by se jednalo a k čemu by také recepty vedly. Přitom si také evropští občané uvědomí, že hodnoty, na kterých v posledních letech Evropské společenství stojí, jsou daleko cennější. Takže výzvy vůči nám Evropanům jsou nutné, protože jinak by nás naše konzervativnost a setrvačnost mohla zlikvidovat.

Myslíte si, že revidovaná Lisabonská strategie má naději na úspěch?

Je ještě jedna věc, o které se dnes příliš nemluví, a to je síla kapitálu a jeho globální přesun. Vlády jsou zatím vůči nadnárodním skupinám a společností v pozici nedostatečně pevné. Pokud bude vývoj ve světě udávat finanční kapitál formou, že se bude přesouvat do daňových rájů, budou se sebelepší projekty, jako třeba Lisabonská strategie, jen těžko naplňovat. Pokud by se přitom zapomínalo na občany a jejich životní úroveň, tak by o miliardové hodnoty, které si teď stírají, mohli přijít. Myslím si, že v dnešní době se globální finanční kapitál nechová příliš seriózně, schovává se za Mezinárodní měnový fond a Světovou banku a další instituce, které mají vyložené finanční charakter. Kdyby ale byl svět pou-

ze podle ekonomů, finančníků, pak by se na něm podle mého soudu nedalo žít. Vždycky se musí brát ohledy i na udržitelný rozvoj, globální otázky ochrany životního prostředí.

Vy jste nejenom předsedou ČMKOS, ale zastupujete i Pelhřimovsko v Senátu. Ptají se Vás voliči, k čemu jim Evropská unie vlastně je?

Nejsou to po pravdě řečeno ty nejčastěji kladené otázky. Je ale třeba říct, že lidé se bohužel uzavírají sami do sebe, zajímají se o to, aby měli práci, dokázali se postarat o rodinu a o veřejné věci se příliš nezajímají. Ale jsou samozřejmě i tací, kteří se o to zajímají, a tady si myslím, že existuje určité nebezpečí v podobě, když to poněkud zjednoduším, nacionálního populismu. Projevuje se v podobě varování, že nám může někdo zvenčí zasahovat do našeho života a ohrozit naše dobré zvyklosti, že mi přece víme, jak to dělat nejlépe, a když to budeme dělat sami podle sebe, bude u nás dobře. Ale tyto zázraky se dít nebudou. Globální trend je takový, že zboží a pracovní síla se přelévají přes hranice, vzájemně se ovlivňují kultura i životní styl. Ale vyskytují se bohužel i snahy hledat za hranicemi nějakého potenciálního nepřítele nebo někoho, kdo nás může poškodit. Na to se třeba občané ještě zeptají. Ale otázky na evropanství, Evropskou unii nepatří k těm často pokládaným.

Je argument, že Evropská unie zaručuje svým obyvatelům lepší kvalitu života, také cestou, která by mohla občanům celý ten sjednocovací projekt přiblížit?

Domnívám se, že těch důvodů, proč být v Evropské unii, je ještě daleko více, ale faktem je, že každý člověk by to měl na svém životě poznat sám, a nikoli, že my politici jim budeme říkat, co si mají myslet. Jen ať si každý občan sám srovná, jak se mu žilo před 10 lety a jak to vypadá dnes.

Přechodná období vůči Bulharsku a Rumunsku

Během poslední vlny rozšíření Evropské unie o země střední a východní Evropy to byly například v Německu a Rakousku právě odbory, které tlačily své národní vlády nejvíce na zavedení přechodných opatření, která by zabránila občanům nových členských zemí vstoupit na jejich pracovní trh. Budou něco podobného požadovat i české odbory například vůči zemím příští vlny roz-

šíření, například Bulharsku a Rumunsku?

Myslím si, že kolegové z Německa nebo Rakouska nedocenili fakt, že když nepůjdou naši lidé tam, přijdou investoři za nimi. Řešení spočívá jedině v tom, aby se zvyšovala životní úroveň. Výkonnost ekonomiky a životní úroveň jdou ruku v ruce. Naším cílem není životní úroveň, která by existovala jenom na papíře a nebyla by krytá skutečnou konkurenceschopností. Samozřejmě z tohoto pohledu to není šťastné. Ale na druhou stranu umím kolegy z Rakouska, Německa a jiných zemí pochopit, že se bojí dumpingu. A my jsme v souvislosti s možným rozšířením o Bulharsko, Chorvatsko, Rumunsko a jednou možná také Ukrajinu, rovněž opatrní. Celý problém souvisí se směrnicemi o službách na vnitřním trhu, resp. směrnicí o pracovní době. Pokud by bylo možné, že sem přijdou zaměstnavatelé z Rumunska a budou tu pracovat podle rumunských právních předpisů, jak bezpečnostních, tak mzdových a dalších, tak co by to bylo jiného než dumping? S tím jednostranným otevíráním prostoru jenom pro pohyb zboží a kapitálu a opomíjení reálné výkonnosti ekonomiky a reálné životní úrovně lidí nesouhlasíme. My jsme pro to, aby, pokud nemáme dost pracovních sil, sem přicházeli lidé třeba z Ukrajiny, ale aby pracovali za stejných podmínek jako naši zaměstnanci a nebyl by možný dumping. Při tom rozšiřování musíme být střídmí a v otázce přechodných období se nebudeme asi chovat jinak, než se chovali Rakušané nebo Němci.

A jak je to s Tureckem? Mělo by být v případě, že vstupní rozhovory dopadnou dobře, přijato do Evropské unie?

Můj postoj v této otázce je asi stejný jako u řady dalších lidí. Uznávám, že Turecko udělalo velký pokrok, hodně do toho investovalo a obrátit se k Turecku zády by znamenalo, že by se začalo orientovat jednoznačně na muslimský svět. To je všechno pravda. Na druhou stranu jsem přesvědčený, že pokud jde o lidská práva a vůbec hodnoty, na kterých stojí Evropská unie, je Turecko od Unie ještě hodně vzdáleno. Mám pocit, že znaky vojenské správy tam jsou stále ještě velice silné. Jsem v této věci sice zdrženlivý, ale neřekl bych Turecku jednoznačně ne, protože si myslím, že je třeba podávat mu ruku v zájmu toho, že to je početná a významná země.

Mezi členskými zeměmi staré Evropské unie se čas od času ozývá kritika na ad-

resu zemí, jako je Slovensko, které radikálně snížily daně a dokázaly tím přilákat investory. Co si myslíte o požadavku na celoevropskou harmonizaci daňových systémů?

Možná, že slovo harmonizace je už příliš silné, já osobně jsem zastáncem komplexního daňového rámce, protože přes ty daně se může silně odehrávat dumping. Já si myslím, že pokud máme čtyři evropské pilíře, pak musí chtít nechtít postupně platit v ekonomicko-finančně-hospodářské oblasti i ten daňový rámec. Chtít stejnou hodnotovou orientaci, ale přitom mít východisko nastavení odvodů, kterými se ten hodnotový rámec vytváří, podstatně jiné, je velice těžké. Proto si myslím, že přerozdělovací systém, systémem solidarity má velký význam a vyžaduje mít určité progresivní zdanění. Já si myslím, že to není nic nemravného. A ti, co křičí, že to je zapovězené slovo, mají strach ze seriózní diskuse o tom, jestli je takový rámec nutný a jestli je bez daňového rámce možné zvládnout prostředí, které nebude dumpingové. Já si myslím, že ne.

Více integrace, méně Blaira

Jakou hrají odbory roli v zahraniční politice? Jste respektovaným partnerem pro vládu, resp. jak moc to záleží na aktuální vládní konstelaci v ČR?

My jsme se poměrně brzy stali členy Evropské odborové konfederace a jsme zastoupeni v poradních výborech Evropské komise, jednáme se sociálními partnery i na evropské úrovni. Tím se také na jedné straně snažíme evropskou odborovou politiku formulovat, na druhé straně se jí ale snažíme i naplňovat směrem k naší vládě. My jsme samozřejmě vzhledem k našemu členství v Evropské odborové konfederaci přívrženci evropského integračního procesu. I to, že Evropská unie stojí na sociálním dialogu, uznává kolektivní smlouvy, je něco, co odpovídá našim postojům. Je jasné, že pokud u nás vládně vládá levého středu, tak bude tyto záležitosti více upřednostňovat. Neznamená to ale, že bychom souhlasili bezvýhradně se vším, co naše současná vláda prezentuje. Myslíme si totiž, že naše vláda někdy až příliš podléhá názorům, které prezentuje v Evropské unii pan Blair – my z těch některých jeho receptů nejsme příliš nadšeni. Ale nedá se to samozřejmě paušalizovat. To závisí na jednotlivých případech.

-sch-

Odkaz baronky kapitalismu

Bez Margaret Thatcherové by dnešní Evropa vypadala jinak

Na sklonku minulého roku slavila celá Velká Británie. Polovina Britů si připomínala 80. narozeniny „Železné lady“, která změnila za jedenáct let celé Spojené království. Druhá polovina slavila patnáct let od chvíle, kdy Thatcherová konečně opustila Downing Street 10.

DAVID KLIMEŠ

Její říjnová velkolepá narozeninová party v Mandarin Oriental Hotel dala vzpomenout zemi na její nekompromisní vládu mezi lety 1979–1990. Ověšená perlami a s nepostradatelnou kabelkou celý večer stála v centru obdivného potlesku a gratulací. „To, co Churchill vykonal v době války, udělala Margaret Thatcherová v míru,“ neopomněl odstupující lídr konzervativců Michael Howard vyzdvihnout baronku Thatcherovou po bok největší stranické hvězdy. Snad nejpřesněji její odkaz ale popsal Lord Howe: „Její opravdový triumf spočívá v tom, že nepřetvořila jen jednu stranu, ale rovnou dvě. Když se nakonec labouristé vrátili k moci, velkou část z odkazu thatcherismu akceptovali jako nevratnou věc.“ Tomuto výroku tleskal i nynější premiér Tony Blair, labourista, jehož třetí cesta má skutečně mnohem blíže ke kapitalismu thancherovského ražení než ke skomírajícímu socialismu Jamese Callaghana konce 70. let.

Konec socialismu ve Velké Británii

Od 50. let až do roku 1979 se Velká Británie potácela ve zvláštním bezvládí. Jestliže poválečná léta opanovalo labouristické znárodnování, dalších třicet let se odehrávalo v podivném konsenzu obou hlavních stran. Ať už vládli labouristé, respektive nesmírně silné odbory, nebo konzervativci, výsledek byl stále stejný. The Economist tehdy překřtil tuto dobu na nářeční „butskellism“, podle mocného torye Raba Butlera a labouristického lídra Hughua Gait-skella. Konsenzus panoval v otázkách plné zaměstnanosti, sociálního (welfare) státu, konzultací s odbory, a především smíšené ekonomiky podle receptů Johna M. Keynesa.

Právě v této době se rozhodla vstoupit do politiky Margaret Hilda Robertsová, dcera nijak zvlášť movitého obchodníka s potravinami ze střední Anglie. Přestože první kroky ambiciózní emancipované ženy směřovaly k vědě, konkrétně chemii, zlepšování chladicích zařízení na zmrzlinu ji brzy přestalo bavit. Na začátku 50. let byla několikrát odmítnuta či poražena, nakonec se ale v roce 1959 přece jen stala členkou britského parlamentu. Desetiletí mezi prvním volebním neúspěchem a prvním volebním úspěchem věnovala svému soukromí. Při svém působení a práci ve straně se seznámila s bohatým Denisem Thatcherem a v roce 1953 porodila dvojčata Carol a Marka. Denisovy peníze umožnily Margaret dokonce vystudovat práva. V roce 1962 v jednom rozhovoru ohodnotila sňatek s Denisem těmito slovy: „Nemám zapotřebí strachovat se o peníze.“ Zajištěná matka dvou dětí se tak na počátku 60. let vrhla do nejvyšší politiky. Nikdo ovšem nepředpokládal, že by žena mohla v politice dobýt nejvyšší mocenská místa. Přestože se několikrát vzešla stranické linii (podpořila dekriminální homosexualitu či legalizaci potratů), stoupala rychle po stranickém žebříčku.

Když se konzervativci vrátili v roce 1970 do Downing Street, stala se ministryní školství a vědy. Po čtyřech letech konzervativci ale ztratili moc a pozice bývalého premiéra Edwarda Heatha se ocitla v troskách. Různé frakce se tak nečekaně spojily a spíše než Thatcherovou volily protestně proti Heathovi. Margaret Thatcherová ale nikoho nenechala na pochybách, že není jen dočasnou figurkou na stranické špici. Veškerou svou energii dala do kritiky dosavadní politiky konsenzu. Plná zaměstnanost ve skutečnosti

znamenala, že 30 procent Britů zaměstnával stát, státní podpory plynuly do neefektivních znárodněných průmyslových odvětví. Výsledkem bylo, že jestliže v 50. letech činil HDP na hlavu 40 procent nad úrovní válkou zničeného kontinentu, v roce 1979 byl „nemocný muž Evropy“ pod kontinentálním průměrem. K nespokojeným Britům dolehla řeč nové šéfky Konzervativní strany: „Británie a socialismus nejsou totéž, a dokud budu zdravá a silná, nikdy se tím samým nestanou. Moje víze je jiná: člověk má právo pracovat, jak chce, má právo utratit, co vydělá, má právo vlastnit majetek. Má mít stát jako služebníka, ne jako pána. Toto je dědictví Británie, toto je základem svobodné země.“

Konsenzus keynesiánské ekonomiky byl díky Thatcherové v troskách. „Nemůžete obohatit chudé tím, že ožebračíte bohaté. Nemůžete posílit slabé tím, že oslabíte silné,“ opakovala před volbami v roce 1979 Lincolnova slova. Lidé skutečně na radikální požadavky snížení daní a vládních výdajů a zlomení moci odborů slyšeli, a tak se poprvé v historii stala vládcem významné mocnosti žena. První roky jejího kabinetu měly ale daleko k teoriím monetaristů. Třímilionová armáda nezaměstnaných posilovala protestující odbory, inflace byla stále vysoká. Mnozí konzervativci začali s nostalgii vzpomínat na poklidné roky Heathovy vlády, Thatcherová však jakýkoliv odklon od ambiciózních cílů odmítla. Ani nález ropy v Severním moři britskou ekonomiku příliš nespasil, a tak vše nasvědčovalo tomu, že žena v Downing Street je pouze výjimkou z pravidla. Labouristé podporovaní odbory se již těšili na zrušení všech thatcheristických opatření. Thatcherová ale další volby nakonec vyhrála. Její znovuzvolení stálo 255 britských a 650 argentinských životů. Válka o Falklandy (Malviny) v roce 1982 udělala z nepopulární premiérky *Královnou Válečnicí*. Jestliže v červnu 1982 jí věřilo jen 23 procenta Britů, v prosinci vítězku krátké války velebila už více než polovina národa.

Zlomené odbory

I její druhé volební období od roku 1983 se stále vyznačovalo tím stejným přístupem: redukce státního utrácení, nižší daně, monetarismus a privatizace všeho, co premiér Attlee koncem 40. let znárodnil. Ale stejně tak jako první období překryla legenda o Falklan-

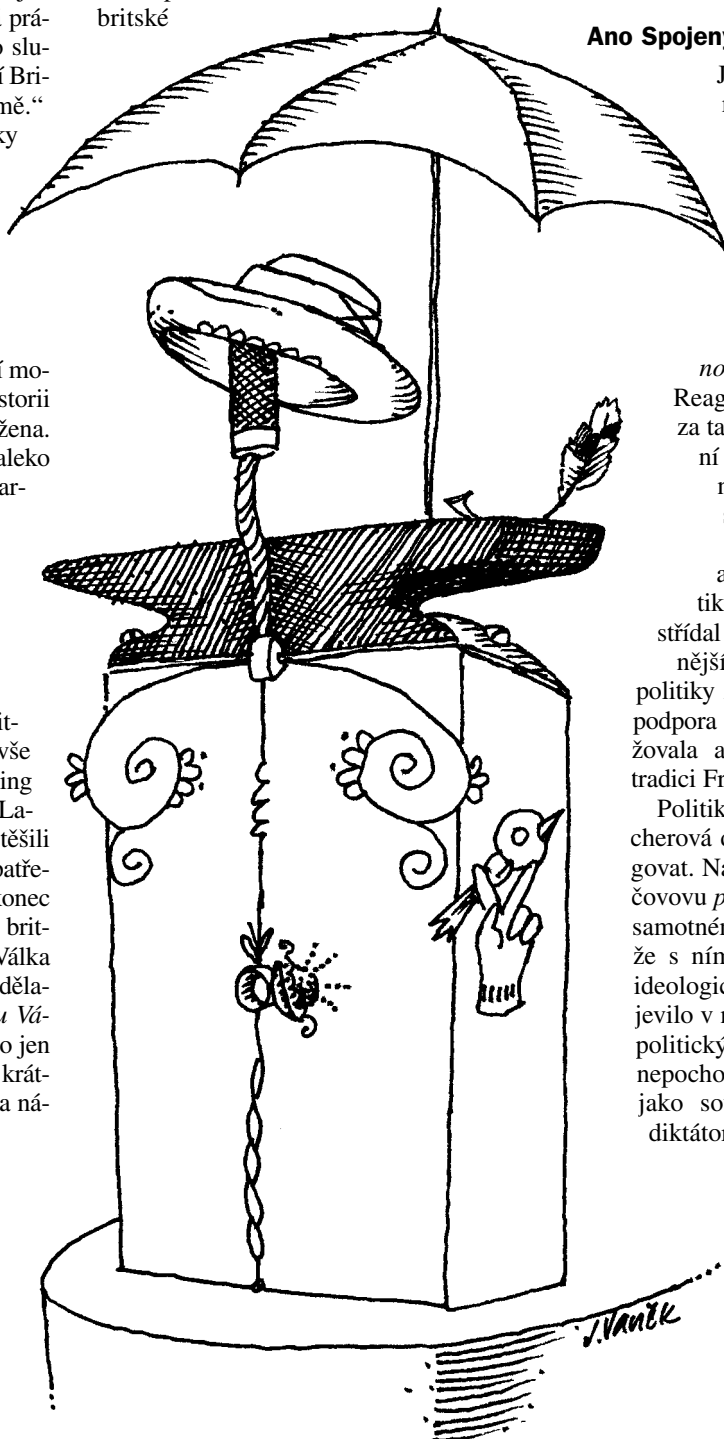
dech, druhé období zcela pohltil příběh o bitvě mezi Thatcherovou a horníky, respektive odbory. Přestože Thatcherová souhlasila s Miltonem Friedmanem, že příčinou inflace je příliš mnoho peněz v oběhu, a ne odbory, jak bylo modní tvrdit mezi konzervativci, postup zvolila ten nejtvrdí. Oporu našla ve Friedrichu von Hayekovi: „Odbory jsou hlavní překážkou v růstu životní úrovně dělnické třídy jako celku. Jsou hlavní příčinou nezaměstnanosti a hlavním důvodem úpadku britské

ekonomiky.“ Zvolila nejpříjemnější cestu. Nejdříve přišlo zákonodárství, které velmi zužovalo legální právo na stávkou. Když pak v roce 1984 propukla stávka horníků, Thatcherová byla připravena. Pro šéfa horníků Arthura Scargilla to byla bitva o životní standard chudých hornických krajů, pro Thatcherovou klání mezi demokraticky zvolenou vládou a nikým nevolenou nátlakovou skupinou. Vítězství Thatcherové dodnes mnozí konzervativci vykládají jako vítězství demokracie nad nátlakem nevolené minoroty.

Ano Spojeným státům, ne Evropě

Jestliže pro Evropu je domácí politika Thatcherové jen fascinující sérií epických příběhů, pak její zahraniční politika je dodnes nedílnou součástí celoevropské historie. Není náhodné, že její zásadní kniha *Umění vládnout* je věnována Ronaldu Reaganovi, „kterému svět vděčí za tak mnoho“. Neokonzervativní duo skutečně ovládlo zahraniční politiku 80. let. Poststalinské nadšení z možné konvergence kapitalismu a socialismu, vyjádřené politikou zmírňování napětí, vystřídal boj proti „řší zla“. Nejcenějším spojencem Reaganovy politiky zastrašování pak byla právě podpora Velké Británie, která vyvažovala antiamerickou gaullistickou tradici Francie.

Politiku zastrašování však Thatcherová dokázala pragmaticky korigovat. Nadšeně podporovala Gorbáčovovu *perestrojku* a o Gorbáčovovi samotném pronesla památnou větu, že s ním „lze dělat byznys“. Její ideologické pravičáctví se však projevilo v několika jiných zahraničněpolitických kauzách. Mnoho Britů nepochopilo její návštěvu (již ale jako soukromé osoby) chilského diktátora Pinocheta v londýnském domácím vězení. Jeremy Hardy z *Guardianu* si neodpustil poznámku, že kvůli jejich společnému nadšení pro Miliona Friedmana možná Thatcherová považuje „masové vraždění a mučení za účinnou protiinflační strategii“. Pozoruhodný

je také její údajný odpor vůči znovusjednocení Německa. V zatím posledním dílu svých memoárů se bývalý německý kancléř Helmut Kohl svěří, že mu jednání Thatcherové vždy působilo „bolehlav“. Při jedné příležitosti těsně po pádu berlínské zdi prý dokonce ze své kabelky vytáhla mapu Evropy, kde byla vybarvena teritoria, které Německo ztratilo po 2. světové válce na úkor nového Polska. Bývalý kancléř cituje její komentář: „Němci to chtějí vše nyní zpátky a Československo k tomu!“

Co ale dodnes přetrvává z jejího zahraničněpolitického odkazu, je její odpor k federalizaci evropského společenství. Z čistě pragmatických požadavků, jako byla bitva o „britský rabat“, se Thatcherová na sklonku své éry dostala až k ideologickému odporu stávajícího modelu integrace. Ve slavném projevu v Bruggách pak odmítla „novou dominanci“ bruselského superstátu. Jejím obavám o „socialismu, který se do Británie vetře zadními vrátky“ nahrál i předseda Evropské komise Jacques Delors, když vzkázal britským odborářům: „Naprosto jste prohráli bitvu s vaší předsedkyní vlády, ale máte příležitost prostřednictvím Bruselu a Štrasburku přijmout sociální legislativu, která vám pomůže.“ V *Umění vládnout* pak Thatcherová dodává: „Evropa je kromě geografického pojmu čistě umělý konstrukt. Nemá cenu do jednoho pytle házet Beethovena a Debussyho, Voltaira a Burkeho, Vermeera a Picassa, Notre Dame a Saint Paul's, vařené hovězí a bouillabaisse na lícit to vše jako prvky evropské hudební, filosofické, umělecké, architektonické či gastronomické reality.“

Lekce Evropě

Říjnová opulentní narozeninová party baronky Thatcherové tak znovu připomněla, nakolik konzervativní premiérka ovlivnila náš svět. Bez ní by těžko dnes soupeřil „anglosaský“ model s „kontinentálním“ modelem v Evropské unii, 90. léta by musela bez jakékoli vodítka objevovat klady a zápory masivní privatizace. Postkomunistické státy, hledající nové systémy, by byly ochuzeny o jednu lekci ekonomického liberalismu a konzervativní ideologie. A především, sama Velká Británie by byla jiná. Dnešní střední a starší generace by možná měly místo silného pocitu (hrdosti či odporu) jen vybledlou vzpomínku na nějaký režim plný nevyhovujících konsenzů. ○

David Klimeš (1982) je posluchačem oboru historie na Filosofické fakultě UK v Praze. d.klimes@gmail.com

Dočkáme se systémových změn v energetice?

Římský klub v 70. letech zvedl varovný prst, což předznamenalo konec optimistických představ hojnosti a nikdy nekončícího a nekonečného blahobytu. „Zásoby surovin se ztenčují, za 50 let při současné spotřebě hrozí zhrucení energetického systému.“¹⁾ Lékem mělo být omezení spotřeby, utahování opasků, kontrola porodnosti. Asketický prorok však nebyl prostým lidem vyslyšen, podle zpráv Mezinárodní agentury pro energii (International Energy Agency – IEA)²⁾ z roku 2002 se naštěstí také mýlí.³⁾ Rezervy fosilních paliv činí 810 mld. tun ropných ekvivalentů (toe), odhadované zásoby zkoumaných nalezišť skrývají dalších 4435 mld. toe.⁴⁾ Současná spotřeba 9500 milionů se do roku 2020 podle odhadu IEA rozroste na 13 000 milionů toe,⁵⁾ při očekávaném růstu globální ekonomiky o tři procenta a růstu populace o jedno procento ročně. Optimismus tlumí zjištění Světové banky, že globální oteplování z 60 procent ovlivňuje skleníkový plyn CO₂, který z 82 procent vzniká při výrobě energie.⁶⁾

ALENA DRIESCHOVÁ

Energetický systém je bez ekologického pilíře vrtkavý

Energetickému systému dominují fosilní paliva (36 procent ropa, 23 procenta uhlí, 21 procento zemní plyn), jejichž využití obnáší zvýšený výskyt emisí. Oproti tomu obnovitelné zdroje (13 procent) a atomová energie (7 procent) se jeví jako výrazně ekologicky šetrnější, ale z několika důvodů méně využívaná varianta.⁷⁾ Zpráva Mezinárodní agentury pro energii předvídá jen velmi pomalý růst podílu obnovitelných zdrojů na celkovém energetickém systému.⁸⁾ Tlak na vzrůst podílu ekologicky šetrnějších zdrojů spočívá v rychlosti a razanci změn globálního klimatu. Do roku 2020 pravděpodobně vzroste průměrná roční teplota na Zemi o 2 °C.⁹⁾ Hladina moří stoupne podle Světové banky o 40 cm.¹⁰⁾ Následky pocítí nejvíce hustě osídlené pobřežní oblasti jižní Asie.

Změnu struktury energetického systému vyžadovanou ekologickým paradigmatem ve prospěch obnovitelných zdrojů bude spoluurčovat technologický a ekonomický vývoj. V současnosti je výrazně větší zapojení obnovitelných zdrojů (solární, větrná, vodní, geotermální energie, biomasa) utopí právě v souvislosti s nedostatečným technologickým pokrokem. Přislíbem do vzdáleného budoucna se jeví energetický systém s velkým podílem fotovoltaiky, rozváděné hydrogenovou ekonomikou. Fotovoltaika je technika, která umožňuje přímou přeměnu slunečního světla v elektrickou energii pomocí

solárních panelů. Tuto solární techniku lze použít k získání vodíku z vody pomocí elektrolyzy. Hydrogenová ekonomika je potom systém energetického zásobování, při němž se užívá vodík jako nosič energie. Zatím není dořešena bezpečnost při využívání tohoto typu energie, například v dopravním sektoru, kam putuje 21,6 procenta veškeré energie.¹¹⁾ Nehledě na nutnou transformaci infrastruktury. Solární a větrná energie se potýká s proměnlivými podmínkami závislými na počasí, zatímco spotřeba je pravidelná. Energii se doposud nedaří patřičně uskladnit. Podle IEA lze mluvit při dosavadním vývoji techniky a know how o hojnějším využívání obnovitelných zdrojů v horizontu deseti až dvaceti let.¹²⁾ Teprve pak budou obnovitelné zdroje schopny obstát v tržní konkurenci dnes stále ještě levnějších fosilních paliv.

Pro jen velmi pozvolný růst podílu obnovitelných zdrojů na trhu s energií také hovoří 3 až 4 dekády dlouhá životnost investic do energetického sektoru.¹³⁾ Jsme závislí na předchozím vývoji, který nebyl koncipován ekologicky. Investice do výrobních kapacit proudily zejména v 70. letech a v současnosti tyto kapacity dosluhují. Dnešní investice reflektují platné rámcové podmínky a budou ovlivňovat energetický systém, s kterým bude následující generace muset žít. Tyto rámcové podmínky však neodpovídají situaci, jež bude panovat kolem roku 2020, kdy se zřetelněji vyhrtí klimatické změny. Přítom přechod v polovině investičního cyklu na ekologičtější normy bude možný

pouze za cenu vysokých nákladů. Proto je zapotřebí upřednostňovat dostupné ekologické varianty (zemní plyn, vodní energie, snížení spotřeby pomocí nových technologií) a zároveň pevně zakotvit ekologické normy do právního systému tak, aby vzniklo předvídatelné a transparentní právní prostředí pro soukromý sektor, který se jinak bude zdráhat investovat do dlouhodobých projektů, a dostatečný kapitál se uvolní pouze na krátkodobé projekty vytváření energie. Toto riziko skutečně hrozí, uvědomíme-li si ekonomický princip, založený na preferenci současnosti. Stejná částka získaná dnes má větší hodnotu než získaná zítra.¹⁴⁾ Pro porovnání částek získaných v různých časových okamžicích slouží diskontování většinou pomocí úrokové sazby. Dlouhodobé investice do výzkumu obnovitelných zdrojů mají od počátku ztížené podmínky a musí něčím investory zaujmout. Nezapomeňme, že ekologicky motivovaná produkce musí v rámci konkurenčního boje na volném trhu udržet standard, na který jsou náročni spotřebitelé zvyklí.

Většímu využití obnovitelných zdrojů by paradoxně mohla napomoci i deregulace trhu. Například větší využití biomasy by poskytlo zemědělcům efektivní řešení potravinové nadprodukce namísto nákladných subvencí. Konkurenceschopnost alternativních zdrojů by se dále především zvýšila započtením negativních externalit do nákladů na produkci, například vytvořením globálního trhu s emisemi. V evropském kontextu tento trh již vznikl jako pilotní projekt. Budoucí vývoj ukáže, zda se jedná o efektivní systém uplatnitelný v celosvětovém kontextu.

Rok 2020 bude zlomovým bodem. Do této doby k velkým změnám v energetické struktuře nedojde, mělo by se ale jednat o období přípravy na změnu, v níž se zúročí investice do výzkumu, zakotvení ekologického právního prostředí a návazně zacílení fixního kapitálu tímto směrem. Zda k tomu skutečně dojde, bude záležet na politickém a společenském vývoji. V současnosti patří pouze 21,8 procenta finančních prostředků věnovaných na výzkum energie ze strany členů OECD obnovitelným zdrojům a životnímu prostředí.¹⁵⁾

Politické předpoklady pro korekci energetického systému

Ekologické změny postihnou nejrazantněji rozvojový svět a je otázka, s jakou vehemencí bude po rozvinutějších státech vyžadovat reakci. Občanská společnost v zemích OECD se bude nacházet ve schizofrenní situaci. Její spotřební ná-

vyky jsou, stejně jako celý hospodářský systém, zaměřeny na fosilní paliva. Zároveň bude pociťovat nutnost změny, a to rychlostí přímo úměrnou zhoršujícímu se stavu Země. Zdá se, že i republikánský trend nastolený v USA bude donucen zpracovat ekologický program. Evropská unie je v tomto směru dál.

Řešení ekologického problému jednoho státu ovlivní strategii ostatních. Nacházíme se v situaci teorie her, podobné hře na zbabělce, během níž na sebe najíždějí velkou rychlostí dvě auta a prohrajete ten, kdo první uhyne. Jestliže bude rozvinutý svět s rozvojovým spolupracovat a omezí emise, vydělají obě strany stejně. Žádný hazard se konat nebude. Jestliže emise omezí pouze země OECD do té míry, aby úroveň životního prostředí zůstala stejná, rozvojové země na tom vydělají. Životní prostředí mohou pustošit o to déle a odkazovat na negativní následky dosavadního růstu západních zemí. Investice zemí OECD by byly z tohoto hlediska prodělečné. Samozřejmě si lze představit i opačnou situaci, kdy rozvojový svět pod evidentní ekologickou hrozbou upřednostňuje udržitelné řešení výroby a Západ neposkytne potřebné know how. Jestliže však nikdo své chování nezmění, obě strany tuto hru prohrají a následky budou tragické. Podle teorie tato hra vede k dvěma přirozeným bodům rovnováhy. Tedy, že se jedna nebo druhá strana vyhne střetu. Obě skupiny států se tudíž analogicky vynasnaží přesvědčit protihráče o „své šílenosti“ (politika svázaných rukou). Zájem by měl odpovídat dohodě, k jejímuž dosažení by prospěl vznik mezinárodní organizace se silnými zavazovacími a donucovacími kompetencemi. Její vznik předpokládá, že se kuřák sám a dobrovolně pod tíhou diagnózy podvolí odvykací kúře. Diagnóza padne ještě před rokem 2020. Pak DG Research předvídá snížení spotřeby energie o 11 procent i navýšení podílu obnovitelných zdrojů a atomové energie na energetickém systému, narozdíl od scénáře, který nepočítá s žádnými politickými změnami.¹⁶⁾

Obnovitelné zdroje jako substitut strategických surovin

Přes uvedené změny je stále nutno počítat v následující dekádě s dominujícím postavením fosilních paliv. Cena ropy se však s rostoucí poptávkou zvedá, za posledních šest let o 600 procent. Goldman Sachs uvádí, že ve střednědobém horizontu může stoupnout nad 105 amerických dolarů za barel. V roce 2020 poplyne 50 procent všech exportů ropy z Perského zálivu,¹⁷⁾

většinou z ostatních současných nalezišť dojdou zásoby. Jak budou státy reagovat na vysokou proměnlivost?

Rozvinuté země dnes spotřebovávají dvě třetiny veškeré ropy.¹⁸⁾ Do roku 2020 v důsledku očekávaného rozvoje třetího světa poměr klesne na polovinu. Čína a Indie se ocitnou s rostoucí spotřebou ropy z 90 procent v závislosti na dodávkách z Perského zálivu.¹⁹⁾ Vzhledem k dřívějším neúspěchům a rostoucí vertikální propojenosti podniků se zdá nepravděpodobné, že by za nastalých okolností státy Perského zálivu zneužívaly monopolní postavení k prosazení politických cílů (politika utahování kohoutů). V horizontu 15 let se cena ropy zvýší nad náklady obtížněji získávané ropy v méně příznivých regionech (Sibiř, Kaspické moře, Jihočínské moře), případná nestabilita v Perském zálivu (občanské války, extremismus, stávky) by těžbu v dalších regionech ještě urychlila. V oblastech s předpokládanými zásobami surovin a ve strategických úžinách (Suezský průplav a Malacký a Hormuzský průliv) vzniká ohnisko nových geopolitických tlaků, spojených s konfliktem tradičních a nově vznikajících velmocí Číny a Indie. Zajištění surovin se stává základním úkolem zahraniční politiky států.

Ropné krize předvedly, co dokáže cena ropy udělat s ekonomikou národních států. Z krátkodobého hlediska se k zmírnění následků výkyvů v nabídce vytvořil mechanismus IEA, který rozděluje ropu v obdobích krize mezi členskými státy. Ze střednědobého hlediska je třeba najít nejhodnější energetický mix výraznějším zapojením alternativních forem energie, což bude diverzifikovat možná rizika a sníží geopolitickou závislost států na ropných mocnostech. Mezinárodní agentura pro energii předvídá tříprocentní roční nárůst těžby zemního plynu, částečně podmíněný značnými investicemi do infrastruktury a stabilitou.²⁰⁾ Vyhledky atomové energie jsou vzhledem k obavám z jejího zneužití omezené. Vymaňování z geopolitické závislosti nejspíše povede cestou investic do obnovitelných zdrojů, a to i ve státech, které na ochranu životního prostředí nekladou velký důraz. Kroky tímto směrem oznámila koncem března i Bushova administrativa.²¹⁾ Ještě dál jde tímto směrem v Kalifornii guvernér Schwarzenegger, který v srpnu vyhlásil akční plán na postupné snižování emisí.

Dnešní podoba struktury energetického systému je s ohledem na měnící se klima dlouhodobě neudržitelná. Nutnost změ-

ny naráží na reálné společensko-politické, technologické a ekonomické překážky, jež je třeba odstraňovat postupně: investovat do výzkumu, racionalizovat spotřebitelské návyky, nalézt napříč kontinenty opravdovou vůli přijmout mezinárodně závazná ekologická pravidla a v souladu s nimi nahrazovat dosluhující kapacity na výrobu energie. Z výše uvedených důvodů lze přibližně po dvaceti letech očekávat jen pozvolný růst podílu obnovitelných zdrojů. Zároveň by se však měly vytvořit podmínky, které budou v dalších letech akcelarovat transformaci energetického systému do ekologicky přijatelné podoby slučitelné s hospodářskými a sociálními zájmy. Na úkor ekologie je „velký skok vpřed“ neracionální a pro společnost stojící na okraji propasti značně nepřijemný.

Alena Drieschová (1982) studuje obor mezinárodní politika na VŠE.
drieschova@seznam.cz

¹⁾ D. H. Meadows, D. L. Meadows, J. Randers, *The Limits to Growth*, Universe Books, New York, 1972. D. H. Meadows, D. L. Meadows, J. Randers, *Beyond the Limits*, Chelsea Green Publishing, Post Mills, 1992.

²⁾ IEA je mezivládní organizací, která vznikla během ropné krize v letech 1973–74, aby koordinovala společný postup členských států v období nouzového zásobování energií. Od této doby se její role změnila směrem k širším otázkám zásobování energií. V současné době klade především důraz na klimatické změny, tržní reformy, spolupráci při vývoji nových technologií a vztahy se zbytkem světa. IEA má 26 členských států. Až na Island, Mexiko, Polsko a Slovensko jsou jejími členy všechny členské státy OECD.

³⁾ <http://www.iea.org/>

⁴⁾ RWE, *Weltenergiereport*, 2004, str. 20.

⁵⁾ Tamtéž, str. 61.

⁶⁾ Weltbank, *Weltentwicklungsbericht 2003*, Bonn, str. 217.

⁷⁾ RWE, *Weltenergiereport*, 2004, str. 15.

⁸⁾ Tamtéž, str. 61.

⁹⁾ www.aiaccproject.org/meetings/Bangkok_03/Workshop%20presentations/A1_P_Gombolundev_AS06.ppt, www.cia.gov/nicPDF_GIF_2020_Support/2004_06_28_papers/climate_change.pdf

¹⁰⁾ Weltbank, *Weltentwicklungsbericht 2003*, Bonn, str. 216.

¹¹⁾ W. Fischer, die Zukunft der Energieversorger, In: K. Kaiser, H.-P. Schwarz, *Weltpolitik im neuen Jahrhundert*, Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn, 2000, str. 283.

¹²⁾ T. Fues, Klima und Energie, In: Stiftung Entwicklung und Frieden, *Globale Trends, Fakten, Analysen, Prognosen*, 2003, Frankfurt am Main, str. 211.

¹³⁾ Weltbank, *Weltentwicklungsbericht 2003*, Bonn, str. 223.

¹⁴⁾ N. G. Mankiw, *Macroeconomics*, Worth Publishers, New York, 2002, str. 457–458.

¹⁵⁾ OECD, *OECD Environmental Outlook*, Paris 2001, str. 153.

¹⁶⁾ RWE, *Weltenergiereport*, 2004, str. 62.

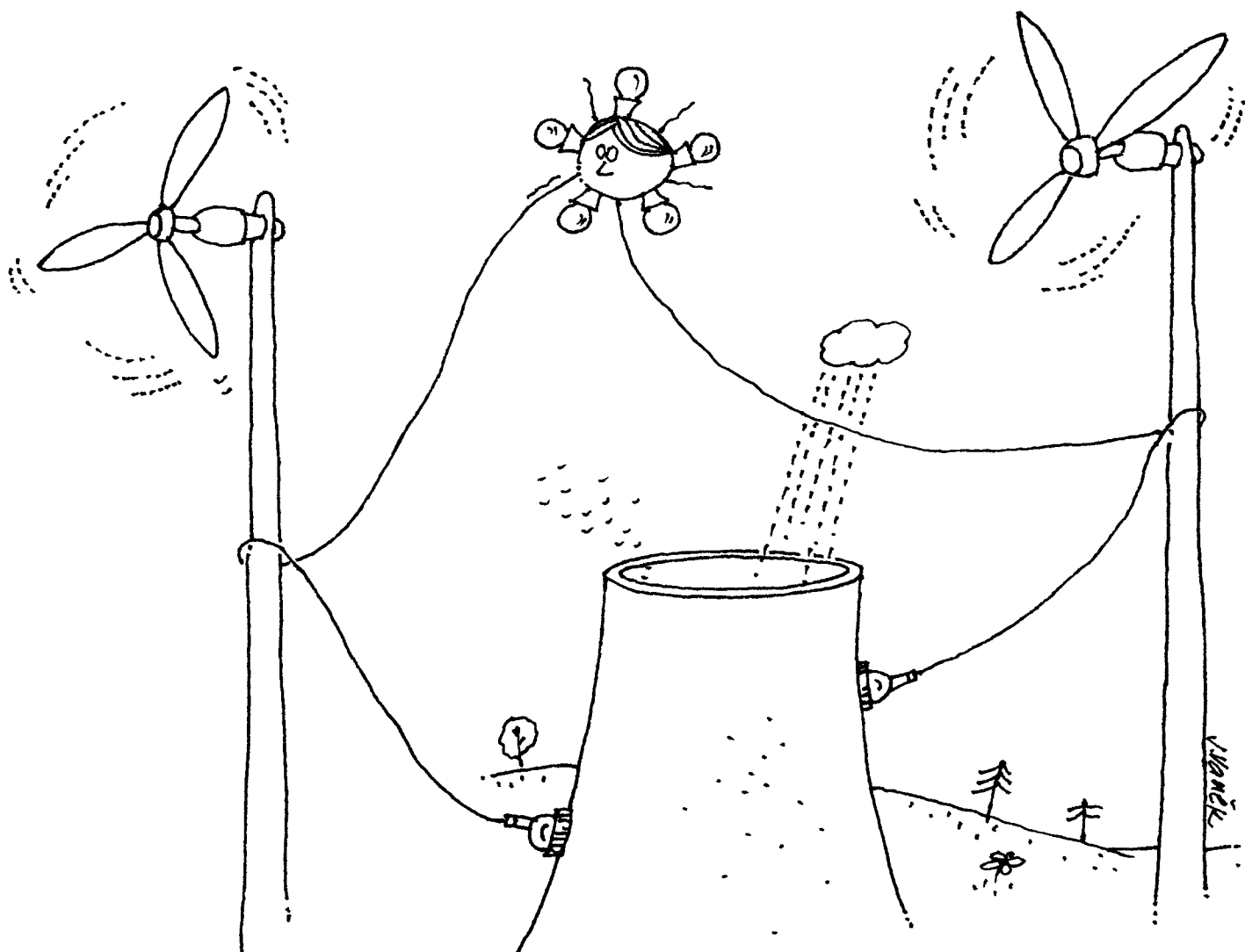
¹⁷⁾ W. Fischer, die Zukunft der Energieversorger, In: K. Kaiser, H.-P. Schwarz, *Weltpolitik im neuen Jahrhundert*, Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn, 2000, str. 283.

¹⁸⁾ Tamtéž, str. 284.

¹⁹⁾ International Energy Agency, *World Energy Outlook*, 2002 Edition, Paris str. 292.

²⁰⁾ W. Fischer, die Zukunft der Energieversorger, In: K. Kaiser, H.-P. Schwarz, *Weltpolitik im neuen Jahrhundert*, Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn, 2000, str. 283.

²¹⁾ J. J. Fialka, J. Ball, Unlikely Allies Fight the US Dependence on Oil, *The Wall Street Journal Europe*, 29. 3. 2005, str. A3.

Události bez pravých jmen

PAVEL SITEK

Následující text se snaží na několika příkladech ukázat, jak Francouzská republika vytváří „oficiální historii“, která má mimo jiné dopad na neutěšenou situaci, ve které se nacházejí „děti kolonizace“. Článek si tak klade za cíl poukázat na jeden z mnoha nedořešených, a navíc velmi těžko řešitelných obtíží tzv. „téci“,¹⁾ jejichž obyvatelé se velmi často střetávají s rasismem, nezaměstnaností, diskriminací či identickou rozpolceností.

Paměť/Historie

Debaty o rozdílu mezi *pamětí* a *historií* jsou ve Francii již delší dobu běžnou záležitostí. Někteří francouzští vědci se snaží směřovat svá bádání tak, aby odkryli temná místa francouzské minulosti. Tím se jim postupně daří vynést na světlo skutečnosti, které byly dlouho víceméně nedobrovolně schovány ve stínu „úspěchů“ republiky.

Mezi nejznámější velké tabu posledního století jistě patřilo kolaborantství Francouzů v období tzv. Vichistické Francie. Dalším velmi citlivým a málo osvětleným tématem je například koloniální minulost Francie a její expanze v 19. století, kdy docházelo k postupnému rozšiřování francouzského koloniálního impéria (např. postupně od 1830 Alžírsko, 1881 Tunisko, 1884–1886 Indočína atd.). A právě nejasnost a mlhavost kolonialismu vyvolává ve francouzské společnosti stále více otázek. Snaha pochopit koloniální období francouzských dějin povzbudila vydávání děl zabývajících se právě touto problematikou. Koloniální časy francouzského impéria jsou sice nezvratnou minulostí, ovšem něco z nich zůstalo. Existuje přesvědčení o jasném propojení některých závažných problémů současnosti, jako jsou například terorismus, imigrace, způsob vnímání druhého či řada problémů na francouzských předměstích, právě s koloniální minulostí. Nesmíme totiž zapomínat, že obyvatelé metropole či kolonizovaných zemí disponují určitou koloniální pamětí, a koloniální dědictví tak vytváří nejen jeden současný problém. Z těchto důvodů je diskuse na téma kolonizace a kolonialismu více než aktuální.

Naproti tomu hovořit ve Francii o koloniální paměti nebo koloniální historii je stále obtížné. Ve svém článku „*Les pièges de la mémoire coloniale*“²⁾ historici N. Bancel a P. Blanchard píší: „Koloniální

paměť vyvolává ve Francii velké množství otázek, a to více než Vichy, neboť se jedná o opravdový „výpadek paměti“.“ Podle obou historiků je jedním z důvodů neschopnost Francouzské republiky nazývat věci pravými jmény, tak jako se tomu děje v jiných zemích s koloniální minulostí. Dále si autoři myslí, že problém spočívá v neschopnosti otevřít a vést debatu na témata, která již více než 40 let čekají, až budou moci vystoupit na světlo a plně ukázat, že Francie také kolonizovala.

„Oficiální historie“ a zákon z února 2005

V tuto chvíli si ukažme na nejznámějším příkladu „*Alžírsko*“, jak se Francie snažila a snaží vytvářet „*etatizovanou oficiální historii*“ a jak se tyto snahy přímo promítají do dění ve společnosti. Svá tvrzení opřu o rozborů děl o alžírské válce, která jsou obsažena v jednom z nejnovějších děl Benjamina Stora, odborníka na alžírskou válku probíhající v letech 1954–1962.³⁾

Podle Benjamina Stora je pro předávání vědění a obrazů nejzásadnější *Knihy* a v poslední době samozřejmě také média. Z tohoto hlediska rozděluje zmiňovaný historik období od počátku francouzsko-alžírského konfliktu po současnost do čtyř období, kdy se objevovala různá díla vztahující se k alžírské válce.

První období od roku 1955 do roku 1962 B. Stora nazývá *O válce a během války*. V tomto období zůstávaly snahy stoupenců nezávislosti Alžírsku bez povšimnutí autorů, kteří se k situaci ve francouzském Alžírsku vyjadřovali. Autoři se podle Stora snažili vytvořit především negativní obraz alžírského nacionalismu. Publikované práce pak velmi často probíhající konflikt popíraly. Přesto již během tohoto období se objevovali

tací, kteří kritizovali francouzský koloniální systém či používané praktiky – například mučení.

Pro období mezi lety 1955–1962 Stora uvádí přibližně 250 děl, která byla věnována francouzsko-alžírskému konfliktu. Valná většina z nich, jak už bylo řečeno, byla nakloněna Alžírsku, nedílné součástí Francie.

Díla s opačným názorem, tedy projevíjící nesouhlas s postupy republiky, byla vystavena cenzuře, stejně jako periodika přinášející kritické a ve velké míře pravdivé informace o situaci na území Alžírsku či na území metropole. V citovaném díle pak Stora dokonce uvádí seznam 26 děl, která byla úplně zakázána.

Cenzuru v této době ve Francii umožnil zákon ze 3. dubna 1955, přijatý již v době probíhajícího konfliktu alžírské války. Jeho 11. upravený článek povoloval „učinit všechna opatření k zajištění kontroly tisku a publikací všech druhů.“⁴⁾ Zákon číslo 55–385 povoloval především vyhlášení výjimečného stavu se zákazem nočního vycházení. Tento zákon byl mimochodem dočasně obnoven při nedávných říjnových a listopadových událostech!

Druhé období pak probíhalo v letech 1963–1981. Tato doba nese jméno *Zapomnění a autobiografie*. Již z názvu je patrné, že během osmnácti let se republika postupně ve své oficiální historii snažila na francouzsko-alžírský konflikt zapomenout. Jediné, co jej připomínalo, byly paměti účastníků konfliktu.

Pro třetí období (*Historické práce se objevují*) 1982–1991 je charakteristický postupně obnovovaný zájem o dějiny francouzského Alžírsku a alžírské války. Aktivita začala mapováním paměti účastníků a postupně přecházela ve vytváření historie také díky otevření archivů.

Poslední období pak připadá na léta od roku 1992 po současnost a nese název *Exploze paměti a historických prací*. V něm dochází k publikaci velkého množství děl na téma alžírské války a tento konflikt se postupně opět stává politickým tématem i tématem veřejných diskusí.

Předchozím výkladem bych nechtěl vyvolat dojem, že republika začala nazývat události a věci pravými jmény, a tím se smířovat se svou minulostí. Podívejme se na situaci blíže. Několik tvrzení a konkrétních příkladů umožňuje dosti spolehlivou představu o tom, jak dalece tíha koloniální minulosti stále rezonuje ve francouzské společnosti a jak se k tomu na jedné straně staví Francouzská republika a na druhé vědci.

Pokud je v tomto textu pro francouzsko-alžírský konflikt z let 1954–1962 používán název *alžírská válka*, je nutné upozornit na jeden podstatný fakt. A to, že tento termín francouzské Národní shromáždění oficiálně schválilo až v roce 1999. Až do roku 1999 se tak oficiálně o „válce“ nehovořilo. Oficiálně byly velmi často používány názvy jako „alžírské události“ či „policejní akce v Alžírsku“.

Děť, která poukazuje na úzké spojení současných problémů a kolonialismu, je již velké množství. Mezi zásadní pak evidentně patří *Černá kniha kolonialismu*⁵⁾ od Marka Ferra. Z tohoto hlediska je více než zřejmé, že studie věnované například imigrantům ze severní Afriky „musí brát v úvahu koloniální minulost Francie a jeden z jejích důsledků: imigraci“.⁶⁾

Dále, ve francouzském jazyce existuje termín „*les enfants de la colonisation*“ – „*děti kolonizace*“. Toto spojení se užívá pro děti imigrantů, jinak řečeno pro druhou a třetí generaci imigrantů ve Francii. „Děti kolonizace“, tedy Francouzi, jsou právě ty, které nedávno tak hlasitě dávaly najevo svou nespokojenost. Právě ony totiž asi nejvíce pociťují tíhu koloniální historie Francie, a potýkají se tak s nejzávažnějšími problémy. Především pak s vlastní identitou, s hledáním sebe sama, svých kořenů, s rasismem, s diskriminací. Potýkají se s rozpolceností mezi kulturou svých rodičů a tou západní, v níž vyrůstají, ale nemají v ní pevné místo. A konečně také s malou znalostí „*pravdivé historie*“. A zde se setkáváme s problémem. Právě „kulturní vzdálenost je ve velké míře pochopitelná přes koloniální historii“.⁷⁾ Naproti tomu ve Francii, kde jsou různé instituce a škola hlavním nástrojem integrace, se koloniální historie velmi málo učí, a to na všech úrovních školského vzdělávání. Učebnice dějepisu sestavené podle státních učebních plánů pak obsahují jen velmi kusé informace a vytvářejí neúplný obraz událostí.

Navíc, od února roku 2005 existuje zákon, který by mohl být ve zmiňovaném rámci považován za velmi zásadní. V druhém měsíci roku 2005 byl totiž v tichosti přijat zákon číslo 2005–158 z 23. února 2005, jenž je v současné době známý pod jménem *zákon únor 2005*. Jak se zákon postupně začal od jara 2005 dostávat do podvědomí občanů, vyvolával různé reakce.

Zákon únor má několik velmi zásadních částí. Nejdiskutovanější jsou články jedna a čtyři. V nich se můžeme dočíst: *článek 1*: „Národ vyjadřuje vděčnost ženám a mužům, kteří se účastnili prací, jež

Francie vykonala v bývalých departamtech – Alžírsku, Tunisku, Maroku a Indončině, stejně jako na jiných územích pod francouzskou svrchovaností.“⁸⁾ Formulace o vděčnosti za vykonané úsilí způsobila, že článek 1 je pro některé lidi těžko přijatelný. Celý problém spočívá v tom, že „muži a ženy“ tak konali v době kolonizování jednotlivých území, což samozřejmě – s ohledem na různé činy – může být vnímáno negativně. Tento fakt výmluvně svědčí o náplni slova *kolonizace*, jež v současné době nenese pouze význam dřívějšího *zcivilizování*, ale vyvolává také význam „*násilí*“.

Mezi další velmi diskutované části zákona patří *článek 4*: „Školní programy přiznávají **pozitivní** roli francouzské zámožské přítomnosti, především v severní Africe(...).“⁹⁾ Je sice pravda, že nemůžeme říci, že by se francouzská přítomnost v bývalých koloniích omezila pouze na samá negativa. A v tomto smyslu je i nutné k tomuto úseku dějin přistupovat. Přesto je problémů plynoucích z kolonizace a dekolonizace velké množství a mnoho z nich přímo zasahuje do přítomnosti. Proto slovo „pozitivní“, navíc nařízené státem, vyvolalo úplnou vlnu nesouhlasu, především ze strany vědců, učitelů historie či osob veřejně činných, a to i z bývalých francouzských kolonií.

Claude Liazu, profesor univerzity Denis Diderot – Paříž VII a jeden z největších kritiků zákona z února 2005, píše: „Tento zákon přetříná důležité debaty o vztahu mezi pamětí a historií a vztahu mezi historií a mocí. Ukládá určitý druh normativní paměti-historie, tedy opak svobody myšlení, opak pravidlům vědeckého bádání.“¹⁰⁾

Studenti se v závislosti na tomto zákoně budou dovídat, že koloniální minulost a skutky Francie v bývalých koloniích byly převážně pozitivní. Velké množství negativních dopadů by tedy mělo zůstat zapomenuto. Únorový zákon vyvolává dojem, že republika chce na svou koloniální minulost vytvořením „*oficiální historie*“ zapomenout, a tak se zbavit svých černých vzpomínek. Nepřinese to však opačné důsledky? Nezpůsobí to jen další problémy ve francouzské společnosti, kde se stále nachází velké množství lidí s přímým kontaktem na koloniální minulost Francie? Ve Francouzské republice je například mnoho obyvatel, jichž se přímo dotýká alžírská válka. Benjamin Stora jejich počet odhaduje na 5 milionů!

Pravá pojmenování na závěr

Bez „*zapomenutého, zároveň částečně pozměněného a zmytizovaného*“ nebude

možné pochopit velké množství problémů. „V souvislosti s napjatou situací na předměstích(...) tíží ozvěny minulosti identitu mladých lidí vzešlých z imigrace. Alžírčané, vzhledem ke svému počtu a politické váze, mohou svou zraněnou pamětí přenášet svůj komplikovaný vztah na další imigranty ve Francii. Děti marockého či senegalského původu tak disponují vnímáním koloniální historie, která tak úplně není historií jejich rodičů ani prarodičů. Tito mladí si vytvářejí historické příběhy na základě násilí páchaného v Alžírsku, které v jejich rodné zemi v této podobě neexistovaly. V důsledku neexistence zprostředkování koloniální historie školou, dochází k vytvoření „*pokřivené paměti*“, která jen podporuje vzniklý zmatek.“¹¹⁾

Vše řečené by konečně mohlo dostat smysl. Hlavní problém spočívá v tom, že „*výpadek paměti*“ se v nastíněném rámci může prohlubovat a snaha zapomenout jen vytváří opačné reakce ve společnosti.

Závěrem se tedy pokusme nazvat popsané skutečnosti pravými jmény. Bez přehánění by možná bylo možné říci: Francouzská republika prostřednictvím svobodně zvolených zástupců, země lidských práv, přikazuje vytvářet nepravdivý obraz dějin.

Pavel Sitek (1979) vyučuje francouzštinu a mezinárodní vztahy na Obchodní akademii a VOS CR v Karlových Varech.
pavelsitek@volny.cz

¹⁾ Mladí lidé na předměstích velmi často používají slova, která mají zpřeházené slabiky. Tomuto způsobu mluvy se říká „*verlan*“. La „*Téci*“ [vyslovuj *tesí*] je z francouzského *la cité*, což je označení pro paneláková sídliště. Ta jsou typická pro problémová předměstí.

²⁾ Bancel, N., Blanchard, P.: *Les pièges de la mémoire coloniale, Cahier français 303*, juillet-août 2001, s. 75–82.

³⁾ Stora, B.: *Le livre, mémoire de l'Histoire. Réflexions sur le livre et la guerre d'Algérie*, Paris 2005.

⁴⁾ Text zákona je na: www.senat.fr/connaitre/pouvoirs_publics/pouvoirs_publics15.html

⁵⁾ Ferro, M.: *Le livre noir de la colonisation. XVIe – XXIe siècle: de l'extermination à la repentance*, Paris 2005.

⁶⁾ Khellil, M.: *Magrébin de France. De 1960 à nos jours: la naissance d'une communauté*, Toulouse 2004, s. 24.

⁷⁾ Stora, B.: *Le livre, mémoire de l'Histoire. Réflexions sur le livre et la guerre d'Algérie*, Paris 2005, s. 178.

⁸⁾ Text zákona viz www.admi.net/jo/20050224/DEFX0300218L.html

⁹⁾ www.admi.net/jo/20050224/DEFX0300218L.html

¹⁰⁾ www.monde-diplomatique.fr/2005/04/LIAU/ZU/12080?var_recherche=Claude+Liazu

¹¹⁾ Stora, B.: *Le livre, mémoire de l'Histoire. Réflexions sur le livre et la guerre d'Algérie*, Paris 2005, s. 159.

Smysl intervence

Martha Finnemore: The Purpose of Intervention. Changing Beliefs about the Use of Force. Cornell University Press. Ithaca and London 2004, 173 strany, ISBN 0-8014-8959-8.

Použití ozbrojené síly tvoří konstantní součást života mezinárodního společenství. Důvody, které jej motivují a ospravedlňují, se ovšem během doby postupně mění. Děje se tak hlavně pod vlivem vývoje subjektivních faktorů, tj. normativních vzorců určujících žádoucí, či naopak nežádoucí chování. Síla je tedy „*usměrňována a řízena sdílenými představami členů společenství o tom, kdy je její použití legitimní a jaké cíle lze jejím nasazením sledovat*“ (s. 1). Tak zní ve stručnosti ústřední teze díla americké profesorky politologie Marthy Finnemoreové, nazvaného *The Purpose of Intervention. Changing Beliefs about the Use of Force*. Kniha je primárně určena představitelům různých směrů teorie mezinárodních vztahů, především realistům a neoliberálům. Ty se autorka, sama se hlásící ke konstruktivismu, snaží přesvědčit o tom, že jednostranný důraz na roli objektivních okolností je zjednodušující a neumožňuje vysvětlit celou dynamiku vývoje mezinárodního společenství.

Svou ústřední tezi, podle níž je použití síly přímou funkcí obecně uznávaných hodnot, dokumentuje Finnemoreová na příkladu tří typů intervencí: intervencí k vymáhání dluhů, humanitárních intervencí a intervencí k udržení *statusu quo*. Intervencí se v knize rozumí přeshraniční ozbrojený zásah určitého rozsahu, který na rozdíl od války nesměřuje k územním ziskům, ale snaží se přimět druhý stát ke změně jeho politického postoje či celkové politické orientace. Při analýze historických proměn intervencí využívá autorka metody abdukce, kterou do společenských věd uvedli Charles Pierce a John Ruggie. Abdukce kombinuje prvky dedukce a indukce, a to tím způsobem, že nejprve deduktivně vyvozuje hypotézy určující prvotní zaměření výzkumu a ty pak doplňuje o poznatky zformulované induktivně. Nakonec jsou obě roviny konfrontovány s cílem dosáhnout jednotného závěru, který by byl „*pravděpodobný a uvěřitelný pro jiné osoby pozorující stejné jevy*“ (s. 13).

Prvním typem zásahů, jímž se Finnemoreová zabývá, jsou *intervence k vymáhání dluhů*. Jde o praxi, která byla poměrně běžná v 19. století, kdy se k ní uchylovaly evropské státy a USA při obhajobě zájmů svých občanů investujících v chudších zemích, zvláště v Latinské Americe. V letech 1902–1904, během anglo-německé intervence do Venezuely, označila většina bohatých států uvedenou praxi za legální a správnou. O pár let později, v roce 1907, podpořily tytéž státy na Haagské mírové konferenci úmluvu, která ozbrojené intervence k vymáhání dluhů zakázala, resp. nahradila je obligatorní arbitráží. Co vyvolalo takovou změnu postoje? Transformace objektivních materiálních podmínek jistě ne, tvrdí Finnemoreová, neboť ty zůstaly mezi lety 1902 a 1907 v zásadě konstantní. Došlo-li k určitému posunu, pak ve sféře „*vnímání a sociální reality*“ (s. 38), v „*kolektivním chápání vztahu mezi suverenitou a smluvními závazky a v pojetí limitů legitimního použití síly*“ (s. 25). Příčinu tohoto posunu vidí autorka ve „zprávňení“ a depolitizaci debaty, způsobené tehdejší nárůstem vlivu členů právnických profesí na formování zahraniční politiky. Právníci, byť z různých zemí, hájili identické hodnoty a shodně dávali přednost mírovému řešení sporů.

Druhý typ zásahů, který kniha analyzuje, představují *humanitární intervence*, definované jako „*rozmístění vojenských sil přes hranice zaměřené na ochranu obyvatel cílového státu před lidmi způsobeným násilím*“ (s. 53). Autorka nejprve dokládá, že realisté ani neoliberálové nedokáží tyto intervence a jejich historickou proměnu od 19. století (zásahy na ochranu bílých křesťanů) do současnosti (zásahy na ochranu všech) uspokojivě zdůvodnit, neboť se příliš zaměřují na geostrategické, resp. ekonomické faktory. Sama nabízí vysvětlení, které podtrhuje význam normativního kontextu a jeho postupného vývoje spočívajícího v přehodnocení pojetí „*lidské bytosti*“ (původně bílí křesťané, později všichni) a v nárůstu tlaku na multilateralismus (dříve vhodný z důvodů vzájemné nedůvěry, dnes nezbytný vzhledem ke své legitimitě). Uvedený vývoj je přitom součástí širšího procesu humanizace mezinárodních vztahů, který se projevuje posilováním norem zaměřených na ochranu

jednotlivce na úkor pravidel garantujících státní suverenitu a který již v minulosti našel svůj výraz např. v boji proti obchodu s otroky nebo v úsilí o dekolonizaci.

Na třetím místě se autorka věnuje komplexní kategorii tzv. *intervencí k udržení statusu quo*. Jedná se o zásahy odůvodňované potřebou chránit celosvětovou stabilitu, jejichž konkrétní cíle se mění v závislosti na povaze mezinárodního pořádku, který v té které době existuje. Autorka dokládá, že tato povaha není dána pouze, jak uvádějí realisté, dobovými materiálními podmínkami, ale představuje též „*sociální konstrukci vytvořenou interakcemi lidí jednajících na základě svého přesvědčení o tom, co je žádoucí a dobré ve světové politice*“ (s. 140). Kniha představuje čtyři hlavní modely mezinárodního pořádku známé po roce 1713, mezi něž patří rovnováha moci 18. století, koncert velmocí let 1815–1850, rozdělení sfér vlivu studené války a současný systém po roce 1990. Účastníci každého modelu sdíleli podle Finnemoreové jednotný pohled na to, co tvoří efektivní a legitimní politiku a kdy a v jaké míře má být nasazena vojenská síla. Zatímco tedy například v 19. století se považovalo za správné intervenovat v zemích, kde hrozil nástup liberálně-demokratických režimů, a za studené války nevzbuzovaly větší výhrady zásahy supervelmocí motivované snahou udržet si loajalitu spojenců, v současné době přichází nasazení vojska v úvahu jen při porušení hranic (Irák vs. Kuvajt), rozsáhlé humanitární krizi (Somálsko) či masivním teroristickým útokem (Afgánistán). Změny během vývoje doznala i kritéria posuzování průběhu zásahu, mezi nimiž dnes mimo jiné sehrává významnou úlohu požadavek na mnohostrannou účast.

První čtyři kapitoly knihy zaměřují pozornost na to, *proč* se mění intervenční chování. Kapitola poslední naproti tomu sleduje, *jak* uvedená změna probíhá. Autorka rozlišuje dva typy mechanismů, které se zde uplatňují, a to mechanismy působící na rovině kolektivní a mechanismy působící na rovině individuální. První skupina zahrnuje donucení, akce mezinárodních institucí, působení mezinárodního práva, vliv příslušníků některých profesí a epistemických komunit a aktivity sociálních hnutí včetně nevládních organizací a médií. Do skupiny druhé spadají racionální postupy, tj. přesvědčování a komunikace, a afektivní metody, hlavně připodobnění různých skupin a schopnost vcítění se do prožitků jiných. U každého mechanismu rozebírá Finnemoreová jeho

podstatu a způsob ovlivňování sociálního a politického postoje jednotlivce i komunit a uvádí také praktické příklady jeho využití (např. roli přinucení při poválečném přerodu v Německu a Japonsku).

Recenzované publikaci by bylo možno vytknout určité nedostatky. Třeba to, že autorka ve své polemice s klasickými směry teorie mezinárodních vztahů poněkud přehlíží jejich nové odnože (jako je strukturální realismus). Nebo to, že tři zvolené typy intervencí jsou vzájemně snad až příliš odlišné, a závěry jejich analýz lze proto obtížně srovnávat. Tato drobná opomenutí ovšem nic nemění na skutečnosti, že kniha Marthy Finnemoreové patří mezi nejlepší a nejoriginálnější díla, která byla k tématu použití síly v mezinárodních vztazích za poslední léta vydána. Autorka volí zajímavý úhel pohledu, své názory formuluje jasně a srozumitelně a k jejich prokázání používá přesvědčivé argumenty. Čtivý styl a přehledný způsob zpracování navíc dovolují, aby kniha zaujala nejen politology a teoretiky mezinárodních vztahů, ale i zástupce jiných vědních disciplín, např. doktríny mezinárodního práva, a také širší veřejnost. Všechna tato fakta jen potvrzují, že získala-li publikace v roce 2004 prestižní cenu Woodrowa Wilsona Americké politologické asociace, stalo se tak zcela po právu.

Veronika Bílková

Veronika Bílková (1975) je výzkumnou pracovnící Ústavu mezinárodních vztahů. bilkova@iir.cz

Dynastie Bushů

Válečné tažení proti Iráku

Laurent Eric: *Dynastie Bushů. Válečné tažení proti Iráku, z francouzského originálu *Lu Guere de Bush, Les serets inavouables d'un conflit*, Plon, Praha 2003, přeložili Miloslava Lázňovská a Michal Lázňovský, první vydání, Euro-media Group, k. s. – Knižní klub, 272 str., ISBN 80-242-1026-6.*

Eric Laurent, jeden z nejlepších francouzských válečných reportérů, je autorem knihy *Dynastie Bushů* s podtitulem *Válečné tažení proti Iráku*. Hlavním tématem jeho díla je popis zákoutí vedení boje G. W. Bushe proti terorismu, respektive boj proti „rodinnému“ nepříteli Saddámu Husajnovi. K tomu se však dostává až po nastínění důvěrných vztahů rodiny Bushových s nacistickými předáky, s rodinou Usámy bin Ládina – a původně, i když ne přátelských, tak minimálně pragmatických vztahů Goerge Bushe sen. se Saddámem Husajnem ještě před jeho invazí do Kuvajtu v srpnu 1990. Kniha odhaluje nemorální jednání nejen dynastie Bushů, ale také leckdy vypočítavé politiky USA. Již v úvodu knihy se může čtenář dočíst, že ... „morálka a etika hraje malou roli v mezinárodních vztazích a že skutečně významné události málokdy odpovídají oficiálním chronologiím“. Tato kniha nemá nějaký uzavřený konec, stejně tak jako vývoj událostí, jež se snažil E. Laurent živě zachytit během kampaně Bushovy administrativy ve snaze udeřit na Irák.

Již v první kapitole autor připomíná Leninovu předpověď, že nadnárodní společnosti „zdědíly půdu“. Vztahuje to na počátek 40. let dvacátého století, kdy společnosti General Motors a Ford dominovaly světovým trhům s osobními a terénními automobily. Ty neměly strach z událostí na mezinárodní scéně a byly si jisty, že jakékoli „šarvátky“ je nemohou ohrozit. General Motors tak v roce 1938 obdržel přímo od vůdce „třetí říše“ Záslužný řád německého orla 1. třídy, a pomáhá tak, aniž by tušila, budoucímu úhlavnímu nepříteli své vlasti. Po válce dokonce žádají reparace od americké vlády za škody způsobené bombardováním

svých závodů. Obě společnosti se jich dočkaly v 60. letech. V první kapitole se autor zmiňuje o dědovi současného prezidenta USA Prescottu Bushovi, jenž byl rovněž úspěšným obchodníkem, který si s etikou a morálkou nedělal problémy. Ve dvacátých letech koupil v Německu paroplybní společnost Hamburg-Amerika Line a jako viceprezident obchodní banky W. A. Harriam and Co. založil později pobočku v Berlíně. Partnerství uzavírá například s Fritzem Thyssenem, majitelem ocelářského konsorcia, jenž vydává později knihu „Financoval jsem Hitlera“. Po válce se P. Bush účastní voleb do Senátu a zvolení se mu povede na podruhé v roce 1952. Na tomto místě vzpomíná E. Laurent větu George W. Bushe: „Můj dědeček vždycky zdírazňoval všem, mému otci i mému bratrovi: než se pustíte do politiky, musíte uspět v obchodě. Vaši příští voliči tak nabudou přesvědčení, že jste schopní a nezaujatí, oddaní obecnému blahu.“⁽¹⁾ Je těžké odhadnout, zda obchodní vnímání světa se dá plně zužitkovat i ve světě politiky, na což právě autor naráží. Za klíčové datum tématu této knihy označuje E. Laurent rok 1976. V tomto roce se totiž G. H. W. Bush ujímá řízení CIA. Předtím jej však předbíhají budoucí kolegové v období jeho prezidentství – Dick Cheney a Donald Rumsfeld. Oba ho původně totiž považovali za příliš mírného politika, který s jejich jestřábními názory neměl nic společného. Jako ředitel CIA však „rozhodil všechny své sítě, zapojil všechny své spojence ve světě obchodu a financí. Značnou část z nich tvořily důležité osobnosti, které podporovaly a financovaly Republikánskou stranu.“⁽²⁾ CIA byla tehdy zasažena aférou Watergate, a veřejnost ji začala vnímat velmi negativně. Bushovi se podařilo ji zefektivnit a brzy i zmizela z titulních stránek novin.

CIA vlastnila v té době několik leteckých flotil používaných i ve válce ve Vietnamu. Letadla CIA se brzy dostala pod saúdský kapitál, jenž byl napojen i na tamější královskou rodinu skrz Chálida bin Mahfúze, jehož National Commercial Bank operující v zemích třetího svě-

ta „*kontrolovala třicet miliard dolarů na vkladech a ve skutečnosti přijímala peníze z drog a terorismu, porušovala zákony, podporovala ty nejhorší diktátory, usnadňovala tajné operace CIA a zároveň, jak se předpokládá, i akce Usámy bin Ládina.*“³⁾

Značnou část svého bohatství sem ukládaly takové osobnosti – jako M. Noriega, S. Husajn, Abú Nidal atd., a styky s ní udržovali i spolupracovníci G. Bushe. Podíl Mahfúze v bance odkoupila saúdskoarabská vláda a místní boháči ji používali k převedení desítek milionů dolarů na účty spojené s Ládinem a organizací al-Káida.

V kapitole nazvané „*Sálím bin Ládín v Texasu*“ se dozvídáme o propojení rodiny Bushů s rodinou Usámy bin Ládina. Jim Bath, který za ředitelování G. Bushe st. odkoupil letouny od CIA, se stává agentem přítele Mahfúze Sálíma bin Ládina, bratra Usámy. Jeho firma Saudi BinLadin Group se podílí na finančních transakcích nákupu zbraní ve Spojených státech. Po nástupu Jimma Cartera do úřadu prezidenta USA musel G. Bush opustit místo v CIA. Autor se dále dostává k poslednímu významnému členu dynastie – G. W. Bushovi. Tomu narozdíl od jeho prarodiče a rodiče chyběl smysl pro obchod. Byl však podporován jejich jménem.

V dalších kapitolách se Laurent věnuje válce v Perském zálivu a nástupu G. Bushe st. do funkce prezidenta USA. Irák byl dlouho spřáteleným státem USA a ještě devět měsíců před okupací Kuvajtu chtěl G. Bush poskytnout Iráku půjčku ve výši jedné miliardy USD. Federální rezervní systém a ministerstvo financí mu to však překazily. Spojené státy v 80. letech dodávaly do Iráku biologické kultury a látky a také další vojenskou technologii. G. W. Bush se svou budoucností začíná zabývat až v době, kdy se jeho otec stává prezidentem USA, a při jeho odchodu z Bílého domu není tak zhrzen jako on. Brzy po nástupu do čela USA se svěřuje Tonymu Blairovi, že cílem jeho vlády je svržení Saddáma Husajna.

Za zmínku rozhodně stojí investiční fond Carlyle, fond „těch nejmocnějších“, kde jedním z finančních partnerů byla i rodina Ládínů. Málo se asi ví, že právě tato rodina vybudovala letiště a infrastrukturu pro americké vojenské síly během války v Perském zálivu v roce 1991. Obchody Bushů byly svázány s finančníky, kteří podporovali bin Ládina. Národní agentura pro bezpečnost (NSA) díky odposlechům věděla, že saúdskoarabská vládnoucí rodina převáděla stovky miliard dolarů fundamentalistickým organizacím. Zároveň tato místní dynastie přepě-

la přítomnost amerických vojenských sil na svém území – posvátné půdě muslimů – a byla trnem v oku fundamentalistům nejen v samotné Saúdské Arábii.

Šokující může být zjištění, že šéf pobočky CIA navštívil bin Ládina pouhé dva měsíce před útoky na Světové obchodní centrum v nemocnici! Jak je v tomto díle patrné, krátce po atentátech 11. září se v rétorice Bushovy administrativy slova Irák či Saddám Husajn neobjevovala, vypadalo to, jako by se na ně zapomnělo. Brzy se kvůli tomuto problému objevily rozpory především mezi jestřáby Rumsfeldem, Cheneyem a Wolfowitzem na jedné straně a Powellem na straně druhé. Ten byl považován za opatrného, navíc sám na vlastní kůži poučen skutečností války ve Vietnamu se snažil o mírnější přístup vůči Iráku. Bush je samozřejmě jestřáb, připodobňovaný spíše k Reaganovi než k otci. Stejně jako Reagan v 80. letech i on označil nepřítele za zlo (Reaganova „říše zla“ a Bushova „osa zla“). Dále se dostáváme již ke známým okolnostem předválečné kampaně během roku 2002.

Bushova doktrína preemptivní akce

Laurent tvrdí, že tato nová vize americké zahraniční politiky zcela mění nazírání na mezinárodní politiku. Cituje na tomto místě W. Galstona: „*Znamenalo by to, že by Spojené státy americké přestaly působit na čele skupiny rovnoprávných národů v rámci mezinárodního systému, který vytvořil po druhé světové válce, a vypracovaly by si vlastní zákony, určily by nová pravidla...Bez souhlasu ostatních zemí.*“⁴⁾

Dále autor naráží na to, že chybějí důkazy o vlastnictví jaderných zbraní či jejich vyvíjení v Iráku, a není známo ani spojení Saddáma Husajna s terorismem, což mělo být pádným argumentem pro zahájení války. Nechybí ani narážka na Izrael a jeho politiku vůči Palestincům na okupovaných územích, což nijak nepřidává Spojeným státům na věrohodnosti při získávání spojenců mezi arabskými zeměmi. V Evropě je jediným opravdovým spojencem Velká Británie, ale spíš ji můžeme vnímat jako

neustálého patolízala USA, věčného přítele v dobrém i ve zlém. Příkladem je postavení Britů proti americkému rozhodnutí bránit výrobce oceli. Bush Blaira ignoruje – ovšem – jako by se nic nestalo.

Spojené státy si ani neuvědomovaly, koho to financují, když ministerstvo zahraničních věcí a Pentagon posílaly peníze vlastně veškeré Saddámově opozici. Nejvyšší shromáždění islámské revoluce (INC) je v podstatě obdobou islámské vlády v sousedním Íránu. Laurent zmiňuje i postoj Rusů, kteří právě INC slibují, že ekonomické vztahy navázané v době Saddámovy vlády budou platit i nadále. Připomenuta je i role Mexika jako prostředníka vyjednávání mezi členy Rady bezpečnosti OSN, ale Bush přichází s jasným vzkazem: „*Vy, Organizace spojených národů, nyní máte na vybranou: můžete udržet mír, když prokážete určitou tvrdost. Můžete být Spojenými národy, nebo prostě Ligou národů...*“⁵⁾ V závěru je vyprávění čím dál volnější, sled událostí je sledován již s vírou jasného válečného konfliktu na obzoru. V doslovu této knihy Miloš Mendel podotýká, že jsou to narychlo poskládané zprávy a mučivé dohady, a zároveň přiznává Laurentovi, přes pochopitelnou povrchnost, věcné otázky autora: Co bude, až Amerika obsadí Irák? Postaví se do čela dalších misí? Ostatní budou jejich akce jen sledovat?

Knihla rozhodně není nějakým bulvárem o slavné americké rodině, ani se nesnaží za každou cenu o nějakou senzacii. Může dobře objasnit alespoň zdánlivě skutečný vývoj událostí dávno před bojem USA proti terorismu a připomenout některé detaily, které vedly k stále tak ožehavému tématu dnešní doby.

Michal Borůvka

Michal Borůvka (1979) studuje 2. ročník magisterského studia na Masarykově univerzitě – obor mezinárodní vztahy a evropská studia. 144523@mail.muni.cz

¹⁾ Laurent, E.: *Dynastie Bushů*, Praha 2003, s. 19.

²⁾ Tamtéž: s. 26.

³⁾ s. 29.

⁴⁾ s. 199.

⁵⁾ s. 245.

